

Dr. GUBA'S

HID

irodalom  
művészet  
társadalom-  
tudomány

11



# 11

NOVEMBER

---

HÍD  
IRODALMI  
MŰVÉSZETI  
ÉS  
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI  
FOLYÓIRAT  
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934  
XXXVIII. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:  
ÁCS KÁROLY  
(FŐ- ÉS FELELŐS SZERKESZTŐ)  
BORI IMRE  
MAJOR NÁNDOR  
VUKOVICS GÉZA

---

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:  
KAPITÁNY LÁSZLÓ



TARTALOMMUTATÓ

---

1185	FOLYÓIRATUNK KITÜNTETÉSE
1186	SZABÓ IDA BESZÁMOLÓJA
1195	TÁVIRAT TITO ELNÖKNEK
1197	ÜDVÖZLETEK A HÍDHOZ
1201	A HUNGAROLÓGIAI INTÉZET HÍD-ÉRTEKEZLETE

---

1205	Dr. DANILO KECIC SVETOZAR MARKOVIĆ TOZA ÉLETE ÉS FORRADALMI MŰVE
------	--

---

1229	SZEMLÉR FERENC HOLNAP KÖVETKEZŐK
1232	LADIK KATALIN ASZTRÁLVERSEK
1236	CSÁNYI ERZSÉBET VERSEI
1241	FÜLÖP GÁBOR LEÓ TŰNŐDÉSEIBŐL
1244	SOMOGYI SÁNDOR MA

---

1255	WOLFGANG BAUER MIKRODRÁMÁK
------	-------------------------------

---

1275	BRASNYÓ ISTVÁN HISTÓRIA
1279	BÁLINT BÉLA A GÖDÖR

---

1293	BORI IMRE KRÚDY GYULA „NAGY ÉVTIZEDE”
1319	SZOMBATHY BÁLINT A BOSCH-BOSCH ÖT ÉVE 3.

---

1331	VARGA ZOLTÁN PERISZKÓP
------	---------------------------

---



---

a híd-jubileum hírei

---





---

## ***folyóiratunk kitüntetése***

---

Josip Broz Tito, a JSZSZK elnöke, 1974. november 26-án kelt rendeletével

*a Testvériség és Egység Aranykoszorús Érdemrendjével*

tüntette ki a *Híd* című havi folyóiratot, megjelenésének 40. évfordulója alkalmából, s az irodalmi, művészeti és társadalmi kérdések haladó alapokról való vizsgálatában, népeink és nemzetiségeink egysége és testvérisége eszméjének terjesztésében szerzett különleges érdemeiért.

A kitüntetést Radovan Vlajković, Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Elnökségének elnöke adta át ez év november 27-én, ünnepélyes külsőségek között, Jovan Veselinov, Stevan Doronjski, Dušan Alimpić és sok más szövetségi, köztársasági és tartományi tisztségviselő, közéleti személyiség, író, a régi és a mai *Híd* munkatársai jelenlétében, a 40. évforduló alkalmából rendezett díszülésen, az Újvidéki Rádió M-stúdiójában.

A díszülésen Szabó Ida, az ünnepi bizottság elnöke olvasott fel beszámolót a *Híd* jubileumának jelentőségéről, majd a résztvevők táviratot intéztek Tito elvtárshoz, és meghallgatták a jubiláló folyóirat címére érkezett üdvözléseket.

---

## szabó ida beszámolója

---

### Elvtársnők és Elvtársak!

A *Híd* című folyóirat 40 évvel ezelőtt indult útjára, abban az időben, amikor Jugoszláviában a monarcho-fasiszta uralom minden haladó gondolatot üldözött és börtönnel büntetett. Abban az időben, amikor a szociális és nemzeti ellentétek mindinkább kiéleződtek és a kizsákmányolás meg a nemzeti elnyomatás mind elviselhetetlenebbé vált.

A folyóiratot 1934-ben egy magyar egyetemistákból és középiskolásokból álló ifjúsági csoport indította el, kezdetben nem is világos célkitűzéssel, csupán attól az érzéstől indítatva, hogy valamit tenni kell, hogy nem lehet tovább haladni a régi, kitaposott utakon. A *Híd* indulásakor még nem volt osztályelkötelezett, a folyóirat köré csoportosulók szemléletét és látókörét a polgári, kisebbségi érzés és gondolkodás korlátozta, de az új lap, már indulásakor, első megjelent számától a haladó gondolatot szolgálta, demokratikus, antirevizionista, antifasiszta szellemet hirdetett. Ezt az induló lap első számában *Hidat* verünk című programcikkében így fogalmazta meg a szerkesztőség:

„*Hidat* verünk a keserű ma és az ígéretes holnap között tátongó szakadék felett, a régi és az új kultúra, a magyar és a délszláv nép és kultúra közé, hogy a két nemzet műveltségi kapcsolatai még szorosabbakká váljanak. *Hidat* akarunk építeni a korok, életfelfogások, nemzetek — *hidat* ember és ember közé.”

A hídveréshez vezető út azonban még ismeretlen volt előttük. Két évvel később, amikor a *Híd* a forradalmi munkásmozgalom szócsöve lett, világossá vált az út is, amely a hídveréshez vezet.

A harmincas években, amikor a fasizmus sötét árnyéka mind veszélyesebben emelkedett Európa fölé, pusztító vihart jelezve, a jugoszláv munkásosztály és parasztság helyzete mind kilátástalanabbá vált, kemény harc folyt a puszta létfenntartásért. Az ország elmaradottsága, az uralkodó burzsoázia kegyetlen, kizsákmányoló politikája, gazdálkodása, a megoldatlan nemzeti kérdések mindinkább növelték a nép elégedet-

lenségét a burzsoázia, uralmát féltve, nem válogatta az eszközöket, minden megmozdulást terrortal fojtott el. A Jugoszláv Kommunista Párt törvényen kívül volt helyezve, de a mély illegálitás, a legkegyetlenebb üldözések ellenére, a legnehezebb föltételek között is erőteljes munkát fejtett ki, és minden lehető eszközt felhasználta, legális és illegális úton szervezte a harcot a diktatúra ellen, figyelmeztette Jugoszlávia népeit a fasizmus veszélyére. A Párt befolyása alatt a széles néprétegekben mindinkább ébredezett a tudat, hogy a meglévő kapitalista társadalmon belül lehetetlen megoldani a kiéleződő nemzeti és osztályellentéteket. A kommunisták, a munkásmozgalom, a haladó gondolkodás és az antifasiszta erők kegyetlen üldözése nem gátolhatta meg, hogy a monarchofasiszta diktatúra ellenfeleinek frontja mindinkább erősödjön.

Ebben az időben a haladó baloldali erők mind erősebb befolyást gyakoroltak a *Híd* köré csoportosuló fiatalokra is, az elkötelezett cikkek, a társadalmi problémákkal foglalkozó írások mind több helyet kaptak a *Híd* oldalain. A folyóirat egyhamar túllépte kezdeti polgári beállítottságát, cikkeivel hónapról hónapra közelebb került az elnyomott proletárokhoz, a szegényparasztakhoz, követve a magyar forradalmi hagyományt, Petőfi, Ady, József Attila, Dózsa eszméit.

Egyre inkább világossá vált, hogy a *Híd* nem lehet a legkülönbélebb felfogást vallók gyűjtőhelye, mind többen érezték, hogy az emberek határozott választ várnak a vállukra nehezedő súlyos problémák megoldására, s a nemzeti jellegű mozgalmak nem elégíthetik ki a fiatalság nagy többségét. 1935 végén megkezdődött az éles differenciálódás a haladó és maradi eszmék hordozói között, mindinkább kiéleződött az eszmei ellentét, és megtörtént a szakadás a *Híd* táborán belül, a baloldali ifjúsági csoport meg az úgynevezett „nemes liberalizmus” cégére alatt maradi, klerofasiszta, revizionista és sovíniszta irányzatot védő, kisebbségben maradt csoport között. A haladó szellemű értelmiségi fiatalok, munkás-írók és munkás újságírók együttműködéséből rövidesen tartós szövetség keletkezett, s így vált a *Híd* a baloldali mozgalom magyar nyelvű legális társadalmi, irodalmi és művészeti sajtóorgánumává.

1936-ban Simokovich Rókus pártmunkás, majd Mayer Ottmár, az ismert publicista, a Jugoszláv Kommunista Párt tagja, később pedig a KP szabadkai körzeti bizottságának titkára vette át munkatársaival a lap szerkesztését, és azóta a folyóirat története szorosan egybefűződik Vajdaság és Jugoszlávia forradalmi munkásmozgalmanak történetével, fejlődésével és harcaival, de ugyanakkor egész haladó, baloldali publicisztikánk, irodalmunk és művészetünk osztályelkötelezett, humanista és internacionalista törekvéseivel is, s így éppoly elválaszthatatlan része valamennyi népünk és nemzetiségünk történelmének, mint a jugoszláviai magyarság irodalma és művelődése történetének.

Az osztályharcos *Híd*nek nagy szerepe volt a jogfosztott tömegek tudatosításában, a magyar dolgozók, a városi és falusi proletárok, valamint az értelmiség legöntudatosabb és legbecsületesebb részének összefogásában, szervezésében, a fasizmus, a magyar irredentizmus és sovínizmus elleni harcában.

A föllendült szakszervezeti mozgalom széles alapot és lehetőséget nyújtott a *Híd* fölvilágosító munkájának. Vajdaságban az ipari munkások nagy része és a földmunkások tízezrei tömörültek a szakszervezetekbe. Erős politikai és bérharcok folytak, sztrájkot sztrájk követett a nagyobb munkabéért és a politikai jogokért. A *Híd* beszámolt az osztály-

harc mindennapi eseményeiről, buzdította a sztrájkolókat, szolidaritásra szólította fel a munkásokat és a szegényparasztokat, a terepen szociográfiai és szociológiai anketokat szervezett, a szociális elégedetlenség és lázadás irodalmát ápolta. Munkatársai a szakszervezetekben irodalmi esteket rendeztek, kultúrprogramot, szavalókórusokat, előadásokat tartottak. A *Híd*nek igen sok olvasója volt a falvakban és városokban; terjesztő bizottságai olvasóköroket szerveztek, és így az olvasók tábora sokkal nagyobb volt, mint a folyóirat példányszáma. Az olvasók a munkások, parasztek és az értelmiség köréből toborzódtak, de a folyóirat különösen közkedvelt olvasmány volt a fiatal munkások, tanulók, középiskolások, egyetemisták körében. A legális terjesztőhálózat mögött voltaképpen illegális pártmunka folyt, és a terjesztők összejöveteliei pártösszejöveteliek is voltak. A *Híd* széles körű munkát végzett a szakszervezetekben, a kultúrkörökben, és ha kellett, a vallási egyesületeken keresztül is igyekezett minél szélesebb körben hatni, valóra váltva a Párt népfrofrontpolitikáját.

Nagy jelentőségük volt a *Híd*-kiadványoknak, melyekben megjelentek a leghaladóbb írók művei, Ady, József Attila, Laták István válogatott versei, tanulmány a magyar jobbágyság történetéről stb. A *Híd* naptára jelentős terjedelmével, értékes irodalmi tartalmával, gazdasági, politikai és kulturális cikkeivel még inkább növelte a *Híd* által végzett eszmei nevelő munka hatását. A naptár anyaga egy része a mitrovicai és lepoglavai fegyházból, az ott fogva tartott kommunistáktól érkezett. A *Híd* a saját kiadványaiból és más haladó szellemű művekből vándorkönyvtárat szervezett, amely faluról, falura járt Vajdaságot. Mindez bizonyítja, hogy a *Híd* a háború előtt igen komoly eszmei, politikai és kultúrmunkát végzett.

A *Híd* a városi munkások, a falusi proletárok és szegényparasztek ezreihez szólt, tehát elsősorban mozgalmi lap volt, de ápolta a szépirodalmat és a képzőművészetet is, s így kulturális és szellemi hatása széles kiterjedt az intellektuális dolgozók körére is. A *Híd*ban megjelent népszerűen megírt tudományos cikkek, riportok, külpolitikai hírmagyarázatok, a bér- és munkaviszonyokról szóló beszámolók és szépirodalmi művek osztályöntudatra, összefogásra és egységre neveltek. A *Híd*, a demokráciáért, a népi igazságért harcolt, a faj- és nemzetgyűlölet ellen, s a testvériséget hirdető szellem zászlóvivője volt, valóságos hidat vert a munkások, parasztek és haladó értelmiség között, összekötő testvéri hidat magyarok, szerbek, horvátok, románok, macedonok, szlovákok és minden más nemzet között. A *Híd* már abban a korszakban nagymértékben hozzájárult népeink és nemzetiségeink közeledéséhez és kölcsönös megismerkedéséhez tartományunkban és Vajdaság határain túl is. A *Híd*ban megjelent írásokat, cikkeket, irodalmi műveket lefordították szerbhorvát nyelvre, és közölték a haladó szellemű lapok és folyóiratok oldalain Újvidéken és másutt. De ugyanakkor a *Híd*ban is hónapról hónapra olyan kiemelkedő szerb, horvát, macedón és más nemzetiségű haladó szellemű, forradalmár írók neve jelent meg, mint Miroslav Krleža, Jovan Popović, Čedomir Minderović, Oskar Davičo, Kočo Racin és mások.

A *Híd* a magyar ajkú olvasónál a pártsajtó szerepét töltötte be, oldalain ismert marxista teoretikusok, magyar, szerb, horvát, szlovén és más jugoszláv, valamint külföldi írók munkái jelentek meg. De nemcsak értelmiségiek, marxista tudású munkások, forradalmárok is, köztük nem

egy olyan, aki marxista ideológiai képzettségét a fegyházakban, a mitrovicai és lepoglavai „egyetemen” szerezte.

A *Híd* már a kezdet kezdetétől a becsületes társadalmi kiállás, a szociális igazság mellett szállt síkra, a népelnyomó Jugoszlávia bonyolult ellentmondásaiból nem a nacionalista, fasiszta illúziókban keresett kiutat, hanem a Jugoszlávia többi népével és nemzetiségével és azok haladó erőivel való szövetségben és együttműködésben. Ezért a profasiszta elemek élesen támadták a *Hídat*, minden eszközzel próbálták gyöngíteni, befolyását a jugoszláviai magyarság körében. De a támadásokra, nemcsak a magyar nyelvű lapok, a *Népszava* s még a polgári *Napló* is, hanem a szerbhorvát lapok és folyóiratok is válaszoltak, a *Híd* védelmére keltek, és elítélték a magyar sovíniszták támadásait, akár Zágrából, akár Újvidékről jöttek. Magában a *Híd*ban Pap Pál, az ismert forradalmár így válaszolt a revizionista-sovíniszta vádaskodásokra:

„Az ellenünk morgó kórusból már hallatszik az álszentül felháborodott vád és valami jövőre szóló denunciació: „Nem vagytok magyarok! Nem. A kicsiknek és gyáváknak, a számítóknak és álszenteknek mi nem vagyunk magyarok. A mi magyarságunk nem a konjunktúrában előbúvó pincebogaraké, a miénk a küzdelem, harcok hit és kiállás. Nekünk fáj, százszoros fájdalommal minden, ami népünknek fáj és szeretünk százszoros szeretettel mindent, ami népünké. Mi nyugodtan álljuk a konjunktúra-lovagok felhorkanásait, töretlen hittel valljuk igazságunkat, ami nem idegen fegyverek árnyékában született meg, kívülről jött hatalmi tényezők nyomására, hanem a való életben gyökerező népi igazság. Itt, ahol a népek sorsa erősebben összeforrott, mint bárhol másutt, itt, ahol a népek keserve már ezer éve rokon, ezzel kellene legtöbbet törődnünk. A mi vallott kötelességünk, munkánk és célunk népünk gazdasági, kulturális és társadalmi emelése, de mindenkor és mindenütt a szláv és egyéb itteni nemzetiségekkel egyetértve. Minden nemzeti és faji gyűlöletet elvetünk. Ebben a kérdésben is határozottan és nyíltan az ár ellen úszunk.”

A *Híd* tehát a második világháború előtti időszakban, a Vajdaság többi népével és nemzetiségével való testvériséget építve, kitartóan szembe helyezkedett a nacionalistákkal, a revizionistákkal, a fasiszta szédülettel.

A faszizmus gyors előretörése, Etiópia leigázása, a spanyol nép szabadságának eltiprása, figyelmeztette a népeket a veszélyre. A fasiszta Németország lázasan készülődött a háborúra, s míg Jugoszlávia urai nyíltan paktáltak Hitlerrel, a Kommunista Párt elszánt harcot folytatott a profasiszta irányzatú rezsimiek ellen, széles népfrontot szervezett. „Meg kell teremteni a proletár szolidaritás frontját, átfogó antifasiszta frontot kell létrehozni. A Jugoszláv Kommunista Párt ellenzi Jugoszlávia területének szétdarabolását, harcol a nemzeti elnyomás és a nagyszerb hegemonia ellen, az elnyomott népek szabadságáért.” — hangzott a JKP utasítása 1936-ban. Már az ezt követő évben, 1937-ben új korszak nyílt Jugoszlávia forradalmi munkásmozgalmában, amelynek történelmi jelentősége a későbbi fejleményekben mutatkozott meg: Tito elvtárs visszatért az országba, megalakult a Párt új vezetősége Titóval az élén. A Párt négy alapvető feladatot tűzött maga elé: „Legerélyesebben megtisztítani a Pártot a frakciós és csoportharok maradványaitól, fáradhatatlan munkával erősíteni és szilárdítani a Párt szervezetét, kitartó

munkával emelni a tagok eszmei és politikai színvonalát, állhatatosan törekedni minden haladó erő egyesítésére a népfrontban.” Nem sokkal Tito elvtárs visszatérése után a Kommunista Párt már erőteljes politikai tényező volt az országban, megszerezte a legszélesebb néptömegek bizalmát, olyan vezető csapatát képezte magát, amely képes lett arra, hogy a munkásosztály, az elégedetlen néptömegek élére álljon azokban a sorsdöntő napokban, amikor a nemzetközi helyzet rohamosan éleződött, s a német és olasz fasiszták fokozatosan és következetesen végrehajtották pokoli tervüket: 1939-ben megszállták Albániát, és szétdarabolták Csehszlovákiát, a második világháború Jugoszlávia küszöbéhez érkezett.

Abban az ellentmondásokkal teli világban, amely tele volt zavaros eszmékkel, a szentistváni gondolattól és a revizionizmustól a kispolgári liberalizmuson át a nyílt jobboldali, nemzetiszocialista és nyilas mákonyig, a *Híd*, a Jugoszláv Kommunista Párt irányvonalát követve, bátran és forradalmian kiállt, tisztánlátásra tanított, a kis népek összefogását sürgette, a munkás-paraszt szövetségért harcolt, a népfront-eszmét hirdette. A folyóirat szerkesztősége széles körű aktivitást fejtett ki, és lehetőséget nyújtott az együttműködésre a haladó polgári értelmiségnek is a népfront-politika és a párt által hirdetett antifasiszta harc vonalán. Ekkoriban a *Híd* hasábjain, tekintélyes polgári lapok újságírói, szerkesztői is jelentkeztek, és támogatták a népfront politikáját.

A *Híd* cikkeinek osztályelkötelezettsége miatt a folyóirat oldalai gyakran fehérek maradtak, mert a cenzúra könyörtelenül megnyirbálta a forradalmi élességű, lázadó hangú, harcba szólító merész írásokat. A *Híd* valóban az ár ellen úszott a második világháború előestéjén, mint a Jugoszláv Kommunista Párt szócsöve, a magyar tömegeket antifasiszta szellemben nevelte, merészen kiállt a népek és nemzetiségek egyenjogúsága mellett, eszmei engedmények nélkül mindenkor kitűnt osztályelkötelezettségével, szocialista eszmét és tudást terjesztett a terror és diktatúra nehéz napjaiban, merészen szolgálta a munkásosztály érdekeit, az osztályharcot, a pártot.

Amikor 1941-ben a régi Jugoszlávia összeomlott a fasiszta hordák csapásai alatt, s a magyar megszállók, Horthy csendőrsége és rendőrsége, a terror minden eszközével a forradalmi munkásmozgalom megsemmisítésére tört, letartóztatás, kínzás, akasztófa, börtön, büntetőtábor volt a *Híd* szerkesztőinek, terjesztőinek, olvasóinak a sorsa. Horthy pribékjei sok más forradalmárral együtt felakasztották Mayer Ottmárt, Simokovich Rókust, Wohl Lolát, Schwalb Miklóst, Varga Gyulát. Pap Pált, aki 1941-ben a Központi Bizottság megbízásából Dalmáciában szervezte a felkelést, az olasz fasiszták ölték meg. Sok hidast súlyos fegyházbüntetésekre ítélték vagy büntetőtáborokba hurcoltak, ahonnan nem volt visszatérés, mint például Cseh Károlyt, György Mátyást, Szabó Gézát, Atlasz Jánost és sok-sok más elvtársat.

A *Hídat*, a forradalmi munkásmozgalom harcos lapját a cenzúra, ügyészség, rendőrség akadályozta. A régi Jugoszláviában nemegyszer betiltották és elkobozták. Terror, akasztófa, börtön vetett neki véget 1941 áprilisában. Szerkesztőinek mártírhalála, a folyóirat betiltása nem oltotta el a fáklját, amelyet a *Híd* nevelőmunkája gyújtott, s habár sok hidas személy szerint már nem indulhatott a harcba, de a *Híd* mozgósító ereje ott volt mindazoknak a tudatában, akik a jugoszláviai magyarok soraiból, vállalva Jugoszlávia más népei és nemzetiségei fiaival, a nép-

felszabadító háborúban harcoltak, a Kommunista Párt vezetése alatt, testvéri egységben, küzdöttek hazánk felszabadulásáért, az új, igazságosabb, szocialista társadalom felépítéséért.

Jugoszlávia a négyéves népfelszabadító háborúból mint szocialista demokratikus állam került ki, amelynek a népek és nemzetiségek egyenjogúsága, testvérisége és egysége nyújt szilárd alapot és amelyben a munkásosztály vette kezébe a hatalmat.

A *Híd* közvetlenül a felszabadulás után, 1945 őszén indult újra. Az új, szabad, szocialista Jugoszláviában újra megszólalt szabadon, magyarul és hirdette azt a győzelmet, azt a szabadságot, amelyért sok régi hidas is az életét áldozta. Mi más programja lehetett az új *Hídnak* az új Jugoszláviában, mint hogy minden lehetőségével és tudásával hozzájáruljon szocialista hazánk építéséhez. „A népuralom erősítése, a reakció elleni kíméletlen küzdelem, a keserves múlt tanulságaként a dolgozó nép megingathatatlan egységének, népeink és nemzetiségeink testvériségének megszilárdítása — ezzel a programmal hívjuk össze a *Híd* régi olvasóit és híveit és ezzel toborzunk új híveket a magyar demokrácia egységének, Jugoszlávia népei testvériségének, a Duna-medence népei együttműködésének és a szabadságszerető népek legyőzhetetlen haladásának.” — írta a háború utáni *Híd* első számában.

Az új *Híd* a felszabadulás előtti folyóirat harcos hagyományait tűzte zászlajára, gazdagodva azokkal a tényezőkkel, amelyek a felszabadulást követő években kaptak külön hangsúlyt: a munka megbecsülésének hirdetésére toborozta és serkentette az írókat, s a kulturális célkitűzések közül első helyre emelte azt a törekvést, hogy a kultúra egyetemes népkincsé váljon. A „szociális irodalom” háború előtti elve a szocialista realizmus hazai változatává alakult, amely az ötvenes évekig legfőbb jellemzője volt a folyóirat irodalompolitikájának, és ez szabta meg a közölt szépirodalmi alkotások jellegét is. Szocialista társadalmunk gyors fejlődése és változásai természetszerűen hatással voltak és vannak a *Híd* fejlődésére és változására is. A *Híd* fokozatosan főleg szépirodalmi folyóirattá alakult át, változott a profilja és tartalma. Ma már csak egyik részese a jugoszláviai magyarok gazdag kulturális életének, sokrétű marxista, tudományos és tájékoztató tevékenységének. A *Híd* ma egy sajátos munkamegosztásban keresi a helyét, de megváltozott jellege és szerepe ellenére alapjaiban ma is őrzi és ápolja azokat az alapvető eszméket és hagyományokat, amelyek szocialista öngazgatású társadalmunk eszmei alapjait is képezik: az egységet és testvériséget, az osztályjellegét, a humanista és internacionalista elkötelezettséget. Ezt bizonyítja a *Híd* évfolyamainak egész tartalma. A *Híd*ban helyet kapott valamennyi jelentős magyar író, azonkívül száz és száz jugoszláv és külföldi író, művész, gondolkodó nevével találkozunk a folyóirat oldalain.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség Elnökségének 21. ülése és a Tito elvtárs levele előtti időszakban, amikor a liberalizmus és a nacionalizmus, öngazgatású társadalmi viszonyaink továbbfejlődésének más ellenségei befészkeltek magukat társadalmunk és a párt egyes részeibe, különféle ideológiai elhajlások, sőt idegen ideológiák jelentkeztek, különösen kulturális életünk egyes területein, ma megmondhatjuk, hogy a *Híd*ban nem voltak kardinális melléfogások és tévelygések, de a *Híd* szerkesztésében is előfordultak bizonyos hibák, fogyatékoságok, indokolatlan engedmények különféle szocializmustól távol álló idegen ideológ-

giájú írásokkal szemben, melyek elvétele befurakodtak a *Híd* oldalaira is, de ezt a szerkesztőség maga is bírálóan felmérte, mint ahogy azt is megállapította, hogy „abban az időben hiányzott a jugoszláv társadalmi mozgások vizsgálata, a kellő szerepvállalás és ideológiai kiállás”. A *Híd*, amelynek oly fényes múltja van, ma hozzájárul ahhoz, hogy a jugoszláviai magyar irodalom és kultúra építő jellegű, osztályelkötelezett szerepet vállaljon a szocialista öngazgatás forradalmi átalakulásában.

Eltársak és elvtársnők, harminc év múltott el fegyveres szocialista forradalmunk győzelmes befejezése óta. A történelemben ez nem nagy időszak, de elmondhatjuk, hogy ez idő alatt teljesen megváltoztattuk országunk arculatát és hatalmas eredményeket értünk el hazánk anyagi, kulturális és társadalmi fejlődésében. Jugoszlávia e három évtized alatt a leggyorsabban fejlődő országok közé tartozik, s a gazdasági fejlődéssel párhuzamosan változtak az emberek közötti viszonyok is. Az öngazgatás megerősödése eddig nem sejtett anyagi és más lehetőségeket tár fel a kultúra, a művészetek, az irodalom fejlődése számára is.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség 21. ülése Tito elvtárs és a Végrehajtó Iroda pártlevele új forradalmi korszakot nyitott szocialista öngazgatású társadalmunk fejlődésében. Az új alkotmány, a Kommunista Szövetség X. Kongresszusának határozatai forradalmi változásokat jelentenek. A Jugoszláv Kommunista Szövetség Tito elvtárs vezetésével forradalmi harcot indított az öngazgatású szocialista társadalom gyorsabb ütemű átalakulásáért, erélyes akció indult, hogy megtörjön minden ellenállást, ami gátolja a szocialista öngazgatás továbbfejlődését. Forradalmi harc folyik azért, hogy a munkásosztálynak legyen döntő szerepe a társadalomban, hogy a dolgozók uralkodjanak és határozzanak az összjövedelemről. Ebben a történelmi, forradalmi korszakban a kultúrának jelentős szerepe van, a kultúra sem lehet passzív és semleges. Az általános társadalmi akció keretében harc folyik a kultúra osztályjellegének biztosításáért is, ami egyet jelent a munka és az emberi egyéniség felszabadításával, a szellemi és fizikai munka közötti megosztás megszüntetésével. A *Híd*, amely partokat kötött össze és hidat vert munkások, parasztok és haladó értelmiség között, híven forradalmi hagyományaihoz, most is tevékenyen részt kell hogy vegyen e forradalmi harcban, hogy irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóiratként továbbápolja a marxista gondolatot, és bíráló értékeléssel szembeszegüljön minden idegen, polgári, antiszocialista, nacionalista ideológiával, és azokkal is, akik dogmatikus, tájékoztatóirodás pozíciókból kiindulva tevékenykednek szocialista öngazgatású társadalmunk ellen.

A szocialista társadalomban a kultúra, az irodalom, a művészet nem a kiváltságosoké. A Kommunista Szövetség X. Kongresszusa határozottan kimondta, hogy a kultúra a dolgozók, a munkásosztály, az egész nép tulajdona kell hogy legyen. A munkásosztálynak nincs szüksége külön kultúrára, de biztosítani kell, hogy a kultúrában létrejött valamennyi igazi érték a munkásosztály és az egész nép tulajdonává váljon. A X. Kongresszus határozatai kiemelték, hogy mindebben jelentős szerep és felelősség hárul a társadalmi és kulturális kérdésekkel foglalkozó folyóiratokra, azáltal, hogy fokozottabban részt vesznek a kulturális élet gazdagításában, a kulturális értékek terjesztésében, a dolgozók kulturális igényeinek kielégítésében, valamint a művészeti és eszmei érték-mércék kialakításában és fejlesztésében. Az olyan folyóiratokban, mint a



*Híd*, minél több marxista világnézetű alkotónak kell közreműködnie, hogy a folyóirat minél jobban betöltse társadalmi és kulturális nevelő szerepét, mert az irodalmi folyóirat sem lehet önmagának célja vagy zárt körök kiszolgálója, át kell lépnie a szűk kereteket. Forradalmi hagyományait követve, a *Híd* különösen hozzájárulhat ahhoz, hogy az új értékek, az alkotó munka eredményei ne csak az értelmiség soraiban, hanem a munkásosztály, a dolgozó nép szélesebb körében is létjogosultságot nyerjenek.

Apolni kell azokat a kezdeményezéseket, amelyek az anyagi termelésben dolgozó kollektívák és a művészeti, kulturális intézmények sajátos közösségek útján való együttműködését szorgalmazzák, azzal a céllal, hogy a kulturális, irodalmi és művészeti csúcsteljesítmények a munkások közkincsévé váljanak.

Itt, ebben a mi sok nemzetiségű szocialista tartományunkban, ahol a népek és nemzetiségek egyenjogúsága, testvérisége és egysége a mindennapi élethez tartozik és tartós létérdek, az egyenjogúság elválaszthatatlan összetevője a nemzetek és nemzetiségek kultúrájának szabad és egyenjogú fejlődése, de szocialista irányultsága is. A kultúra nemzeti keretekben való bezárkózása ugyanis káros hatással van minden nemzeti kultúra fejlődésére, és gátolja az alkotóképességek kibontakozását, ezért továbbra is mindent meg kell tenni, hogy bővítsük népeink és nemzetiségeink kultúrájának, irodalmának, művészetének kölcsönös kapcsolatait, egymásra való alkotó ráhatását, mert ez gazdagítja a művelődési életet és hozzájárul népeink és nemzetiségeink még jobb megismerkedéséhez, közeledéséhez, az együvé tartozás tudatának elmélyítéséhez, a teljes egyenjogúság megszilárdításához. A *Híd* indulása óta, máig sokat tett ebben az irányban.

A *Híd* ma egyike csupán a gazdag magyar nyelvű kiadótevékenység termékeinek, de irodalmi folyóiratként is részt kell vállalnia azokból a feladatokból, amelyeket ez a forradalmi korszak s a Jugoszláv Kommunista Szövetség X. Kongresszusa állított a kommunisták és társadalmunk szervezett erői elé. Tito elvtárs a X. Kongresszuson kiemelte, „hogy szocialista öngazgatású társadalmunk fejlődésének és kultúránk előrehaladásának fontos feltétele a még lendületesebb eszmei küzdelem a burzsoá ideológia, a dogmatikus gondolkodás, a konzervatív eszmei örökség, a primitivizmus stb. különféle formái ellen. Kötelességünk, hogy e harcban kitartóan igyekezzünk egybegyűjteni és egyesíteni társadalmunk minden alkotó erőit, amelyek készek a Kommunista Szövetséggel az élen harcolni az oktatás, a nevelés, a tudományos és kulturális alkotótevékenység szocialista és humanista irányzatáért”.

A *Híd* e 40 év alatt hosszú utat tett meg, a leghosszabb életű folyóiratnak számít az egész magyar nyelvterületen. Sokéves tevékenységével bizonyosságot tett arról, hogy a forradalmi eszme, a társadalmi haladás elkötelezettje, és az igazi irodalmi és művészeti értékeket ápolja, a haladó szellemű, szocialista, marxista irányzatú kultúrát szolgálja, s hozzájárul ahhoz, hogy szocialista társadalmunkban mind gazdagabb és színvonalasabb legyen az emberek művelődési élete, hogy a kulturális tevékenységben is gazdagodjék a nemzetek és nemzetiségek íróinak, alkotóinak együttműködése és kapcsolata. A negyvenedik jubileumát ünneplő *Híd*, amely a háború előtt a forradalmi munkásmozgalom szócsöve volt és az üldözések, betiltások ellenére merészen terjesztette a

haladó marxista gondolatot, a forradalom győzelme után pedig fáradhatatlanul működött a kultúra terjesztésén, de különösképpen hozzájárult népeink és nemzetiségeink testvériségének és egységének erősítéséhez, azon munkálkodott, hogy a kultúrát, az irodalmat, a művészetet közelebb hozza a dolgozó emberhez, biztosak lehetünk abban, hogy ez a *Híd* megtalálja helyét és szerepét, és teljesíti feladatait ma is, ebben a forradalmi korszakban, amikor az új alkotmányos rendelkezések, a Jugoszláv Kommunista Szövetség X. Kongresszusa, valamint a 15. tartományi pártkonferencia határozatai alapján a munka és az alkotás szabad cseréjének egészen új viszonylatai nyílnak meg a szocialista öngazgatású társadalmi viszonyokban. A felszabadult munka szabad és elkötelezett alkotást vár el az íróktól, művészekről, gondolkodóktól, a szocialista öngazgatási viszonyok gyorsabb ütemű fejlődéséhez, a Kommunista Szövetség és Tito elvtárs forradalmi irányvonalának valóraváltásához.

---

## *távirat tito elnöknek*

---

Kedves Tito elvtárs!

A jugoszláviai magyarok osztályharcos, forradalmi folyóirata, a *Híd*, fennállásának 40. évfordulóját ünnepli. Az ez alkalomból megtartott díszülés résztvevői, írók, publicisták, művészek, közéleti munkások, a *Híd* egykori és mai munkatársai, felidézve e nagy múltú folyóirat gazdag történetét, még egyszer megerősödtek abban a meggyőződésükben, hogy a *Híd* egész negyvenéves története a legszorosabban összefügg a vajdasági és jugoszláv forradalmi munkásmozgalom fejlődésével, harcaival és győzelmével, hogy kezdettől fogva, bátran és önfeláldozóan, azokat az eszméket szolgálta és terjesztette, amelyek Tito korszakát jelölik Jugoszlávia népeinek és nemzetiségeinek legújabb történelmében. Bizton állíthatjuk, Tito elvtárs, hogy ez a folyóirat, amely a háború előtti sötét nemzeti elnyomás és kizsákmányolás éveiben, a JKP legális magyar nyelvű szöcsöveként, erős hidat tudott építeni munkások, parasztok, haladó értelmiség között, időálló hidat soknemzetiségű tartományunk és országunk soknyelvű kultúrájának, irodalmának, szellemi alkotásainak a jószomszédság hídját a jugoszláv és a magyar kultúra értékeinek közvetítésére, s ebbe a hídba sok szerkesztőjének, munkatársának, aktivistájának, a fasiszta vérengzés áldozatainak életét is beleépítette, olyan tartós hagyományt teremtve, amely szilárd alapul szolgálhatott e folyóirat és a jugoszláviai magyarok egész háború utáni gazdag és kiterjedt irodalmi, publicisztikai, művészeti, tudományos tevékenységének; ez a *Híd*, jelenlegi rendeltetési területén, mint egy a jugoszláviai magyar irodalom szolgálatában tevékenykedő folyóiratok közül, éppúgy megtalálja a maga helyét, szerepét és feladatait öngazgató szocializmusunk mai forradalmi átalakulásának korszakában, amikor az új alkotmány és a JKP X. Kongresszusának határozatai alapján a munka és az alkotás szabad cseréjének egészen új viszonylatai alakulnak ki, és az irodalom, a szellemi alkotótevékenység öngazgatói osztályjellegének kiteljesítésén kell munkálkodnunk. Ebben a munkában is az Ön forradalmi, alkotó

példája ihlet és serkent bennünket, Tito elvtárs. Ezzel a gondolattal el-  
telve küldjük jókívánságainkat, és kívánunk erőt-egészséget, gyümöl-  
csöző munkát, népeink és szocialista hazánk boldogulására.

Újvidéken, 1974. november 27-én

A *Híd* jubileumi díszülésének résztvevői

---

## üdvözetek a hídhöz

---

A *Híd* irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat, negyvenedik évfordulója jelentős jubileum, nemcsak a vajdasági magyarok, hanem az egész Tartomány művelődési és politikai életében. Ez a folyóirat mindenkor a JK SZ pozícióin állott, és sikeres működése beleépült a szocialista gondolat és a haladó alkotó praxis legfontosabb vajdasági vívmányaiba.

A háború után újrainduló *Híd* termékenyítően hatott a vajdasági magyarok irodalmi és kulturális alkotótevékenységének kibontakozására és érvényesülésére. A *Híd*, azáltal, hogy az egész országból, de különösen Tartományunk népei és nemzetiségei sorából toborozza munkatársait, hozzájárul kölcsönös megismerkedésükhöz, a nemzeti kultúrák közeledéséhez és ahhoz, hogy áthassa őket a jugoszláv öngazgatású szocialista társadalom egységes elmélete és gyakorlata.

E folyóirat fénylő forradalmi múltja arra kötelezi jelenlegi és minden jövőendő szerkesztőségét és munkatársát, hogy osztályelkötelezett, szocialista alapon tevékenykedjenek és forradalmi kulturális hagyományaink szellemében fejlesszék a művészi és írói alkotótevékenységet s a társadalmi-elméleti gondolkodást.

*Bogdan CREVAR,*  
a DNSZSZ Tartományi Választmányának  
elnöke

A *Híd* című folyóirat megjelenésének 40. jubiláris évfordulója alkalmából őszinte elismeréssel adózom a folyóirat szerkesztőségének és munkatársainak a háború előtti időszakban kifejtett haladó szellemű társadalmi törekvéseikért és a szocialista eszmékért folytatott harcuk során elért eredményekért, a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának megvalósításához, a nemzeti kultúrák közeledéséhez és a jugoszláv kulturális közösség kialakításához, a társadalmi öngazgatásnak a Kommu-

nista Szövetség fő irányvonalával összhangban és az új alkotmány elvei alapján történő megvalósításához való hozzájárulásukért. Őszintén kívánom, hogy a *Híd* a jövőben is a tartomány társadalmi és kulturális életének jelentős tényezője legyen, a szocialista elkötelezettség és a nyilvánosan kimondott szó iránti felelősség elve alapján lehetővé tegye a társadalmi és a kulturális alkotás kérdéseinek öngazgatási demokratikus taglalását és a kulturális értékeket minél közelebb hozza a munkásosztályhoz és minden dolgozóhoz. A társadalmi közösség a szocialista közösség kiépítésének folyamatában a kulturális értékek alkotói elé jelentős feladatokat tűzött ki. Kívánom, hogy ezek megvalósításában minél jobb eredményt érjenek el és alkotókészségüknek újabb tanúbizonyságát adják.

MOLNÁR Vilmos okleveles mérnök,  
Vajdaság SZAT Képviselőházának  
elnöke

Üdvözlöm a *Híd* szerkesztőségét és minden munkatársát a folyóirat negyvenévi termékeny működése alkalmából. Folyóiratuk, első megjelent számától kezdve, gazdag krónikája annak a sikeres törekvésnek, hogy minél közelebb hozzák egymáshoz a Vajdaságban élő népek és nemzetiségek kultúráját, ápolják nemzeti sajtáságaikat és haladó hagyományait, ezzel erősítve az egységet és testvériséget, Jugoszlávia népei népfelszabadító harcának és forradalmának legértékesebb vívmányát.

Ing. Ion SRBOVAN,  
Vajdaság Gazdasági Kamarájának  
elnöke

Őszinte és elvtársi üdvözleteinket küldjük jubiláló folyóiratuknak. A *Híd* harcoss útja fénylő példa volt és marad mindannyiunk számára, hogyan kell szolgálni a haladást és az igazságot.

A „Dnevnik” újságírói

A *Híd* negyvenedik évfordulója alkalmából fogadják elvtársi üdvözleteinket és őszinte kívánságunkat, hogy további sikereket érjen el a szocialista Jugoszlávia népei és nemzetiségei irodalmának közelebb hozásában.

A Novy Život folyóirat szerkesztősége

Szívből köszöntjük a 40 éves jubileumát ünneplő *Hídat*, amelyet a múltban és a jelenben valamennyiünk folyóiratának tekintünk.

Az Újvidéki Rádió és Televízió  
munkaközössége nevében  
Miladin GVOZDENOV vezérigazgató

Kedves Barátaink!

A *Híd* negyvenéves jubileumára őszinte és baráti szívvel küldjük üdvözetünket. Kívánunk a folyóiratnak s minden munkatársának jó munkát, sok sikert, jó műveket termő időket. Kívánjuk, hogy munkátok által továbbra is gazdagodjon a magyar irodalom és erősödjön az a kapcsolat, mit a *Híd* nevében és működésében jelképez és meg is valósít: a magyar és Jugoszlávia népeinek barátsága, egymás jobb megismerése és megbecsülése. Ünnepeinken szeretettel gondol rátok, a szerkesztőség és a maga nevében üdvözetét küldi:

Szeged, 1974. november 5.

ILIA Mihály,  
a Tiszatáj főszerkesztője

Kedves Barátom,

néhány nappal ezelőtt hozta meg a posta a *Híd* 1974/5—6. ünnepi számát, s meghatottan vettem belőle tudomásul, hogy a lap fennállásának már negyedik évtizedét ünnepli. Kérlek, fogadd Te is és tolmácsolj az egész Szerkesztőségnek szívből jövő jókívánságaimat, s egyben azt az óhajomat, hogy az eddigi munkát kedvvel, töretlen erővel folytassátok.

SZEMLÉR Ferenc író,  
Bukarest

Táviratot, levélbeli üdvözetet küldtek még:

Isa Jovanović, Belgrád  
„Letopis” szerkesztősége, Újvidék  
Népszínház, Szabadka  
Milan Konjović, Zombor  
A „7 Nap” munkaközössége  
Baranyi Károly és Zlata  
Kopeczky László, Szabadka  
Koncz István, Kanizsa  
A „József Attila” Általános Iskola pionírjai és dolgozói  
Dražko Redjep  
Florica Stefan  
A Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület újvidéki helyi szervezete  
Kek Irén, Szabadka  
Bezeredy Lujo, Csáktornya  
Az „Új Látóhatár” szerkesztői, München  
Tóth István, Hajdukovó  
Dobó Antal, Kanizsa

és sokan mások.

Mindannyiuknak, valamint mindazoknak, akik telefonon vagy személyesen fejezték ki jókívánásaikat és adták jelét a *Híd* iránti barátságuknak, bizalmuknak, ezúton mond hálás köszönetet

A szerkesztőség



---

## ***a hungarológiai intézet híd-értekezlete***

---

A *Híd* 40. évfordulója megünneplésének keretében a Hungarológiai Intézet 1974. XI. 25-én tudományos értekezletet tartott a *Híd*-mozgalomról.

Dr. Szeli István megnyitója és bevezetője után, a következő előadások hangzottak el:

*Dr. Mészáros Sándor: A Híd mint a JKP folyóirata*

*Pató Imre: A Híd megalakulása és története, 1934—1940.*

*Dr. Rehák László: A nemzetiségi kérdés a Hídban*

*Gerold László: A Híd szociográfiai irodalma*

*Dr. Löbl Árpád: A magyarság mint a Híd szerkesztő- és olvasótábor*

*Dr. Bányai János: A Híd és a baloldali irodalmi viták*

*Mr. Vajda Gábor: A háború előtti Híd irodalomszemlélete*

*Pastyik László: A Híd-könyvtár*

Ezenkívül beérkezett Gaál György írásos beszámolója a *Híd* történelmi témáiról, amely a többi felolvasott tanulmánnyal együtt megjelenik majd a Hungarológiai Intézet közleményeinek egyik következő számában.



---

# elő történelem

---



---

## *svetozar marković toza élete és forradalmi műve*

Dr. DANILO KECIĆ

---

Svetozar Marković Toza a forradalmi értelmiségieknek ahhoz a vajdasági nemzedékéhez tartozott, amely kora fiatalságától kezdve a legtevékenyebben részt vett a régi Jugoszlávia állapotainak bírálataiban, minden erejét és tehetségét a forradalmi távlat közvetlen megvalósításának, a népfelszabadító harc szervezésének szentelte, és ebben az egyenlőtlen, súlyos harcban fiatal életét is feláldozta az új Jugoszláviáért, a szocializmusért.

Svetozar Marković a vajdasági szociális viszonyok, de különösen a vajdasági falu viszonyainak kitűnő ismerőjeként gazdag dokumentumanyagot merített a nyomor, a jogtalanság és megalázottság világából, és erre építette publicisztikai tevékenységének humánus és haladó üzeneteit. Ez a tehetséges és szenvedélyes publicista alig tízéves írói munkássága alatt jelentős műveket alkotott, kivételes értékű dokumentumot hagyott hátra koráról és annak pusztító ellentmondásairól, erről a forradalommal vemhes, nemes emberi törekvésekben bővelkedő korról.

\*

Svetozar Marković, a tehetséges és termékeny publicista, kora társadalmi-politikai viszonyainak éles tollú bírálója, a Vajdasági Tartományi Pártbizottság fáradhatatlan szervező titkára, népfelszabadító háborúnk néphőse alig harminc évet élt, de kivételesen gazdag és jelentős forradalmi művet valósított meg.

1913. július 13-án született Taros bánáti faluban, és 1943. február 9-én a magyar fasiszta megszállók Újvidéken kivégezték.

Marković publicisztikai tevékenysége valamivel előbb kezdődött, mint politikai aktivizálódása, de csak akkor vált igazán jelentőssé, amikor a fiatal publicista 1935-ben belépett az illegális Kommunista Pártba. Toza íráskészsége már gimnazista korában kifejezésre jutott. Súlyos anyagi körülményei miatt azonban csak a gimnázium alsó osztályait tudta elvégezni. 1930-ban jó eredménnyel befejezte a becskereki (zrenjanini)

gimnázium negyedik osztályát, és felmentették a kisérettségi alól. Iskoláit mégsem folytathatta, hanem mint sokan másoknak abban az időben, állás után kellett néznie, hogy könnyítsen szülei anyagi helyzetén. De munkát sem volt könnyű találni akkoriban. Erre beiratkozott a szarajevói Vidović-féle levelező iskolába, és két év alatt elvégezte.

## AZ ELSŐ LÉPÉSEK

Abban az időben már különös érdeklődéssel fordult az irodalom felé, verseket és cikkeket írt. Már 1931-ben kisebb írásai jelennek meg Miljenko Vidović szarajevói folyóiratában, a *Novi čovjek*ben. 1932 tavaszán, tizenkilenc éves korában, saját költségén kinyomtatja egy előadását a következő címmel: *Jövönk a saját kezünkben van*. Az előadást egyébként Stajicevóban tartotta meg 1932. május 2-án. Ez volt Marković első nyilvános fellépése és első nyomtatott műve. Ezen a munkáján még erősen érződik Vidović ún. etikai iskolájának hatása és idealista beállítottsága.

A tette vágyó és a helyzet megváltoztatására törekvő fiatalember azonban már ebben az első írásában is síkraszáll a társadalom haladásáért, és hangoztatja, hogy a katolikus polgári társadalomból feltétlenül tovább kell lépni. Új iskolarendszert és humánusabb társadalmat követel: „az ember értékét egyedül csak azzal lehet mérni, hogy mennyi jót tett, hogy mit tett környezetének és az emberiségnek előmeneteléért”, írja, majd így kiált fel: „Adjatok reformot az iskoláknak, adjatok új pedagógiát az elkövetkező új kornak!” Előadása végén idézi Njegos ismert szavait a Hegyek koszorújából, és így fejezi ki az új kor új feladatait: „Njegos azt panaszolja, az én törzsem holt álommal alszik, én pedig azt állítom, hogy ébred már, hogy hamar fel fog ébredni és megteszi azt, amit a történelem elvár tőle.”

Svetozar Marković azonban akkor még nem ismerte fel azt a társadalmi és politikai erőt, amely továbbviheti a társadalmat az általános haladás útján. Még nem látja az osztályokat és az osztályharcot, tehát a társadalmi viszonyok megváltoztatását nem keresi, nem keresheti a forradalmi demokratikus harc útján. Ellenkezőleg, minden változást egy ideálisan elképzelt kulturális mozgalomtól vár. De már akkor elitéli azokat, akik szerint „a pénz minden, és az ember semmi”, és hangsúlyozza, hogy az efféle nézeteket csak akkor lehet majd túlhaladni, ha „az ember és a munka lesz a mértéke mindennek, a pénz pedig csak eszköz a kezében”. Az írókat is felszólítja, hogy ne „az élet másolatait készítsék, hanem az eljövendő új, jobb élet mintapéldáit”.

Ez az etikai szellem és népművelő törekvés hatja át Svetozar Marković 1932- és 33-beli írásait. Hasonló hangnemben ír a Zentán megjelenő *Sloga* című független polgári lapban is.

A kezdő publicista munkássága tehát egy tette kész, becsvágytól fűtött, belső nyugtalansággal teli fiatalembert vetít elénk, aki türelmetlenül siet valahova előre, hogy minél előbb találkozzék az új emberrel. Első munkái kevés irodalmi értéket hordoznak ugyan, de már híven kifejezik gondolatvilágát, szellemi fejlődésének első szakaszát, amelyet később ő maga is megvetett, és amelyhez soha többé nem tért vissza.

A szarajevói tartózkodás mindenképpen sokat jelentett Svetozar Marković életében. Itt ismerkedett meg a szellemi élettel, és itt találkozott

azokkal az eszmékkel és ideológiai meg politikai hatásokkal, amelyek később uralkodóvá válnak gondolkodásában. Ebben az időben megismerkedett a haladó polgári irodalommal, a forradalmi, marxista művekkel is, kapcsolatba lépett a haladó fiatalokkal, az illegális Kommunista Párt és a Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjaival is. Szellemi horizontja rohamosan tágult, és új tartalmakkal gazdagodott. Hamar felismerte ifjúkori tévedéseit, elvetette őket, és új, mélyebb tartalmat keresett publicisztikai tevékenységének.

Vidović levelező iskolájának befejezése után, 1934-ben a tuzlai sóbányában talált alkalmazást. Ott még közvetlenebbül érezkelhette a bányamunkások nyomorát és kizsákmányoltságát, s éppen Tuzlában csatlakozott végérvényesen a forradalmi munkásmozgalomhoz. A nehéz munkafeltételek azonban kikezdték amúgy sem nagyon ellenálló szervezetét, tüdőbajt kapott, és haza kellett térnie Stajicevóba, a szülői házba.

## AZ IFJÚSÁGI MOZGALOMBAN

A vajdasági munkásmozgalom és pártszervezet helyzete akkoriban nem volt épp kedvező, az osztályszervezetek kis létszámúak és a gyakorlati munkában alig észrevehetőek voltak. Ilyen körülményekben igen kevés tapasztalt pártkader működött. A tömeges letartóztatások és bírósági tárgyalások (Beočin, Szabadka, Šid) még inkább fékeztek a kommunisták tevékenységét, még inkább megritkították soraikat, és csökkentették a párt erejét és befolyását.

Ilyen szervezeti és politikai viszonyok közepette a vajdasági kommunistáknak se erejük, se lehetőségük nem volt szélesebb körű politikai akcióra, s itt az 1935. évi általános választások előtt főleg csak egyéni akciókra került sor. Ebben az időszakban nemcsak Stajicevóban, hanem Becskereken és környékén is egy kitűnő szónokra és vitázóra figyeltek fel: a fiatal Svetozar Markovićra, aki akkor már az illegális JKP tagja volt.

Akkoriban egyes boszniai és macedóniai lapokban jelentek meg írásai. Ebből az időből származnak a számunkra még mindig ismeretlen, de annak idején sokra tartott riportjai bányászokról és favágókról, illetve a *Glas Pologa* című lapban megjelent értékes cikke, az ún. peccsalbárok-ról, vándormunkásokról, és az ifjúság nevelésének fontosságáról. 1935 tavaszától 1936 őszéig Marković katonáskodik Szkopjében. Ez idő alatt publicisztikai munkássága majdnem teljesen szünetel. Am nyomban le szerelése után tevékenyen bekapcsolódik a haladó Ifjúsági Kulturális-Gazdasági Mozgalomba. Sok más kommunistával és haladó értelmiségi-vel együtt azon munkálkodik, hogy az ifjúsági mozgalmat minél inkább hozzákapcsolja a párt politikai vonalához, és tevékenységéhez. Harcos-társaival együtt a legális ifjúsági szervezet tömegesítésén dolgozik, azzal a céllal, hogy a forradalmi ébredés gyújtópontjává és a széles körű forradalmi demokratikus tevékenység letéteményesévé változtassa. Ebben a munkában Svetozar Marković fáradhatatlan. Járja a falvakat és városokat, maga köré gyűjti és szervezi az ifjúságot, előadásokat tart, közreműködik a *Naš životban*, az ifjúsági mozgalom folyóiratában, de nagy tevékenységet fejt ki az ifjúsági mozgalom főbizottságának tagjaként is.

A *Naš život*ban 1936 novemberében cikke jelent meg A faszizmus és a demokrácia harca címmel, 1937 februárjában pedig Az európai politika gazdasági fonakja címmel. Ugyanez év áprilisában már új cikkel jelentkezik ugyanebben a folyóiratban: a kolonizációról és az új telepések életéről ír.

Egyidejűleg a *Naš život* szerkesztőségének ankétjára válaszolva így nyilatkozik a folyóirat helyéről és szerepéről:

„A *Naš život*nak (magyarul: Életünk) valóban életünk, az ifjúság élete illusztrációjának kell lennie, hogy megismertesse a népet, de különösen az ifjúságot azzal a nagy történelmi feladattal, amely szerencsénkre a mi osztályreszünkül jutott, hogy erős tollakat állítson harcba minden ellen, ami maradi és ami fékezi a haladást, hogy ébressze a tudatot, erősítse az ifjúságot és eléje tárja, mi vezet el a politikai és gazdasági szabadságra, a valódi igazságra és egyenlőségre épülő jobb jövőhöz, hogy meggyőzze az ifjúságot, hogy több joga van az életre, kenyérre és szórakozásra, mint bárki másnak.”

1937 elején a *Radnik* című osztályharcos szakszervezeti lapban, amely Zágrábban jelent meg, Svetozar Marković értő cikket írt a gyarmati kérdésről. Ebben így magyarázza a párt álláspontját: „A gyarmatokért folyó harc minden súlya és költsége a munkásosztályra nehezedik... Az uralkodó plutokrácia csökkenti a béreket, és növeli az adókat, hogy mindezzel az elmúlt háború összes költségeit és az új háború előkészítésének minden terhét a munkásosztály hátára rakja. Ez a gyarmatokért folyó harc legfőbb következménye, haszon pedig alig származik belőle. Ez a harc gyorsítja a szociális átalakulást, és növeli az elnyomottak ellenállását. A gyarmatokért folyó harc napjainkban leghevesebb szakaszába lépett, és fő szítói a fasiszta országok.” Cikke végén Svetozar Marković megállapítja:

„A munkásosztály ellenzi a gyarmatokért folyó harcot. Ebben határozott álláspontja van. Mi úgy véljük, hogy minden népnek magának kell döntenie sorsáról. A gyarmatokért folyó harc csak akkor érhet véget, ha már nem lesznek osztályok.”

## A LAPKIADÓ ÉS SZERKESZTŐ

Svetozar Marković publicisztikai és politikai működésének ebben a szakaszában a vajdasági pártszervezetre kivételesen nehéz napok következtek. Az 1936 végén bekövetkezett nagy lebukás majdnem teljesen lerombolta mindazt, amit az előző két évben ezen a téren értek. A JKP 350 vajdasági tagja közül 23 helységben 122 párttagot tartóztattak le. 56 pártaktivistát az államvédelmi bíróság elé állítottak. 40-et közülük 1937 júniusában 6 hónaptól 8 évig terjedő börtönnel és fegyházzal sújtottak. Ezáltal majdnem az egész vajdasági vezető pártkader hosszabb-rövidebb időre harcképtelenné vált. A fokozott terror és az osztályharc súlyos politikai feltételei egy időre majdnem teljesen megbénították a szélesebb körű szervezett pártmunkát. Ebben az időszakban fokozott szerep jutott az ifjúsági mozgalomnak. De éppoly fontos feladat volt újrarendezni a párt soraikat és felújítani a politikai akciót. Ezért Svetozar Marković ez időben kifejtett politikai és publicisztikai tevékenysége egészen rendkívüli politikai érdekekkel és jelentőséggel bírt.



A legális politikai akció kivételesen nehéz feltételei közepette Svetozar Marković néhány munkatársával Beeskereken 1937 márciusában kéthetenként megjelenő gazdasági, politikai és kulturális lapot indított *Narodna svest* (Népi öntudat) címmel, ezzel is arra törekedvén, hogy a lehető legnagyobb egyéni hozzájárulással erősítse a párt befolyását ezen a területen. Az új lap bevezető cikkében így jelöli meg a *Narodna svest* jellegét és rendeltetését:

„Felszólítjuk az öntudatos munkásokat és parasztokat, a haladás és a kultúra barátjait, mindazokat, akik harcolnak a jogfosztottak jogaiért, a dolgozó tömegek jobb, szebb és boldogabb életéért, hogy segítsenek bennünket sokat szenvedett népünk felvilágosításában és felemelésében. A *Narodna svest* csak úgy jelenhet meg és úgy végezheti sikerrel a feladatát, ha számos tevékeny és áldozatkész ember működik közre a lap terjesztésében, az előfizetések és önkéntes hozzájárulások gyűjtésében. Akciónkhoz erkölcsi és anyagi segítségre van szükségünk, mert ezt a lapot nem bankárok indítják, hanem szegény emberek, akik a nép javát a sajátjukénak tartják.”

A *Narodna svest* 1937. március 15-én megjelent 1. számában Svetozar Marković egy hosszabb cikket írt *Paraszságunk és az ideológiai táborok* címmel. Ebben sok lelkiismerettel és valóságérzéssel mutatja be a világban és az akkori burzsoá Jugoszláviában uralkodó politikai és társadalmi viszonyokat, és határozottan szót emel a faszizmus mint a haladás legnagyobb ellensége s ugyanakkor az ipari és pénzügyi tőke pártfogoltja ellen. A párt népfrejtőpolitikájából kiindulva rámutat a demokratikus mozgalmak és a szélsőbaloldal, azaz a kommunisták együttműködésének szükségességére. Nyíltan és merészen sikraszáll a kommunista nemzetközösség és a népfrejtőpolitika érdekében, leleplezi és megbélyegzi a faszizmus lényegét és ideológusait.

„Az ellentétes doktrínák, az életről, a világról, a gazdasági és társadalmi berendezésről vallott nézetek ma már oly jól ismert harca — írja Svetozar Marković — a demokrácia és a faszizmus ellentéte. A demokrácia a maga balszárnyán segítőtársat kap a kommunizmusban, a faszizmus pedig segítőtársakat kap a mozgósított nemzetközi tőke képében.” Svetozar Marković meggyőző képet fest a faszizmus romboló hatásáról és a Ljotić és Hodjera vezette hazai profaszizta szervezetek szerepéről, majd kifejti, hogy az egyedüli járható út a néptömegek számára a demokrácia útja, a jobb jövő útja. Cikkét a következő felhívással zárja: „Barátai a haladásnak és a kultúrának, menjetek a nép közé, és ismertessétek meg az új kor feladataival, s a faszizmus sötét föld alatti működésével. Nincs többé félreállítás. A hullámok már a mi hajónk oldalait is csapkodják. Vihar készül. Keressük a mentő kikötőt. Kezdjünk hozzá a jobb és becsületesebb élet építéséhez, készítsük fel a népet a boldogabb életre, amely csak általa következhet el.”

A *Narodna svest* következő, 2. számában Svetozar Marković több rövid hír és közlemény mellett néhány cikket is megjelenteti. Ebben a számban először írt a mezőgazdasági munkások témájáról, amely attól kezdve egészen élete végéig publicisztikai érdeklődésének középpontjában maradt. Már ekkor rámutat a mezőgazdasági munkások helyzetének tarthatatlanságára és a megoldás útjaira:

„A mezőgazdasági munkások létkérdése, hogy osztályjellegű szervezetbe tömörüljenek... Ne maradjon egyetlen helység sem a mezőgazda-

sági munkások erős szervezete nélkül. Ezért öntudatos munkások, dologra! Szervezkedjete meg még ezen a tavaszon, az idény kezdete előtt, és adjátok elő a munkaadóknak feltételeiteket. Ne adjátok olcsón magatokat! Eleget verejtékeztetek másokért, ideje, hogy munkátokból saját magatoknak is hasznokat legyen. A győzelemhez csak harc útján, hosszú, mérsz és kitartó harc útján juttok el. Meggondoltan és egyesült erővel munkálkodjatok életetek megjavításán, küzdjete a túrhetőbb és szebb életért!”

## AZ OSZTÁLYHARCOS MEZŐGAZDASÁGI SZERVEZETEKÉRT

1937 tavaszán Svetozar Marković Újvidékre költözik, és a mezőgazdasági munkások szövetségében dolgozik. Ez a munka még inkább felkelti érdeklődését a földkérdés iránt, azonkívül alkalmat nyújt neki, hogy tüzetesen megismerkedjék a falu és az agrárszegénység problémáival. Mint a földmunkás szövetség alkalmazottja szorgalmas terepi munkával gyűjti az adatokat a mezőgazdasági munkások helyzetéről, erősíti a földmunkások szervezetét, terjeszti az osztályöntudatot a szegényparasztok és a szervezett mezőgazdasági munkások soraiban. Terepi munkásságával jelentős mértékben hozzájárul az agrárproletariátus mozgalmának erősödéséhez s a hivatalosan mezőgazdasági munkásoknak tekintett téglala- és cserépipari dolgozók mozgalmának kialakításához. E munkássága által hamarosan nemcsak a földmunkások problémáinak legjobb ismerőjévé vált, hanem osztályérdekeinek legjobb tolmácsává is. A terepen összegyűjtött, rendkívül érdekes és sokatmondó adatait már 1937 júliusában közzé teszi a *Radničke novine* hasábjain, A vajdasági mezőgazdasági munkások problémái címmel, majd később ugyanebben a lapban a mezőgazdasági munkások szakszervezeti mozgalmáról és a földmunkásmozgalom folyó akcióiról cikkez.

Ebben az időszakban Svetozar Marković terjedelmes beszámolót készít a mezőgazdasági munkások kongresszusára. A szövetség akkori reformista vezetői, Djuro Hadnadjev és Petar Rajković, az agrárproletariátus forradalmi mozgalmának lefegyverzésére törekedve lényeges változtatásokat vittek be Svetozar Marković eredeti szövegébe, s így ez a jelentés abban a formájában, ahogy kinyomtatták, nem tekinthető Marković szövegének. Erről ő maga ír 1939-ben megjelent könyve előszavában. A nézeteltérés Svetozar Marković és a földmunkás szövetség vezetői között az agrárproletariátus kérdésében és szervezetének helyét és szerepét illetően éles formában kifejezésre jutottak a szövetség 1937. november 21-ei harmadik, újvidéki kongresszusán. Itt Svetozar Marković az osztályharcos erőkre támaszkodva nyíltan és megalkuvás nélkül fellépett Djura Hadnadjev és Petar Rajković ellen, és leleplezte kétszínű, valójában reformista és káros magatartásukat. Ezzel megszerezte a delegátusok nagy többségének rokonszenvét és támogatását. Az addigi vezetőséget védő kisebbség és a Svetozar Marković mellé álló többség közötti heves szócsatának a rendőrség vetett véget Svetozar Marković és több más delegátus eltávolításával. Így megmentették az addigi vezetőséget a biztos vereségtől.

Svetozar Marković kivételes szerepéről az újvidéki politikai életben egy fennmaradt rendőrségi jelentés is tanúskodik. Az újvidéki rendőrkapitányság 1938 októberi jelentésében ugyanis egyebek között ez áll:

„Főszerepe volt ebben az akcióban Svetozar Marković joghallgatónak, jelenleg a Vojvodjanin című lap tisztviselőjének, akinek tiszta kommunista működéséről ennek a kapitányságnak már 1937 novembere óta tudomása van, amikor is a mezőgazdasági munkások szövetségének tisztviselőjeként olyan mérvű destruktív kommunista tevékenységet fejtett ki, hogy csak e kapitányság beavatkozása hiúsította meg, hogy a szövetség ne kerüljön a kommunisták kezére.”

## AZ ELISMERT PUBLICISTA

A kongresszusi szakadás után Svetozar Marković nem maradhatott meg munkahelyén a földmunkásszövetség vezetőségében. Egy ideig állandó alkalmazás nélkül volt, majd 1938 márciusától novemberéig az újvidéki *Vojvodjanin* című lap szerkesztőségében dolgozott. Ezt a lapot dr. Dušan Bošković Duda, a Független Demokrata Párt vezető személyisége adta ki. 1938 folyamán Markovićnak több cikke jelent meg az említett *Vojvodjanin* című lapban, továbbá a zentai *Sloga*, a zombori *Glas naroda* című lapban és a *Naš život* folyóiratban. Ezek legtöbbször aláírta, némelyeket csak nevének kezdőbetűivel vagy felesége, Milica nevével jegyzett, de egy-két esetben politikai elővigyázatosságból teljesen elhagyta az aláírást. Mélyen átérezve Vajdaság alapvető társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális problémáit s abból a marxi tanításból indulva ki, hogy az emberek nem a meghatározott körülmények termékei csupán, hanem azok megváltoztatására is képesek, Svetozar Marković ebben az időszakban egész politikai elkötelezettségével veti rá magát a publicisztikai tevékenységre. Mondhatni, hogy épp ebben az évben, 1938-ban vált Vajdaság egyik legtermékenyebb és legjobb publicistájává.

Érdeklődésének és vizsgálatainak köre rendkívül széles, noha a súlypont munkásságában továbbra is a vajdasági falu és a parasztság, az agrárszegénység és a mezőgazdasági proletariátus. A földkérdésről mindig mint a legfontosabb problémák egyikéről értekeznek, állandó témája az agrárszegénység helyzetének állandó súlyosbodása, a földmunkások csökkenő megélhetési lehetőségei, a szegénység és gazdagság növekvő ellentéte, a paraszti érdekek védelme, a kisparasztnak további elszegényedésének megakadályozása, a szövetkezeti ifjúság és általában a falusi ifjúság problémái. De ugyanakkor cikkez a vajdasági gyáripar kérdéseiről és különféle társadalmi problémákról. Különösen jelentősek tisztán politikai témájú írásai. Így például A vajdaságiak politikai irányvétele című cikkében többek között ezt írja:

„Nincsen olyan ország a föld kerekén, amelynek népe diktatúrát akar. A nép mindig azon az oldalon van, ahol az érdekeit látja. A nép érdekei, különösen a dolgozó nép érdekei, pedig egészen mások, mint azé a maroknyi emberé, akik a hatalmat tartják a kezükben az autoritatív rendszerű országokban. A nép ellene van minden zsarnokságnak és elnyomásnak. A nép ellene van a szabadság elfojtásának, a kizsákmányolásnak, a kevés kézben összpontosuló hatalomnak. A nép ténylegesen részt akar venni a hatalom gyakorlásában. Ez pedig csak olyan országban érhető el, ahol igazi demokrácia uralkodik. A parasztnak, a munkásoknak, a kiskereskedők és iparosoknak ebben a mi tartományunkban igazi demokraták. És nem azért demokraták, mert szép annak lenni, hanem mert ez az érdekük, mert alárendelt gazdasági helyzetük ezt követeli

tőlük. Nekik a puszta létérdek diktálja, hogy álljanak a demokrácia soraiba. Mert ők éppúgy éheznek a kenyérre, mint a szociális igazságra és szabadságra. Es tudják, hogy csak a demokratikus rendszer képes tisztességes életet és a gondolat szabadságát biztosítani számukra.”

Ezt a gondolatát fejlesztí tovább a Határozott álláspontra van szükségünk című cikkében:

„Allast foglalni mindazokkal szemben, akik kisebbségben vannak és amellet kevesebbel is járulnak hozzá a társadalom és a társadalmi közösség javához, akik azt a nem termelő réteget képezik, amely magába szippantja és feléli a termelők, ez esetben a széles néptömegek munkáját is, — állást foglalni mindezekkel szemben teljesen jogos. Es csakis így lehet és így helyes állást foglalni. Mert másnak a szolgáltatásban állni egy cseppet sem könnyű és kellemes dolog. Viszont saját magunk érdeket szolgálni, ami azt jelenti, hogy azt az osztályt is szolgálni, amelyhez az ember tartozik, nemcsak hogy méltó az emberhez, hanem teljesen jogos és helyes is. Mi, akik közvetlenül a népből jöttünk, akik még tegnap osztóztunk és ma is részben osztóztunk szegény szüleink és testvéreink, a parasztok és munkások minden bajában, akik nagyon jól tudjuk, hogyan él a nép és hogyan kellene élnie, nekünk mellette kell állnunk, védenünk kell az érdekeit, amelyek ugyanakkor saját érdekeink is, ki kell állnunk és harcolnunk kell értük.”

A következő években Svetozar Marković egyre több munkát vállalt mint pártfunkcionárius, s így kevesebb ideje maradt újabb szociológiai kutatásokra és publicisztikai tevékenységre. Ám korábbi kutatásaira és már eddig megjelent cikkeire támaszkodva, éppen ekkor lát hozzá addigi munkáinak rendszerezéséhez, és a szabadkai *Narodni glasban*, a dolgozó nép pártjának sajtószervejében, valamint a zágrábi *Radnički tjednik*-ben közölt cikkei mellett ekkoriban jelenteti meg két legterjedelmesebb és legjelentősebb értekezését. Azonkívül hozzáfog még három könyvének előkészítéséhez: 1. A mezőgazdasági munkásság Jugoszláviában, 2. Bánát és Bácska háború utáni kolonizálása, 3. Vajdaság népei. A *Voždjanski zbornik* 1939 második felében megjelent 2. számában Svetozar Marković közzé teszi A munkásszakszervezeti mozgalom fejlődése Vajdaságban című tanulmányát, 1939 decemberében pedig külön könyvként jelenteti meg értekezését *A mezőgazdasági munkásság problémái Vajdaságban* címmel.

Míg az első tanulmányt magyar nyelvű források és saját korábbi cikkei alapján írta, a másik könyv alakban megjelent értekezés több évi, széles alapokon folytatott szociológiai kutatásainak összefoglalása. Az előbb említett, terjedelmében is jóval kisebb tanulmány az első, alapjában véve helyes, de hézagos és helyenként a rendelkezésre álló irodalom fogyatékoságait tükröző áttekintést adott a mezőgazdasági munkások osztályharcos szakszervezeti mozgalmának keletkezéséről és fejlődéséről a XIX. század végétől századunk harmincas éveiiig. A másik sokkal terjedelmesebb és alaposabban megmunkált tanulmány, amelyet, mint mondtuk, barátainak és harcostársainak segítségével önálló könyv formájában is kiadott, voltaképpen az első komolyabb szociológiai értekezés erről a témáról ezen a területen. Ez a mű természetesen nem egy tudós kabinetjének hideg légkörében keletkezett, s nem is kizárólag tudományos igényt akart kielégíteni, de mégis igen alapos és mélyszántó, sőt mondhatni meglepően érett tudományos munka, ha az akkori körülményeket és egyéni lehetőségeket tekintjük. Ha még azt is hozzá-

tesszük, hogy Svetozar Marković ezt a művét huszonhat éves korában kivételesen kedvezőtlen körülmények közepette írta, akkor még inkább kidomborodik a fiatal publicista kifejezett szociológiai kutató erzeke, kifinomult politikai reflexe, és még többre kell értékelnünk eredményeit és vállalkozásának méreteit.

Természetes, hogy a mai távlatból, elsőrendű történelmi forrásokra, megpízható írásos dokumentumokra és tudományos tapasztalatokra támaszkodva Svetozar Marković munkáját éppúgy, mint a legtöbb korabeli tudományos és publicisztikai munkát, különféle kifogások is érhetik, sőt egyes következtetéseit is könnyen meg lehetne dönteni, de ez semmikeppen sem csökkenti művének általános értékét és eredményét. Ellenkezőleg, ez a munka ma is tiszteletet parancsol megalapozottságával, tárgyilagosságával, és elsőrendű történelmi, szociológiai és tudományos értéket képvisel. Szerzője konkrét elemzést adott a vajdasági szociális és politikai helyzetről a két háború közötti időszakban, és gyakorlati válaszokat adott az agrárproletariátus és általában a munkásosztály további forradalmi harcának módszereiről, útjairól és távlatairól.

Így aztán ezt a könyvet ma sem kerülheti meg egyetlen tudományos munkás sem, aki a vajdasági soknemzetiségű és még mindig túlnyomórészt agrárjellegű környezet szociológiai vizsgálatával vagy a háború előtti politikai történetével foglalkozik.

Svetozar Marković ebben a könyvében alapos érvekkel alátámasztva fejtette ki véleményét az akkori kedvezőtlen és ellentmondásos birtokviszonyokról, a felemás, nem demokratikus földreformról, a földmunkások súlyos anyagi helyzetéről és osztályszervezkedésének szükségéről. A tanulmány összefüggő képet ad Vajdaság korabeli társadalmi, gazdasági viszonyairól, felvázolja a szükségszerű társadalmi-politikai változások lehetséges útját, és megindokolja a forradalmi munkásmozgalom politikai programját, amely a jugoszláv közösség államjogi átalakítása keretében Vajdaságnak külön föderatív, illetve autonóm egységként való megalakulását tűzi ki célul, és olyan társadalmi rendszer létrehozását, amelyben minden társadalmi réteg, minden nép és nemzetiség egyenlő gazdasági, politikai és kulturális jogokat élvez.

A mezőgazdasági munkásság társadalmi-politikai helyzetéről Marković így ír: „Az uralkodó körök a legkevesebbet sem törődnek a mezőgazdasági munkásság helyzetével. Néhány százezer munkás és munkásnő bonyolult létproblémája az ő számukra mintha nem is létezne. Így aztán lehetővé teszik a kulákoknak és nagybirtokosoknak, hogy a legdurvább módon kizsákmányolják a mezőgazdasági munkásságot és az ő hajlott, roskadó vállukra telepedve gazdagodjanak. Ennek a munkásságnak, éppúgy, mint a munkásoknak általában, megtiltják, hogy osztályharcos szakszervezetekbe és munkáspolitikai pártokba tömörüljenek. De ez nem jelenti azt, hogy egyáltalán nem szervezkednek! Mindemiatt a mezőgazdasági munkás harmadrendű polgárnak számít, akinek a számára nincsen törvény, nincs harci eszköz, tehát nincs életlehetőség sem. Az uralkodó osztálynak az a célja, hogy ezt a munkásságot teljesen alávesse a kulákoknak és a nagybirtokosoknak, azaz önmagának. Az uralkodó osztály képviselői mandátumok szerzésére is ki akarják használni ezt a munkásságot. De ez tovább nem mehet a régi módon. Az öntudat és az öntudattal együtt az erő a mezőgazdasági munkásságnál is jelentkezik. Ez a munkásság tudja, hogy a munkásosztálynak harcos és következetes

vezetősége van (olv. a JKP — D. K. megjegyzése) mind a gazdasági, mind a politikai harcban.”

A könyv szerzője ezután kifejti:

„... Az osztályjellegű szakszervezeti mozgalom mellett a politikai mozgalomra is szükség van. Csak e két mozgalom szervezett erőtől várhatjuk valamennyi munkásprobléma helyes és sikeres megoldását. Éppen ezért különös figyelmet kell szentelni a politikai szervezkedésnek is. Elmúlt az idő, amikor a munkástömegeket át kellett engednünk a polgári politikai pártoknak. Ez a kor, az általános reakció és az imperialista háború kora megköveteli, hogy alapítsuk meg a Dolgozó Nép Pártját, hogy tömörítsük a munkásokat, a dolgozó parasztokat és általában a dolgozókat ebbe a pártba, és fegyverezzük fel őket az imperialista háború és mindenfajta reakció elleni döntő ütközetre, a dolgozó nép szabadságáért és jogaiért való döntő harcra. A dolgozó nép politikai mozgalmának erősödése visszahat majd a munkásosztály szakszervezeti osztálymozgalmának fokozódására és megfordítva, ha erősödik a szakszervezeti mozgalom, ez hatni fog a dolgozó nép politikai mozgalmának erősödésére is.”

Tanulmánya végén Svetozar Marković ezt mondja:

„Döntő napok következnek, fel kell tűrnünk az ingujjat. Higgadtan és derűs homlokkal induljunk előre. Induljunk harcról harcra. Csak így juthatunk el a jobb és vidámabb élethez.”

Ez a könyv kivételes társadalmi és politikai jelentőségű haditett volt. Pártunk újjászervezésének idején jelent meg, amikor fokozott munka indult a káderek elméleti képzése, a tömegek forradalmi osztályöntudatának fokozása, az elméleti hézagok elhárítása terén. Így ez a könyv kötelező olvasmány lett nemcsak a párttagok számára Vajdaság-szerte, hanem a Kommunista Ifjúsági Szövetség, az osztályharcos szakszervezetek, az agrárszegénység és széles néprétegek körében is. Az egész példányszám rekordidő alatt elfogyott. Valóságos „bestseller” lett környezetünkben. Egyének és csoportok olvasták, számos előadás hangzott el a könyv alapján. Illegálisan is tanulmányozták az ifjúsági összejöveteleken és az ideológiai-politikai tanfolyamokon. Kivételes jelentőségét hamarosan észrevették az akkori hatóságok is, s 1940 elején már betiltották, s akinél egy-egy példányát megtalálták, azt letartóztatták, üldözték. A könyv azonban továbbra is kézzől-kézre járt. Bizonyos értelemben mindmáig megőrizte időszerűségét és fontosságát. Ez a mű ékesen bizonyítja, hogy a pártmunka és a párt konszolidációja Tito vezetése alatt a második világháború előestéjén milyen szorosan összefüggött az ideológia szerepével a politikai életben és az osztályharcban, s hogy a párt legtehetségesebb káderei milyen sokoldalúan munkálkodtak a proletariátus forradalmi harcának elmélyítésén, milyen élénken reagáltak a jelenségekre és milyen sikeresen oldották meg a legbonyolultabb feladatokat is.

Könyvének rendkívüli fogadtatása az akkori olvasóközönség részéről, továbbá az ideológiai-politikai munka újabb meg újabb bonyolult feladatai s a megfelelő alkalmas társadalmi-politikai időszerű irodalom hiánya, valamint egyéni hajlamai is arra készítették Svetozar Markovićot, hogy folytassa szociológiai és politikai kutatásait. 1940-ben és 1941 elején szorgalmasan gyűjti az anyagot újabb témáihoz. Fennmaradt kéziratai, töredékei és lábjegyzetei azt mutatják, hogy rendszeresen és ki-

tartóan dolgozott három további könyve anyagán: 1. A mezőgazdasági munkásság Jugoszláviában, 2. Bánát és Bácska háború utáni kolonizálása, 3. Vajdaság népei. Az elsőnek említett könyv bevezető szövegéből, amelyet a zrenjanini bírósági börtönben írt 1940 végén, néhány részletet közöl a *Radnički tjednik* című lapban 1940. december 13-án, Mezőgazdasági munkásság címmel.

A telepítéssel foglalkozó könyvéhez ankétlapokat szerkesztett, azonkívül számos följegyzést, rendszerezett statisztikai adatot, kimutatást, grafikont és diagramot készített. Fennmaradt továbbá a könyv előszava. Ebben Svetozar Marković elmondta, hogy „a telepítés a háború utáni földreform terméke, és azzal együtt az állami nemzetiségi politika függvénye”. Magáról a könyvről Marković az előszóban kifejtette, hogy „vizsgálataimban a meglehetősen hiányos történelmi adatokra támaszkodtam, valamint saját terepi kutatásaimra, és ennek érdekében bejártam egész sor szerb, magyar, német, bunyevác, sokác, román, szlovák és ruszin települést . . . ellátogattam Bánát és Bácska valamennyi telepes községébe. Az egyes településekről szóló adatok a terepen gyűltek össze, helyi tanítókkal és magukkal a kolonistákkal folytatott beszélgetésem során.” Svetozar Marković fennmaradt kéziratai között található Vajdaság népei című tervezett könyvének meglehetősen rendezetlen és megmunkálatlan anyaga is. Erről a könyvtervről Marković többek között ezt írta: „Az az anyag, amelyet a különböző vajdasági nemzetiségek által lakott helységekben gyűjtöttem, hamarosan nyilvánosságra kerül Vajdaság népei című könyvemben.”

Fennmaradt és előttünk ma ismeretes kézírataiban nem található az említett könyveknek egyetlen integrális szövege sem. Legvalószínűbb, hogy Svetozar Marković a háború kitöréséig nem is fejezhette be őket, mert 1940 elejétől teljesen lekötötte a mindennapi politikai munka, 1940 májusában pedig el kellett hagynia Petrovgradot (Zrenjanint) és illegális menedékhelyet keresnie Stara Pazován (Janko Čmeliknél), majd július 20-ától december 20-áig a petrovgradi törvényszéki börtönben tartózkodott.

## A PÁRTVEZETŐ

Svetozar Marković publicisztikai tevékenysége mellett 1938-tól kezdődően komoly pártfeladatokat is vállalt. Žarko Zrenjaninnal, Radivoj Čirpanovval és Jusuf Tulićtyal együtt a vajdasági pártszervezet megújításán és megerősítésén munkálkodott, teljesítvén azokat a rendkívül kényes és bonyolult szervezeti, politikai feladatokat, amelyeket a JKP új vezetősége, Josip Broz Titóval az élén, azokban az években maga elé tűzött és sikeresen végre is hajtott.

A párt helyzete Vajdaságban éppúgy, mint egész Jugoszláviában 1937 végéig igen súlyos volt. Az 1936. év végi tömeges letartóztatások, a kegyetlen terror és sok pártaktivista súlyos fegyházbüntetése 1937 júniusában egy bizonyos időre majdnem teljesen megbénította a pártéletet. A Tartományi Pártbizottság szét volt zúzva, a pártszervezetek elvesztették az egymás közti kapcsolatot. A tagság szétszóródott, és a szervezetek létszáma csak mintegy 50 tagra csökkent. Ezért majdnem előlről kellett kezdeni mindent.

1938-ban felújultak a kapcsolatok a megmaradt pártszervezetek akti-

vistái között, s 1938 végéig megújították a pártszervezetek munkáját is. A tartományi pártértekezleten megválasztották a JKP Vajdasági Tartományi Bizottságát Žarko Zrenjaninnal az élén. Svetozar Marković is a Tartományi Bizottság tagja lett. Ez a vezetőség elsőrendű feladatául kapta, hogy a lehető legrövidebb idő alatt megszervezze a pártéletet és válóra váltsa a kitűzött szervezeti politikai feladatokat. A Tartományi Bizottság erőfeszítései fokozatosan kiemelkedő szervezeti és politikai sikereket eredményeztek. Az év végéig a pártszervezetek tevékenysége érezhetővé vált több vajdasági helységben, különösen Újvidéken, ahol Svetozar Marković is sikeres tevékenységet fejtett ki a Dolgozó Nép Pártjának szervezésében és irányításában.

1938 tavaszán Svetozar Marković több nyilvános fellépés és alkalmi beszéd mellett jelentős előadást tartott a vajdaságiak belgrádi egyesületében a kisparasztkok és mezőgazdasági munkások problémáiról. S ugyanaz év nyarán a Dolgozó Nép Pártjának megalakítására összehívott első tartományi értekezleten beszámolót olvas fel a forradalmi demokratikus mozgalom feladatairól és a Dolgozó Nép Pártjának szerepéről.

1938 végén a tartományi pártértekezlet Svetozar Markovićot a JKP észak-bánáti kerületi bizottságának titkárává nevezte ki. Ez év szeptemberében forradalmi tevékenysége, de különösen a Dolgozó Nép Pártjának szervezésében végzett munkája miatt az újvidéki rendőrség kiutasította a városból, és tartózkodási helyéül Stajicevót jelölte ki, ahol a szülei éltek. Ez azonban nem akadályozta meg Markovićot abban, hogy igen élénk és sikeres szervező tevékenységet fejtsen ki sok észak-bánáti helységben és Vajdaság-szerte szervezze a Dolgozó Nép Pártját. Az alatt a másfél év alatt, amit Észak-Bánátban töltött tíz-egynéhány helységben felújíttotta a pártszervezeteket, és sok helyütt újakat alakított. Ugyanakkor megerősödött az osztályharcos szakszervezetek, valamint az ifjúsági és női mozgalom munkássága. Persze mindezt nem egyedül Svetozar Marković végezte, de mint a kerületi bizottság titkárának országrésze volt ebben a munkában. Működése a lesekedvezőbb értékelést kapta az 1939 februári verseri pártértekezleten, ahol a Tartományi Bizottság szűkebb vezetőségébe is beválasztották.

Svetozar Marković kivételes szerepet játszott a forradalmi demokratikus mozgalom kibontakoztatásában, elsősorban a Dolgozó Nép Pártjának szervezésében. Ő állt a Tartományi Kezdeményező Bizottság élén.

A Jugoszláv Kommunista Pártnak messzemenő politikai céljai voltak a Dolgozó Nép Pártja létrehozásával és legalizálásával. A forradalmi demokratikus mozgalom kifejelesztése útián akarta biztosítani a legális szervezeti formát saját politikai tevékenysége számára. Ebben az akcióban a JKP komoly erőfeszítéseket tett, hogy biztosítsa azoknak a politikai csoportoknak az egységműködését, amelyek már bizonyos reputációt szereztek ellenzéki ténykedésükkel vagy helyenként a néptömegek érdekeiért folytatott harcukkal is. Vajdaság területén ez az akció, amelyben Svetozar Marković elsőrendű szerepet játszott, az egyesült ellenzék vajdasági szárnyának megnyerésére irányult, illetőleg arra, hogy a „vajdasági mozgalommal” közös akciókkal hassanak a politikai élet demokratizálására, a munkásosztály és a nagy néptömegek gazdasági helyzetének megjavítására s a nemzeti kérdés megoldására, egy föderatív alapon álló új államforma létrehozására, amelyben Vajdaság is külön föderatív, illetve autonóm egység lesz.



Svetozar Marković és elvtársai végül is elérték, hogy létrejött az együttműködés a Dolgozó Nép Pártja és a dr. Dušan Bošković Duda vezette „vajdasági mozgalom” között. Bošković abban az időben lapot adott ki *Vojvodjanin* címmel, s szerkesztőségében 1938 folyamán Svetozar Marković is dolgozott.

A Dolgozó Nép Pártja a vajdasági mozgalommal karöltve bizonyos sikereket ért el az 1938. december 11-i parlamenti választásokon (Topolyán, Becsén, Šiden és Versecen), habár a Független Demokrata Párt megíúsította, hogy akár csak egyetlen munkást is képviselőnek jelöljenek, sőt a párt vezetői lehetetlenné tették a munkásképviselők nyilvános fellépését is.

A Dolgozó Nép Pártja jelentősebb sikereket ért el 1939-ben, de különösen az év végén, amikor a Független Demokrata Párt a „vajdasági mozgalom” keretében felhagyott a közös politikai akcióval és a Dolgozó Nép Pártja önállóan ténykedett tovább.

Ebben az időszakban Svetozar Marković sokat tett a Dolgozó Nép Pártja kezdeményező bizottságainak megalakításáért Vajdaság-szerte. Részt vesz a Dolgozó Nép Pártja tartományi értekezleteinek munkájában, közvetlen kapcsolatot tart fenn a szabadkai *Híd* szerkesztőségével, és közreműködik az ugyancsak szabadkai *Népszava* és *Narodni glas* elindításában. Noha ezek a lapok, amelyekben Svetozar Marković jelentős szerepet játszott, csak rövid ideig jelentek meg (a *Népszava* 1938. szeptember 24-étől 1940. január 20-áig 25 000 példányban, a *Narodni glas* pedig 1939 decemberétől 1940 januárjáig 5000 példányban), ebben az időben jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a JKP nézetei és álláspontjai a mozgalom lényeges kérdéseiről a legközvetlenebb formában eljussonak a néptömegekhez és erősítsék a vajdasági forradalmi demokratikus mozgalom sorait.

Svetozar Marković közreműködésével a Dolgozó Nép Pártjának Tartományi Kezdeményező Bizottsága 1939 novemberében platformot és kiáltványt adott ki szerbhorvát és magyar nyelven. A platformban meghatározták a Dolgozó Nép Pártja céljait és feladatait az ország demokratizálásáért, a munkásosztály, a dolgozó parasztság és a dolgozó nép érdekeinek megvalósításáért folytatott harcban, és külön hangsúllyal emelték ki a Vajdaságban élő népek és nemzetiségek teljes gazdasági, politikai és kulturális egyenjogúságának követelését.

Az államjogi rendszer megváltoztatásának szükségéről és Vajdaság külön helyéről e megváltozott rendszerben Svetozar Marković, a platform szerzője, így ír:

„Vajdaságra külön feladatok várnak mind gazdasági, mind nemzeti téren, már csak azért is, mert ez a tartomány külön hagyománnyal rendelkező, önálló történelmi egység... A kezdeményező bizottság azt az álláspontot képviseli, hogy Vajdaságnak a többi tartománnyal egyenlő helyet kell biztosítani a jövődöbeli államrendszerben”, majd a záradékban még egyszer hangsúlyozza: „A Dolgozó Nép Pártja követeli, hogy Vajdaság is autonóm egység legyen, tekintettel sajátos gazdasági, szociális és nemzeti összetételére és külön történelmi és nemzeti hagyományára”.

A Dolgozó Nép Pártja széles körű politikai akciót indított az ország demokratizálásáért, a nemzeti kérdés helyes megoldásáért, a népek és nemzetiségek teljes egyenjogúságáért, a politikai és szakszervezeti szer-

vezekedés szabadságáért, a meglevő társadalombiztosítási törvények kiterjesztéséért a mezőgazdasági munkásokra, az addigi földreform revíziójáért, a parasztdósságok törléséért, a progresszív megadóztatás bevezetéséért, a tömeges munkanélküliség és az állandóan növekvő drágaság ellen. Mindezzel sok követőt és rokonszenvezőt szerzett Vajdaságszerte.

Svetozar Marković munkájának köszönhető, hogy az észak-bánáti kommunisták vajdasági viszonylatban a legnagyobb sikert vívták ki az 1939 végén és 1940 elején tartott községi választásokon, amikor a Dolgozó Nép Pártja révén megszerezték a többséget Kumaneban, Melencin, Aradacon és Čentán. Ezek az adatok szemléltetően mutatják a forradalmi demokratikus mozgalom erejét és tömegességét azon a területen, ahol akkoriban Svetozar Marković működött.

A Cvetković—Maček-kormány népellenes, profasiszta, áruló bel- és külpolitikája ellen a munkásság politikai és gazdasági jogaiért folytatott meg nem alkuvó harcával a párt egyre inkább növelte befolyását a tömegekben, s bár még mindig illegalitásban volt, elsőrendű, politikai tényezővé fejlődött. Mindez fokozta az uralkodó körök dühét és nyugtalanosságát, s egyre többször került sor a kommunisták letartóztatására, bíróság elé állítására. A háború előtti kommunista perek közül méreteinél, tartamánál és jelentőségénél fogva kiemelkedik az 1940. évi petrovgradi (zrenjanini) per. A letartóztatások és a bírósági tárgyalás közvetlen előzénye a JKP Központi Bizottsága május 1-ei röpiratának terjesztése volt. Ez a röpirat *Jugoszlávia dolgozó népéhez* címmel felszólította a dolgozókat, hogy a közvetlen fasiszta agresszió veszélye miatt még inkább tömörítsék soraikat és ítéljenek el minden agressziót és háborús kombinációt.

1940 májusában húsz-egynéhány párttagot, ifjúkommunistát és antifasisztát tartóztattak le. Ebben a csoportban volt Žarko Zrenjanin, Vladimir Kolarov és Stevica Jovanović is. A rendőrség május 4-én megkísérelte Svetozar Marković letartóztatását is, de sikertelenül. Toza egy ideig Belgrádban, majd Újvidéken rejtőzködött, aztán Radivoj Čirpanov és Jusuf Tulić tanácsára Stara Pazovára megy Janko Čmelikhez, az ottani párttitkárhoz, és 1940 derekáig Čmelik szállójában él.

A nyomozók a letartóztatások és házkutatások során megtalálták a szovjet párttörténet és *Az osztályellenség előtti magatartás* című füzet sokszorosított példányát. Ezekért elsősorban Svetozar Markovićot, az illegális párttechnika vezetőjét vádolták. Ezért 1940. június 4-én körözüvényt bocsátottak ki ellene. Mivelhogy azonban a rendőrség nem tudott a nyomára bukkanni, nem kerülhetett sor a főtárgyalásra a korábban letartóztatott kommunisták és rokonszenvezők ellen. Minthogy abban az időben a párt vezető kádere előtt egész sor komoly feladat állt: a SZKOJ tartományi értekezletének előkészítése, a VI. tartományi pártértekezlet megtartása és a JKP V. országos értekezletének előkészítése, Svetozar Marković a per minél előbbi befejezése érdekében maga jelentkezett a bíróságnál. A főtárgyalásra mégis csak 1940. október 3-án került sor. A bíróság 3 vádlottat elítélt, a többi felmentette. Svetozar Markovićot, mint fővádlottat a kommunista eszmék terjesztése és a szovjet párttörténet sokszorosítása miatt öthavi szigorított fogházra ítélték, de mint-hogy büntetésébe a vizsgálati fogságot is beszámították, már ugyanaz év december 20-án kiszabadult a börtönből.

Büntetésének kitöltése idején is állandó kapcsolatot tartott fenn a vezető pártkáderral, és a börtönélet adottságai között szorgalmasan dolgozik, olvas, rendezi az adatokat tervezett tanulmányaihoz és három új könyvéhez. Fennmaradt egy levele ebből az időből, amelyben feleségétől több könyv és folyóirat beszerzését kéri. Amikor azonban kiszabadult a börtönből, a sürgősebb politikai feladatok, a hamarosan bekövetkező sorsdöntő események lehetetlenné tették számára a további munkát tervezett és bejelentett könyvein.

Nyomban kiszabadulása után bevásárlják a Tartományi Pártbizottság titkárságába, közvetlen feladatot vállal az *Istina* illegális pártújság elindításában, s 1941 januárjában közreműködik a szerbhorvát nyelven *Trudbenik*, magyarul pedig *A dolgozó* című lap megjelentetésében.

## A FELKELÉS ÉLÉN

A burzsoá Jugoszlávia 1941 áprilisi összeomlása és az ország feldarabolása után a könyörtelen fasiszta terror és a kezdődő testvérgyilkos háború feltételei közepette a vajdasági pártszervezet is rendkívül súlyos helyzetbe került.

1941 áprilisában Vajdaságot három részre szakították. Bánátot a németek szállták meg, Bácskát a magyar fasiszták, Szerémségnek előbb nyugati, majd 1941. október 10-étől keleti részét is az újonnan alakult usztasa államhoz, az ún. „Független Horvát Államhoz” csatolták. A megszállók terrorja egyre fokozódott, ártatlan emberek üldözése, letartóztatása, kínzása, kivégzése napirenden volt. Hozzávetőleges számítások szerint az öldöklések, letartóztatások, deportálások folytán 1941-ben Vajdaság lakossága százezer fővel csökkent. Csak Bácskában mintegy 192 000 hold földet vettek el. Ha mindehhez hozzáadjuk a már korábban a szerb burzsoázia által szított nemzetiségi viszályokat, valamint a hazai németek és a magyar lakosság jó részének nemzeti eufóriáját, akkor is csak részben tekinthetjük át, milyen súlyos, felelős és bonyolult feladatok álltak 1941 sorsdöntő napjaiban Vajdaság kommunistái és a párt tartományi szervező titkára, Svetozar Marković előtt.

A vajdasági párttagok erőfeszítései és külön Svetozar Markovićnak Bácskában és Észak-Bánátban kifejtett tevékenysége következtében a JKP vezetőségének májusi zágrábi tanácskozásán hozott döntéseket a Tartományi Pártbizottság már május közepén Petrovgradban (Zrenjaninban) tartott összejövetelén megvitatták, és egész Vajdaság területén sikeresen alkalmazták. A szörnyű terror, a lezárt határok és a többi nehézség ellenére a vajdasági pártszervezet elsősorban titkárai, Žarko Zrenjanin és Svetozar Marković mozgékonyosságának és kezdeményezéseinek köszönhetően megőrizte szervezeti egységét és munkájának folytonosságát. Sikertől széleskörűen megszervezni és elindítani a harcot a tömegekért, amelyek késznek mutatkoztak a JKP vezetése alatt szembefordulni a megszállókkal és a hazai árulókkal. A párttagok ezen a bonyolult nemzetiségi térképű területen a legerélyesebben harcra keltek a nemzeti gyűlölet ellen, Vajdaság népeinek testvériségéért és közös harcaért.

A Tartományi Pártbizottság májusi petrovgradi összejövetelén, amelynek munkájában Svetozar Marković is részt vett, részletesen kidolgozták a közvetlen szervezeti, katonai és politikai feladatokat a fegyveres felke-

lés előkészítésében. Az újonnan alakított katonai bizottságba Svetozar Marković Tozát is beválasztották. 1941 májusától júniusáig Marković állandóan úton van, Bánátból Bácskába továbbítja az utasításokat, szervezi a fegyveres előkészületeket, alakítja a katonai és partizán tizedeket, irányítja a fegyvergyűjtést és az emberek katonai előkészítését. Az előkészületek Bánátban folytak a legnagyobb sikerrel, de a Szovjetunió elleni német támadás után, a második világháború jellegének megváltozásával hamarosan kibontakoztak Bácskában és valamivel később a Szerémségben is.

Az előkészítés során mintegy 110 helységben alakultak katonai tizedek, és körülbelül 7000 személyt öleltek fel. Ugyanakkor a párttagok száma is érezhetően megnövekedett. A felkelés előtt Vajdaságban mintegy 1200 párttag és kb. 3000 ifjúkommunista volt. Azonkívül a párt mellett álltak az osztályharcos szakszervezetek már korábban jól megszervezett tagjai is. Így a párt a küszöbönálló felkelés előtt biztosította a megfelelő politikai, társadalmi és katonai erőt, amelyre bizton támaszkodhatott, és amellyel bekapcsolhatta Vajdaságot Jugoszlávia népeinek egységes népfelzabáló háborújába.

Közvetlenül a felkelés megindítása előtt a Tartományi Pártbizottság keretében megalakult a vajdasági partizánegységek vezérkara, amelyben Svetozar Marković a politikai biztos, s így a vezérkar irányító szelleme. Nem sokkal a Központi Bizottság június 22-i ülése és a Jugoszlávia népeit felkelésre szólító kiáltvány megjelenése után a fegyveres felkelés kiterjedt Bánát legnagyobb részére és a többi vajdasági területekre is. A földeken lángra lobbantak az ellenség katonai ellátására szánt búzasztagok, az ifjúharcosok letépték a telefonhuzalokat, megsemmisítették a postai távíró berendezéseket, számos diverziót hajtottak végre a közlekedési útvonalakon, megsemmisítették az ellenséges ügynököket és kémeiket. Mindez 1941 nyarán komolyan megingatta a megszállók és szolgálók biztonságát Vajdaság területén.

A háború azonban minden harctéren tovább folyt, és a végét még senki sem tudta áttekinteni. A Tartományi Pártbizottság első feltevése, hogy a háború rövid lefolyású lesz, hamarosan valótlannak bizonyult. Változtatni kellett a harc taktikáján. Ezt meg is kísérelték, de nem elég határozottan. A megszállók terrorja a védtelen lakosság felett még inkább fokozódott. 1941 folyamán több ezer embert tartóztattak le és tereltek gyűjtőtáborokba. A helyzet egyre súlyosabb lett. A párt sorai erősen megritkultak, az általános felkelés feltételei, különösen Bácska és Bánát területén, rendkívül nehezekké váltak.

A nyár végén azonban, a mitrovicai fogház politikai foglyainak szökése után Szerémségben lobbant magasra a felkelés lángja. Noha itt később indult meg a harc, mint Bánátban és Bácskában, az előkészületek annál körültekintőbben folytak. A partizán háborúzás nyugat-szerbiai tapasztalatai, valamint a váratlanul rosszra fordult helyzet a keleti fronton reálisabb keretet szabtak a szerémségi felkelés megindításának és vezetésének. Azonkívül itt kedvezőbb feltételek voltak a fegyveres erők elhelyezésére és operatív működésére. Ezért a katonai és pártvezetőség a bánáti veszteségek után tervet készített a partizán-erők áthelyezésére Észak-Bánátból Szerémségbe. Ez azonban néhány megismételt kísérlet ellenére sem sikerült. Más megoldáshoz kellett folyamodni. A Tartományi Pártbizottság ekkor utasítást ad „a szervezeit visszavonulásra, a megszállók elleni minden akció felfüggesztésére”.

1941 őszén Bánátban, ahol akkoriban Žarko Zrenjanin és Svetozar Marković is tartózkodott, gyorsított ütemben hozzáláttak „a pártszervezetek megerősítéséhez, a megmaradt erők összegyűjtéséhez és megtisztításához, új erők bevonásához, a néptömegekkel való kapcsolat kiterjesztéséhez”. 1941. szeptember végén Žarko Zrenjanin és Svetozar Marković Bánátból Bácskába ment át. Újvidéken tíz-egynéhány napig tartózkodtak illegálisan. Ekkor azonban árulás történt, és 1941. október 5-én, miközben a megbeszélte találkára indultak, a fasiszta ügynökök körülvették őket. A tűzharcban Radivoj Ćirpanov elesett, Zrenjanin és Marković pedig egy magyar rendőr lelövése után kitört a gyűrűből, és egy másik partizánbázisba távozott. Nem sokkal később el is hagyták Újvidéket, s más dél-bácskai helységekből folytatták illegális munkát. 1941 novemberében Djurdjevoán tartottak pártösszejeövetelt, és több fontos döntést hoztak a sajkásvidéki partizánosztatok meg a dél-bácskai népfelszabadító mozgalom további működését illetően. Elhatározták, hogy a két tartományi párttitkár különválik, hogy Žarko Zrenjanin a bánáti mozgalmat irányítja, Svetozar Marković pedig Bácskában marad s itt irányítja a népfelszabadító mozgalmat, valamint kapcsolatot tart fenn a szerémségi pártvezetőséggel és mozgalommal.

Bácskában azonban tovább romlottak a körülmények. Az újonnan alakított sajkásvidéki partizánosztatok mintegy 60 harcosát leleplezték, és több napos egyenlőtlen harc után szétverték. Ezt követően a megszállók fokozott megtorló intézkedéseket határoztak el. 1942 januárjában a magyar fasiszták Bácska déli részén véres razziát tartottak, néhány ezer szerb és több száz zsidó polgárt öltek meg.

Svetozar Marković ebben az időben elvesztette pártösszeköttetéseit a Központi Bizottsággal és a Szerbiai Tartományi Bizottsággal, de nem volt kapcsolata a Bánátban tartózkodó Žarko Zrenjaninnal és a szerémségi kerületi bizottsággal sem. A legtöbb pártaktivistát a megszállónak sikerült elfognia és kivégeznie. A pártkáderek egy része (Branko Bajić, Milan Džanić és mások) a razzia után eltávozott Bácskából. A népfelszabadító mozgalom erői rendkívüli mértékben megritkultak. Megint úgyszólván előről kellett kezdeni mindent. Ebben a rendkívül súlyos helyzetben egy moszkvai rádióhír nyomán, amely hírvél adta a német csapatok feltartóztatását és vereségét Moszkva alatt, és kilátásba helyezi a Vörös Hadsereg nagy tavaszi ellenoffenzíváját, ami ugyanezzel a rádióhírvél az alapján a fasiszta Németország közeli összeomlását eredményezi majd. — Svetozar Marković 1942. február 1-én a Tartományi Pártbizottság nevében körlevelet intéz a bácskai és baranyai kerületi és helyi pártbizottságokhoz, valamint a JKP és a SZKOJ falusi vezetőségeihez, amelyben politikai akcióprogramot ad a pártfórumok és szervezetek további munkájára, kifejti a harc távlatait és a népfelszabadító háború végső céljait, majd felszólítást tesz a „második szakasz”, a fegyveres felkelés és a hatalomátvétel előkészítésére.

Svetozar Marković ebben a körlevélben a helyzetet „a végsőkéig forradalminak” ítéli meg, amikor is „minden percben felléphet a forradalmi válság, és bekövetkezhet a fegyveres felkelés”, a siker alapvető feltételét pedig abban látja, hogy „a harcot továbbra is a legszélesebb alapokra helyezzük, és magunk köré gyűjtünk mindenkit, aki a megszállók és nyomorúságos szolgálai ellen van”. Ám a bekövetkező új helyzetben meg

kell változnia a kommunisták álláspontjának a nemzeti burzsoázia irányában.

Ezzel kapcsolatban Svetozar Marković körlevelében ezt írja: „A nemzeti erők végső céljuknak a megszállóktól való felszabadulást és nagyjából a régi helyzet visszaállítását tartják. Mi viszont a megszállók alóli felszabadulást csak átmeneti szakasznak tekintjük, végső célunk a szovjet hatalom kivívása felé vezető utunkon. Mi tehát úgy véljük, hogy a nemzeti felszabadító harcnak minden elnyomó és kizsákmányoló elleni harccá kell átnőnie.”

A népfelszabadító harc végső kimenetelének ez a reális kifejtése azonban az adott pillanatban nem volt összhangban az objektív körülményekkel. Ez a távlat a körlevélben közvetlen feladatként van megjelölve, s így Svetozar Marković utasításait a pártvezetőségekhez és szervezetekhez túlnyomórészt elhamarkodottnak kell tekinteni. Marković ugyanis az osztálymozgást és a soron következő „második fázis” hangsúlyozása mellett azt az utasítást adta a bácskai és baranyai vezetőségeknek, hogy nyomban lássanak hozzá „a hatalmat átvevő forradalmi osztagok alakításához”, gyűjtsenek adatokat az ellenség katonai erőiről és fegyverzetéről, a fasiszta szervezetekről és azokról az erőkről, amelyek az adott pillanatban az ellenforradalom és vezetői céljait szolgálhatnák, továbbá a földterületről, amelyet nyomban a hatalom átvétele után kioszthatnak a föld nélkülieknek, a „mi erőinkről” s a hatalom átvétele után alkalmazható emberekről.\*

Az események további menete hamarosan megmutatta az 1942. február 1-i körlevél diszsonáns vonásait. Egyébként maga Svetozar Marković is a politikai gyakorlatban 1942 tavaszán és nyarán nemcsak a párt és az ifjúkommunista mozgalom, hanem a népfelszabadító szervezetek felújításán és erősítésén munkálkodott.

1942 februárjától júniusáig Marković Újvidéktől Szabadkáig több helységet járt be, megújította a kapcsolatokat, szervezetenként megerősítette a pártszervezeteket és vezetőségeket, és közvetlen politikai munkájával jelentősen hozzájárult a helyzet stabilizálásához. Szabadkai és zombori tartózkodása után, 1942 májusában ismét Verbászon, majd Turián, utána pedig Újvidéken és másutt találjuk.

Ebben az aktivitásában különösen jelentős állomás a turijai megbeszélés, amelyet 1942 júniusában szervezett és irányított. Ezen az összejövetelen együtt volt úgyszólván az egész bácskai vezető káder. Svetozar Marković bevezetőjében részletes áttekintést adott a nemzetközi helyzetről, a népfelszabadító harc vajdasági és külön bácskai kibontakozásáról és tapasztalatairól.

A turijai tanácskozással közvetlenül azután került sor, hogy ismét létrejött a kapcsolat a párt központi bizottságával és szerbiai Tartományi Bizottságával. Ez a körülmény rendkívül fontos, mert a népfelszabadító mozgalom bácskai vezetősége a kapott bírálatok, megjegyzések és uta-

\* A fasiszta Németország esetleges összeomlásáról szó volt a JKP Központi Bizottságának 1941 decemberi körlevelében is. A Központi Bizottság egyes tagjai és egyes pártvezetőségek éppúgy, mint Zarko Zrenjanin, aki abban az időben teljesen elszigetelten működött Bánátban, úgy ítélték meg, hogy a világháború ilyen távlata megköveteli a mi felszabadító háborúnk osztályjellegének hangsúlyozását. Hasonló hangsúllyal íródott 1942 tavaszán a szerémségi kerületi pártbizottság nem sokkal később visszavont körlevele is.

sítások, valamint a *Proleter* 1942. március—áprilisi kettős számában közzétett anyagok alapján realisabban megítélhette az addig megtett utat, közelebről meghatározhatta közvetlen feladatait a népfelzabadító mozgalom további szervezeti megszilárdításában, vezetésében és tömegsítésében. Éppen ezért a turijai tanácskozás egy bizonyos értelemben fordulópontnak számít a népfelzabadító mozgalom bácskai sikeres kibontakozása szempontjából.

1942 augusztusában Turiján Svetozar Marković kiadta az *Istina* (Igazság), a JKP vajdasági, illetve bácskai sajtószervének első számát. A turijai tanácskozáson tartott bevezető előadás alapján hosszabb cikket közölt az új újságban *Eddigi munkánk, tapasztalataink és feladataink* címmel. Ebben a háborús körülmények közepette szokatlanul szigorú, bíráló hangú, de reális elemzését adja az addig megtett útnak, és külön kihangsúlyozza a népfelzabadító mozgalom Bánátban és Bácskában észlelt fogyatékoságait. Erről többek között így ír:

„Mi a német előrenyomulást (a Szovjetunióban — D. K. megj.) megbízható értesülések hiányában rendszerint egyoldalúan ‚taktikai visszavonulásnak‘ magyaráztuk. Innen származnak téves jóslataink a háború gyors befejezéséről. Nem készültünk fel idejekorán a hosszantartó harcra...

A háború első hónapjai nagy sikereket és területhódításokat hoztak a németeknek. Ezek a sikerek lesújtóan hatottak a vajdasági antifasiszta tömegekre. A tömegek ingadoznak, beléjük ivódik a félelem, hogy a német haderő megtöri a Vörös Hadsereg ellenállását. Az erkölcs kezd meginogni. A megszállók kiszámítottan fokozzák a terrort. A tömegek kezdik kerülni az érintkezést a kommunistákkal. Ez az ingadozás átterjed a lazább rokonszenvezőkre, sőt a gyengébb és újabb párttagokra is. Így aztán a véres megszállók kezébe kerülve egyébként is megingott erkölccsel a legállatiasabb kínzások közepette elárulják a pártot és a harcot. Ilyen körülmények között kellett szervezni és vezetni a harcot egy évvel ezelőtt Vajdaságban.

Partizánosztogok alakultak Bánátban és Szerémségben, diverzáncsoportok jöttek létre Bácskában. De itt sem ment minden hibátlanul. Az osztagokba majdnem kizárólag kommunisták léptek be. Nem léptek be a többi hazafiak. Így aztán a harc olyan jelleget kap, hogy a kommunisták harcolnak a megszállók ellen és nem az egész nép... Az osztagok akciói és a diverzáncsoportok nem lelnek kellő megértésre a tömegeknél. Nemhogy közelebb jutottunk volna a néphez és a népet is bevontuk volna a harcba, még inkább eltávolodtunk, s elvesztettük amúgy is meggyengült támaszpontjainkat...

Az akciók gyenge eredménnyel jártak. Emiatt és a fokozódó terror miatt tovább veszítettük befolyásunkat a tömegekre.”

Az észlelt fogyatékoságok kiküszöbölése céljából Svetozar Marković ebben a cikkében részletesen kidolgozott közvetlen feladatokat állít a vajdasági kommunisták elé. Többek között kiemeli, hogy elsősorban erősíteni kell a JKP sorait, felújítani a helyi, járási és kerületi bizottságokat, népfelzabadító bizottságokat alakítani minden helységben, politikai kapcsolatot teremteni minden hazafival, az akciókat legális embereken keresztül vezetni le. Azt tanácsolja a kommunistáknak, hogy tevékenységükben vetkőzzék le a szektásságot és minél nagyobb mértékben vonják be a harcba a széles néptömegeket. Csak így küzdhetjük le,

mondja Svetozar Marković, a jelenlegi nehézségeket és küzdhetünk sikeresen a megszállók és a hazai árulók ellen.

Erről ír az *Istina* első számában közzé tett másik cikkében is *Harci tapasztalatot kell szereznünk* címmel:

„A bánáti és szerémségi partizánok tapasztalataikat elvtársaik életével fizették meg. De e tapasztalatok nélkül nem volnának most sikeres harcok a Fruška gorában, nem születtek volna a harcnak olyan szervezői és vezetői, akik képesek lesznek a népfelzabardító harcot tovább mélyíteni és szélesíteni és végigvezetni a megszállók végleges megsemmisítéséig és kiűzéséig . . .

Az eddigi bácskai helyzetből, amelyet úgy jellemezhetünk, mint a tömegek teljes passzivitását a népfelzabardító harc iránt, nem térhetünk egyszerre olyan harci formákra, amelyekre ezek a tömegek még nem értek meg. A legsürgősebben szabotázsakciókat és egyéb harci akciókat kell indítani és fokról fokra haladni a magasabb formák felé. Napról napra mélyíteni a harcot, és mind nagyobb tömegeket vonni belé. Mindennap lépésről lépésre haladva, míg csak el nem érjük a végső célt, a megszállók kiűzését, megsemmisítését és a néphatalom megteremtését.”

## RETTENTHETETLEN A HALÁLIG

Az *Istina* című lap megjelentetése és terjesztése tömeges letartóztatásokat vont maga után Turiján. Svetozar Marković ekkor, 1942 szeptemberében Ujvidekre megy egy előre elkészített bázisba, Čira Šovljanski Kiszácsi utcai házába. Ebben az udvari terasz alatt elhelyezett, ügyesen elrejtett bejáratú, öt méteres bázisban tartózkodott 1942 szeptemberétől Svetozar Marković és felesége, Milica meg Branko Bajić, a Tartományi Partbizottság végrehajtó irodájának tagja. Itt, ebben a tökéletes biztonságot nyújtó helyiségben tartották meg Svetozar Marković, Branko Bajić és a Tartományi Pártvezetőség több más tagjának értekezletét, amelyen elemezték a népfelzabardító mozgalom bácskai kibontakozásának problémáit, és meghatározták a közvetlen feladatokat. Ezen az ülésen Svetozar Marković javaslatára elhatározták, hogy megalakítják a Vajdasági Tartományi Népfelzabardító Bizottságot. Első elnökéül Branko Bajićot nevezték ki, a bizottság tagja volt Svetozar Marković is. Az ülésen eldöntötték továbbá, hogy a Tartományi Népfelzabardító Bizottság azonnal elindítja sajtószervét *Slobodna Vojvodina* (*Szabad Vajdaság*) címen.

A Tartományi Bizottság újvidéki bázisában volt egy kisebb asztal, továbbá könyvespolc, amelyen tökéletes rendben sorakoztak a könyvek, matricák, papiros, írógép és sokszorosító. Bevezették a villanyvilágítást, és rádiókészülékük is volt. A bázis berendezése és a szükséges anyag beszerzése a megszállt terület kellős közepén számos nehézségbe és akadályba ütközött, de mindezt igen gyorsan és sikeresen leküzdötték, és minden előkészületet megtettek az újság kiadására.

1942 novembere első napjaiban elő volt készítve a *Slobodna Vojvodina* első számának és az *Istina* második számának anyaga. Így aztán november 15-ére Svetozar Marković szerkesztésében megjelenhetett a *Slobodna Vojvodina* piros fejléces első száma. Szerkesztésében Svetozar Marković mellett B. Bajić és N. Petrović vett részt. Az újság a Tartományi Népfelzabardító Bizottság lapjaként jelent meg, s mint ahogyan Toza



még augusztusban az Istina első számában bejelentette, „a párt rokon-szenvezőinek és a népfelszabadító harc barátainak” szántak. Szerkesztőinek elképzelése szerint havonta egyszer vagy kétszer kellett volna megjelennie „általános jellegű anyagokkal és frontjelentésekkel”.

Az első számban a lap előkészítése és a szerkesztés munkája mellett Svetozar Marković Harc a véres fasiszta megszállók és bérenceik ellen címmel cikket is írt, amelyben felsorolta a *Slobodna Vojvodina* feladatait.

„A népfelszabadító harc sikeres megszervezése és továbbfolytatása, a mindenteie színű és árnyalatú népellenések leleplezése céljából a Vajdasági Tartományi Népfelszabadító Bizottság elindítja sajtószervét, a *Slobodna Vojvodinát*”, írja Svetozar Marković, majd a következőkben foglalja össze a lap alapvető feladatait:

„1. Szétzúzni mindazokat az ‚elméleteket’, hogy a megszállót harc nélkül is ki lehet úzni hazánkból és ki lehet vinni a teljes szabadságot.

2. Lerombolni a véres fasiszta megszállók és bérenceik minden hazugságát és gonosz szándékát.

3. Porrá zúzni a reakciósooknak, a népi harc és szabadság ellenségeinek minden hazugságát és törekvését.

4. Elősegíteni Vajdaság minden helységében a népfelszabadító bizottságok megalakítását. Ezeknek a bizottságoknak a révén tervezzük, irányítjuk és népszerűsítjük a megszállók elleni harcot a teljes felszabadulásig és az igazi néphatalom létrehozásáig.

Már most megmagyarázni Vajdaság népeinek, hogy nincs igazi szabadság és egyenlőség Vajdaság minden népe számára mindaddig, amíg Vajdaság nem lesz valóban s z a b a d.”

A *Slobodna Vojvodina* példányszámának csupán kis részét sikerült kiszállítani a Tartományi Bizottság bázisából és eljuttatni az aktivistákhoz. Épp azokban a napokban egy újabb letartóztatáshullám lebuktatta az egyetlen futárt, aki ismerte a bázis címét. Motozása alkalmával egy cezurát találtak nála, amelynek vajatában egy figyelmesen összehajtogatott levél volt. A levelet Branko Bajić írta, és a futárnak Törökbecsére kellett volna eljuttatnia. Több órás kihallgatás és kínzás után a letartóztatott futár elárulta Svetozar Marković és Branko Bajić tartózkodási helyét.

November 19-ére virradó éjjel, jobban mondva reggel 3 óra körül Ćira Šovljanski újvidéki házat húsz-egynéhány csendőr és rendőr vette körül. A tüzetes házkutatás felderítette a bázis bejáratát. Amikor a felszólításra, hogy adják meg magukat, semmilyen válasz nem volt, a rendőrök mindenfelől tüzet nyitottak. A közvetlen veszedelem láttán Svetozar Marković és Bajić elégették az összes iratokat, a *Slobodna Vojvodina* fennmaradt példányait és az *Istina* második számára előkészített anyagot meg minden mást, ami a megszállót érdekelte volna. A fasiszták közben szakadatlanul lőtték a házat és a bázist. Egy pillanatban Svetozar Marković szinte észrevétlenül megjelent a fedezék bejáratánál, és néhány revolvergolyóval megsebesített egy magyar rendőrt. Képtelesen lévén Svetozar Marković, Branko Bajić, Milica Marković és a házigazda, Ćira Šovljanski ellenállásának leküzdésére, a rendőrség reggel fél öt körül a hadsereg segítségét kérte. Kézigránátokkal és füstbombákkal felszerelt katonák folytatták Rózsa Béla rendőrfelügyelő irányításával a bázis ostromát. Az ellenállás azonban több órás harc után sem szűnt

meg. Az ostromlók áttörték a fedezék udvari falát, és könnyfakasztó meg füstbombákat dobtak be. Az elvtársak nem folytathatták a harcot, mert különben is elfogyott a lőszerük. Elhatározták, hogy élve nem adják meg magukat, és Svetozar Marković revolverével előbb Ćira Šovljanski, majd Branko Bajić végzett magával. Az utolsó golyót Svetozar Marković önmagának tartotta fenn. Halántékon lőtte magát.

Amikor a tüzelés megszűnt, Milica Marković bukkant elő a füstfelhőből. A fasiszták csak ekkor merészkedtek közelebb a nyíláshoz. Megtalálták Branko Bajić, Ćira Šovljanski holttestét és Svetozar Markovićot, aki még életben volt. Azonnal kórházba szállították, és sürgős műtétet hajtottak rajta végre. Húsz-egynéhány nappal később a hírhedt „Armija” kinzókamráiba került, ahol a legkegyetlenebb kínzásoknak vetették alá, de Toza Marković makacsul hallgatott. Csak annyit ismert el magáról, amit a megszállók a régi Jugoszlávia összeomlása után szerzett adatokból amúgy is tudtak. Pártmunkásságáról, elvtársairól és a népfel-szabadító mozgalomról semmit sem tudtak meg tőle.

Amikor a kihallgatás, amelybe a Gestapo is bekapcsolódott, nem járt eredménnyel, Svetozar Markovićot 1943. január 16-án hadbírótság elé állították. Ítélethirdetés előtt védőbeszéd helyett csak ennyit mondott bírónak: „Hóhérok, tudom, hogy megöltök, de ez nem fontos, felkészültem rá, és nem félek. Ha félttem volna, nem válok kommunisztává. De tudjátok meg, még néhány hónap, és a fasiszmus megsemmisül, ti pedig térden állva könyörögtök majd kegyelemért az elvtársaim előtt.”

Svetozar Markovićot a hadbírótság kötél általi halálra ítélte. Közvetlenül a kivégzés előtt, 1943. február 9-én, megengedték neki, hogy búcsúlevelet írjon szüleinek. Ebben az utolsó levélben is, amikor már csak néhány perc választotta el a haláltól, rendíthetetlen maradt, és meleg szavakat talált szüleinek vigasztalására:

„Kedves szeretett szüleim! Halálra ítélték, és a mai napon végrehajtják az ítéletet fölöttem. Jól érzem magam, és teljesen a tudatában vagyok mindannak, amit tettem és amiért éltem.

Mindig jó fiatal voltam, bár tudom, sokat szenvedtetek miattam. De ennek így kellett lenni. A legkisebb félelem nélkül megyek a halálba. Soha semmitől sem félttem, és így vagyok most is.

Teljes tizenhat hónapja semmi hírt nem hallottam rólatok, s nem tudom, éltek-e mind és hogy vagytok.

Köszönök mindent.

Milicám megmarad, és jól fogja nevelni kicsi Ružićánkat meg a születendő gyerekünket.”

Ez a búcsúlevél is az utolsó pillanatáig a rendíthetetlen és megfélemlíthetetlen kommunista és forradalmár történelmi alakját mutatja. Mindvégig hősiiesen tartotta magát, és az akasztófa alatt utolsó szavai ezek voltak: „Le a fasisztákkal, le a hóhérokkal, le Horthy kutyáival, éljen a diadalmas Vörös Hadsereg!”

Így végezte életét 1943. február 9-én Svetozar Marković Toza néphős, a forradalmi demokratikus mozgalom fáradhatatlan építője a második világháború előestéjén, a tehetséges publicista és a vajdasági faluk egyik első szociológusa, a vajdasági népfel-szabadító harc kiemelkedő szervezője, a nemzeti felszabadulás, az új társadalmi viszonyok és a szocializmus rendíthetetlen harcosa.

---

költők és versek

---



---

## holnap következők

SZEMLÉR FERENC

---

### NÉZD AZ IDŐT

Nézd az Időt, mint lépked a széles márványlépcsők ékes erezetén, a sima felületek vakító villogásaiban, át a fokok élesre csiszolt élein — néha lanyhán, mintegy elidőzve, máskor meg fürge szökelléssel, hogy az érzékek észre sem veszik, de mindenképpen megállíthatatlanul, lábán aranycsatos ezüst cipővel, melynek puha talpa műanyagnál rugalmasabbra sajtolt foszló semmi, kecses karcsú alakján láthatatlan s tapinthatatlan szálból szőtt lebegő fátyollal, melyből kitetszik két ragyogó combja, barna pihés öle, kerek hasa is, köldöke is, két duzzadt melle, — de mindjárt elröppenti a szem elől a gyors suhanás, noha arca fennkölt fényben ragyog, hogy a napra lehetne nézni s rá nem, oda se pillants, amúgy sem veszed észre, hiszen száll, szökken, szalad a nagy márvány lépcsők mentén, mögötte sötétség ásít, előtte a köd gomolyog, avagy éppen ellenkezőleg, ám neki mindegy, hiszen ő csak lépked a széles márványlépcsők ékes erezetén, sima felületek vakító villogásaiban, át a fokok élesre csiszolt élein, mögötte (vagy előtte) sötétség, előtte (vagy mögötte) a köd.

## VALAKI NAGYOTT KIÁLT

Nagyot kiált a horgas hegyvidék határán valaki messze-messze — szakaszosan száll föl a szó egy sziklaélről másik sziklaéltre — dombok dobálják egymásnak a hangok huzamos rezzenéseit — cserjék csöndes csoportjira veszi át, lombok lebegtetik tovább, és pázsitok peremére csap ki, mint a tajték vagy vad ár — de választ senki sem emel elébe, vissza egyet sem kiált, hasonló hangra nem fakad se tér, se táj, se ember, se nyelv, se száj, se fog, se csőr, szárnyas madár se, szőrös vagy agancsos, avagy patás vagy körmös állat — mintha ismeretlen lény ismeretlen égitest vándor lakójaként valami ismeretlen nyelven közölne ismeretlen értelmű és alakú igéket — magánhangzói is tán mind idegenek, és a közéjük ékelt mord mássalhangzók is a mások előtt mintegy érthetetlen zajokat közvetítenek tartózkodó és idegen füleknek — akármit szól tehát a hangosan kiáltó visszhangos hegyvidékeken, se meg nem értik azt, választ sem adnak rá sehol — de csak kiált a horgas hegyvidékek határán valaki messze-messze bokrok, fák, sziklák, csalitok, füvek visszhangzó közegében.

## AKIT NEM ISMERÜNK

W. H. Auden (+ 1973) emlékére

Akit nem ismerünk a maga testi valóságában, nyilván jobban becsüljük. Ha véltlen vízhiány miatt nem mosdott aznap, nem áporítja orunkat izzadsága párája. Ha tán gondolathiány miatt sokáig laposságot ismételve, nem tekintünk reá csalódottan. Arcán se látnók a növekedő ránc ijesztő vonalát esetleg. Bensejében sem vesszük észre az ellenkező előjelű óhaj nehéz fojtogatásait. Körülötte minden vonzó, majdnem regényes, lelkesült gondolatokra biztató. Fényképe távol hírlapok homályos hasábjain kedves érzelmeket ébreszt, hiszen okosan néz, bölcsen pillant a rá figyelemmel nézőre, szinte szól és miénkkal egyező nyelven beszél el, amit mi is beszélünk, vagy tán ki sem mondunk, mert nem merjük, vagy nem tudjuk... S ha a véletlen majdnem egyazon kor cövekei közé helyezett el vele, szinte iker-testvérünknek is véljük. Így hát a szívünkbe hasít, ha elhunytáról hoznak hírt az ügynökségek táviratai, a rádióbemondók közlései, a tévé képernyőjén működő jólfésülten csacsogó hölgyek.

## HOLNAP KÖVETKEZŐK

Ki figyel föl egymás mellé sorolt számos szavamra?  
Te magad-e? Avagy más álmos elme,  
közömbös kedély, lankadt lélek, unott szem,  
csak félig odavigyázó tekintet, benyomásokon  
elbotló érdeklődés? ... Ki figyel föl reám?

Inkább a fáknek beszélnek hát. A szélben enyhe  
suhogással hajlóknak. Hajnali esőkből hűsen  
fölmerülőknak. Didergő dértől hirtelen  
elsárgulóknak. Mozdulatlan mocanásaikban  
mintha magányos válaszokat hallanék.

Talán a szikla-szakadékok toroka tárul szóra, ha  
nekik sorolnám el szabály szerint születő igéim.  
Szétnyíló ajkuk olykor felelni látszik néma nap  
sárga sugaraiban, vagy az esengő eső hatalmas  
zúgásában. Nekik lengetem hát beírt papírlapom.

Beton-épületek magasba felhúzott félelmetes  
falairól is visszhangzik a hang. Nekik  
mutogatom vagy mondom el, amire csak közömbös  
vállvonogatás másfelől a viszonzat... Városok,  
gyárak és telepek, figyelmetek fordítsátok felém!

Fordítsátok figyelmetek felém, ti is majd  
holnap következő kedves férfiak, nők, gyermekek!  
Nem látható kezetek nyújtsátok a sárgult lapokra  
rótt betűim után. Még nem is létező  
elmétek már most készüljön minden szavam megérteni!

---

# *asztrálversek*

LADIK KATALIN

---

1.

aludni kellene egy keveset  
bár különösnek tűnhet  
ha valaki két évszázad múlva  
rugalmas tükörfelületen  
széles hullámokat vet  
hogy az a végtelenül finom vékony tükör  
egyedül a napfény erejével  
kivonhatja hálóját  
a föld vonzásából

2.

a lábak például  
teljesen feleslegessé válnak  
a bevezető idegpályák  
erősítőkön keresztül  
különösen fontosak az űrben való létezéshez

talán embertelennek tűnhet  
a pszichébe való ilyenfajta  
beavatkozás

3.

a géppel összekapcsolt  
embernek  
semmi más testrészét  
nem kell magával vinnie  
csupán az agyát



4.

tenyéryni selyemből  
életét kiszakítja  
maga előtt vagy háta mögött  
elkénygyja mint szögsárga lovát  
melynek keresztcsontja erős volt valamikor  
mint egy láda

5.

belezuhand  
feje fölött valami  
hatalmasat csattant  
az óriási nap kidőlt  
mintha egy hatalmas kéz  
meggörbitené

6.

mindegyik élesre volt kihegyezve  
nem lehetett látni azt aki elvégezte  
eltűnt a saját testéből  
a bevérezett tárgyakat helyükre tette  
karját maga elé tartotta mintha védekezne

7.

oldalt feküdt a madárhang  
az égből leeresztette

elvágta a kék drótot  
köz'e és a madár között

8.

a nap! most robbannak  
fel a petrezselyemmel  
megrakott kosarak!

9.

a homlokánál átfúrt  
csövek segítségével lehetett irányítani  
amikor első felszállásánál szenvedett  
zúzódásait kezelte  
a bolygót mint kiderült  
vonzotta a marhavelő

10.

leroskadt egy dértől  
megfehéredett kőre  
homlokánál az égbolt elhalványodott  
mintha kialudna  
az oxigén tíz percre elegendő  
szerette volna ha napfénynél  
fejezi be

11.

kettőt villant az ég  
a hang távolról hangzott  
amikor a gép megfordult  
hogy másvalakihez szóljon

az öngyilkossági parancs  
túl veszélyes  
az életosztón  
nagyon is mélyen gyökerezik  
bennük

12.

megtisztulva minden keverékanyagtól  
tisztá drótot  
kötöztek hónuk alá  
suhogva megnyílt alattuk a háló  
a kemény fényben  
karok és kábelek imbolyogtak  
lelógó lábfejeik összegabalyodtak  
undorodva vitték ki alóluk  
a maradék földet

#### CROSS-CORRESPONDENCE

Willy Sch. testén zsinór  
volt kifeszítve, amelyen egy mozgatható  
vörös színű takaróba burkolt körte függött.

Ugyanakkor a nappaliban a valóság  
magasabb rétegei nyilvánultak meg.  
„Minna, egy tűt levettem az asztalról.”  
S valóban, a tű a földön feküdt.

Mrs. Piper egy elhalt gyermek  
neve volt, aki egy szürkésfehér  
macskát ölt meg.

Viselkedése, szavai és bizonyos  
fájdalmai világos vonatkozásban  
voltak a repülőgép lezuhanásával,  
és azoknak az érzelmeknek voltak ismétlései,  
amelyeket a lelőtt  
és megsebesült francia tisztek érezhettek.

Személyiségük haláluk után  
úgy élt tovább  
mintha Piperné puha ujjakkal  
egy cukorkás dobozból.

Az emlékezetes naplementéből  
Mrs. Piper ablakában  
egyszerre több példány volt.

Egy embernek azt a képességét  
hogy a tárgyról kiinduló  
fény sugar ne érje szemét  
a közönséges világnak  
minden eseményét lenyomatként  
hátrahagyja

Piperné egy verőfényes napon  
ebéd alatt  
világosan észrevehetően  
mint a zenélő óra  
ha fel lenne húzva

Egy esetben a szájból  
kilépő problematikus szubsztancia  
áthatolt a médium fejét  
borító fátyolsisakon  
és a fátyolon keresztül visszahúzódott  
Éva C. szájába.

Szabadon és nevetve  
lebegett a levegőben mintha  
egy eléggé hegyes tárgy volna alatta.

---

## *csányi erzsébet versei*

---

### REGGEL

füsttel  
teherbe ejtett ruhám  
emlékeket szül  
az éjszakai ajtóra meredésekről  
a hiábavalóság  
megemészthetetlen  
köveiről  
a csalódás rebbenő  
siralmaról

1974. IX. 22.

### MAGAMRA ZÁRVA

mint az avar  
megbarnulva  
bomlott erezettel  
mállott tápokkal  
felszívódsz  
földbennem  
képzeted kristály  
feliételes reflex  
ugyanazt a mosolyt  
ugyanazt a kihízott rácsot  
ugyanazt a viaszburkot  
húzza rám  
mint mindenki  
a maga határait  
mely  
új nappal  
új hévvel  
torzítja költeményeimet

magamra zárva

elröpítem önismétlő  
szikkadt vázaitokat  
árva zsarnokotokként  
többért fújom sirámaimat  
s csak kisiklott mondatok  
hullanak elém  
tudatos részek  
napocskáit tükrözi  
szemembe az ég  
magas homlokukat  
nyugtalanságukat  
keresem köztetek

magamra zárva

tetteim lehámlanak rólam  
szüntelen fegyverkezésem  
biztonsága szétfoszlik  
— mint ki mély kútban  
pillantja meg arcát  
s a távolságtól riad  
millió szövevény  
tapasztja a felszínhez  
s csak a feje szédül  
kékcárcú mása vonzásában —  
jelen időben  
magamra zárva  
meztelen indítékaim  
ingében

Ada, 1974. X. 16.

#### FUTAMOK A TEMETŐHÖZ

magányom szobor  
szétszórt szavaim  
tetemét elnyeli  
az éjbe merült temető  
és vonul vonul  
a néma ünnepély  
a fagytestű  
éjarcú  
csontuszályú  
temető

Ada, 1974. XI. 2.

#### AZ ÉBREDÉS ÓDÁJA

Alszom  
bennem az ébredés  
édes-ideiglenesen  
az ébredés tudata

pihenő-pihető ólomszív  
    az ébredést szoptató  
raboskodó kényszerzetem  
    az ébredést érlelő  
szökkenést leső  
    az ébredést mézesítő  
türelmetlen halott

## SZERELEM

ujjaimban az akarat  
hunyt szemem tükör  
testem dallamos vonítás

dúsan hulló éji párában  
fenyők ezüstjével lépek  
gömbölyű szerelem szárnyával  
önfeledt bájok ártatlan-szép mezejére  
fülemben harmónia zsong

hosszú alvások  
meleg fürdészek  
után  
orgonák habos távlatai  
belém siklanak  
mézzel öntik  
ömlő hitem  
lélegző vágyam  
    engem

szerelem kúszik vérindáimra  
a földből  
a fákból  
a csendből  
pengve borzolva bugyborékolva  
kanyarog az égre  
ritmusba mártott  
világba mártott  
áramló sikolyom

hunyt szememben  
a pillanat szeszélye  
igaza  
cseng  
míg  
források ringva teremnek  
míg  
összhang kristálya tisztul  
míg  
szerelmem szentséggé mélyül

hunyt szemem  
bongó tükör  
néma immár

Ada, 1974. XI. 2.

## PARHUZAMOS CSENDELETEK

rendíthetetlenül fecsegő madaram  
tekints hát  
elhulló tollaidra  
a hinták szédülete  
s tükröd vak tekintete  
kibirhatatlanul  
kalitkafényű

tipegő mutatványaid  
mint cselekedeteink  
a mi cselekedeteink  
őreid cselekedetei

naplámpám  
zöldlovas léggömböm  
szótárom  
citromszínű tulipánjaim  
társaságában  
mégis  
feledem  
hiányzó tollaimat  
a hinták szédületének  
s tükröm vak tekintetének  
kibirhatatlan  
kalitkafényét

## SZAKÍTÁS

kiszakadt az úr  
behúzott farokkal  
ülünk  
körünk közepén  
fejünket  
testünk börtönébe  
mártjuk  
így érleljük  
mind  
hevesebb és kietlenebb  
örökös  
újjászületésünk

## EGYENSÚLYOZÁS

egy korty holnap ma  
egy bőrben érezni  
két világ  
ingoványa közt  
a  
választás kényszerét

a nagy vándorútban  
sok kis dobogó vándorút  
névtelenek és félreismertek

parádéjukat  
függöny mögül  
meredve nézem

#### VALAMI

a falatot  
nekem kell  
lenyelni  
és  
nem fordítva  
bár néha  
vissza kell  
futnom a vízbe  
hogy érezzem:  
valami mégis  
befogad

1974. IX. 2.

#### HALÁNTÉKOMON AZ UDVAR FAGYA

szobámat  
szobácskámat  
zenével és emberekkel  
fűtöm

halántékomon  
az udvar  
pattintó fagya  
de  
szemembe  
lángos meleg  
áramlik  
fülemben  
csirázó hangok  
bújnak  
s az udvar  
lassan  
megvakul

1974 X. 2.



---

## leó tűnődéseiből

FÜLÖP GÁBOR

---

### LEÓ TŰNÖDIK

Sehogyan sincs hajnal,  
pedig már fél négy is lehet.  
Hát ez mi a fene? — mondja Leó.  
Bizonyára nagyon tél van,  
vagy pedig a hajnal  
a sötétől nem látszik.

### LEÓ ISMÉT TŰNÖDIK

Ajjaj, a spenót!  
— tűnődik ismét Leó. —  
Zöld, fűszerű vacak,  
hiába fűszerezed.  
De „sicc, mind megenni!” —  
mondja az anyám —,  
„ettől leszél derék legény,  
mint Popeye”  
(s popejnak olvasod — tudod),  
hogyan a csuda vinné el!

### LEÓ TŰNÖDIK, MOST MÁR HARMADSZOR

A zongora  
— most jut eszembe, hökken meg Leó —  
úgy vicсорítja a fogsorát,  
mint sok dühös oroszlán,  
amikor egy nagy fogsort csinál együtt.  
Csakhogy a zongora

szépen muzsikál meg zenél és szól,  
az oroszánok meg csak  
horkolnak-brummognak-hörögnek  
összevissza.

#### EZT INKÁBB TANÁCSKÉNT MONDJA LEÓ

És a papírszalvétával  
tudtok-e bánni?  
Először is egyetek mákos tésztát.  
Aztán jól törölgessétek meg  
a szátokat a szalvétával,  
és kész is van a szép  
fekete-pöttyös repülőgép,  
csak össze kell hajtogatni.

#### LEÓ — ÁGUSZRÓL

Agusz pedig  
— láthatjátok naponta tizenkettő  
és két óra között —  
mindig megeszi az ebédet  
meg a Gundel-palacsintát is  
(ez olyan lángoló és csokoládéval van leöntve).  
Spenótot meg  
(igaz, én nem szeretem,  
mondtam is már az előbb)  
mindig három tányérral eszik.

#### EGYSZER VOLT, HOGY (Leó meséje)

Volt, mikor nyúl voltam,  
fülemhez nyúltam,  
rövid volt — kihúztam,  
magamban dúltam-fúltam,  
hogy milyen nyúl vagyok én  
— pacer, csak kisfűlű, mulya —,  
ha még a répát is utálom,  
TYUHA!

#### EZ SE KUTYA — TŰNÖDIK LEÓ

Akik meg cigarettáznak,  
azok mind hülyék.  
Meggyújtják azt a pálcikát  
(a tűz meg amúgy is veszélyes)  
és — PFÜJJ! — szívogatják  
a bűnös füstöt,  
meg kifújják utána, mint  
a ködöt.  
Sokkal jobb a sokszínű cukor,  
meg nem is füstöl annyira.

## LEO FELEDÉKENY

Elfelejtettem bevenni a fájdalomcsillapítót  
— így morfondíroz ő magában —,  
s most mit tegyek?  
(Gondolatban még két kezét is összecsapja.)  
A fogfájásom már elmúlt  
és ha most bevinném,  
talán még baj is lehetne belőle.

## AZ ESŐRŐL

Amikor nagyon esik az eső  
-- kuncog titokzatosan Leó —,  
én mindig beállok egy kapu alá,  
és nézem, hogy a sok kalapos bácsi  
hogyan szaladgál összevissza.  
Aztán,  
Amikor szép idő lesz,  
kinyitom az esernyőmet  
és büszkén sétálgatok  
le-fel a napsütésben.

## LEÓ EGYIK OSZTÁLYTÁRSA PANASZKODIK

Van egy szemüveges az osztályunkban  
— Águsz —,  
aki üveggolyózik sokat,  
és mindig nyer.  
Csakhogy összejátsszik Leóval,  
aki a padtársa mellesleg,  
s így nem kunszt!

## LEOVAL NEM TOLNAK KI

A ceruzából  
úgy lehet gyerekjátékot csinálni  
— mondta Leónak Águsz —,  
ha belebújik egy manó  
és ugrabugrálni kezd szép rajzokba.  
No jó  
— kapott észbe Leó, aki  
különben rögtön rájött a trükkre —,  
de ha nincsen ceruza?

---

**ma**

**SOMOGYI SÁNDOR**

---

1.

megszökött a csend várakozása  
Z.-ben a belek dolgoznak  
tovább  
az isten köd fogaival őröl ESÖT  
de nincsen képtelen madár mind  
be vannak keretezve és délceg fák  
és villanypóznák  
tartalék  
mosolyokban keserűvíz  
HADD EGYÉK AZ EBÉK AZ EBHÚST

és már messze a zöld akinek  
csak lenni szabad várakozás a déli  
végtelenben jégalmák és  
moha moha moha moha  
s ami név a szó csak szobor  
és ütköznek az idők (időben)  
az első sötétből látszott az Úr  
kinek több alkatrésze hamis szolga  
csak építsd távoli csigaházad  
fekete hajód  
rögzített jajdulások gyökértengerében  
HADD ZABÁLJANAK

lehet  
és ezt megveted ZÖLD BETŰERDŐK NYÍLNAK  
előtted  
a terített örömben mint úszik dög  
félelem szülöttje és ne add meg magad  
malom  
a felkínált vizek mind üresek lent  
amíg a ritkább de melegebb gőz mindig

felfele halad  
és a magasság relatív fogalom ARNYAK  
kaszálnak füstpipacsokat árváknak  
egyszerre  
csak mindenki mérnök lett NÉZD JÓB  
MELY FALAK mind hatalmasabbak  
és melyek azok  
mik döglenek független romokból  
a hang néma sakál  
te valóban  
(így szólítom magam ki a gyorsfőzőből)  
nem létező rendszerből  
CSEPEGŐ HÜSOD ZABÁLOD

és ha a dobtó acélköd is  
benne a halak holtukban énekelnek  
a rácsok is integrálok de a csend  
megszökött pogány csillagokra

## 2.

és lehet hogy mind jóllakott  
gyászhuszár holtjé-virradat estjén  
amikor minden változat nélkül minden  
változik erőmacskák sírnak csecsemőt  
gyásznászi dal  
fáradt sás örökös szavában dalhiány  
a csend  
a tavaszt burkok nélküli börtönbe rakták  
színe rikoltozva imát mond végtelen  
boldog fekete  
és világít hangtalan sötétben óriás léptekben  
vízhatlan élő sírokon plakátok  
JELEN a felelet kérdések nélkül a zöld  
közben elindult esti sétájára törékeny  
és elnyújtott utcákban  
ahol az emberek végre a térdüktől süppednek  
és nem a talpuktól ahol a beton virágzik  
unalomleveleket a dacnak  
miközben a többi síkban független esetek történnek  
senki sem meri megmondani SÍR  
a görbületek középpontjában lévő pont nem mozog  
zsákutcák  
mind  
körben vannak

## 3.

van kenyerünk elég és borunk  
az áztatott vesztesek maradék vére  
a függönyön csak bentről lehet látni ki  
és fordítva soha  
magasság mélyén a sötét ölében  
a hangok is körben járnak négyet számlálva  
(itt a falak sem tudnak sóhajítani)

de ezek a MI HANGJAINK  
a kén rothadásának képei  
melyekre ráfestettük Z.-t  
és kiakasztottuk az éj ablakain  
hogy a csikok örök visításából  
és a kopogások óráiból kisajtoljuk  
a szüntelen életet melyet elvetett minden  
galambból postagalambot csináltak  
a színeképek közben megint csak  
arányosan mozdulnak oldalra  
beszéltek nyugaton újról  
az örök halálban  
amíg az *elit* halad előre  
a körív körvonalán  
és hordónknak belsejébe be nem juthat levél  
a víz felszínén  
víz nem folyik  
sem be  
sem ki  
állandó álomvár-sár  
és benne feltétel nélküli hideg láng  
erős fény szent  
emberérés

4.

az alvás a legjobb barát éber  
gyászokat szórt: éjjel minden dél  
konok felejtés és unalom  
a narancssárga lepedő alatt halott  
megríkatott fehér hit  
sárpalota szikár szárazság vagyunk  
és visszatérve a városokba újbóli hústömeg  
és kárminsáj-kreónkék-szem-festékhaj vonulat  
a becstelen  
becsvágy-piac ÉLJEN  
ékek állnak fogaink közt függőleges  
titkokban  
ó bohócok sírása kínröhej görcseim  
ÉLJEN  
ÉLJEN  
a csend dalol fekete zászlók lángja sötét  
és tehetetlen éjszaka ÉLJEN  
messze vagy tébolyult érzet vak  
vádolt vágy  
felolvadt robbanás az alvás  
az alvás  
egyetlen éber  
szent barátom

fekete lovak úgy szálltak végtelen  
és legyilkolt márvány rétegen keresztül  
HALJ MEG TÓ völgy sikong már  
alattunk

5.

mint mén kémény peremén EJ  
örök hajnal nyílt kalitka  
fekete madár nem száll el  
szárított rózsákat hoznak be szagolni  
a szél  
névtelen  
kőd  
ha sikoltva esőbe téved a kép  
közepes vizekben csak egyesek úsznak  
mély  
és fegyelmetlen szigonnyal: NINCS  
REMÉNY Kántor halott hosszú dal  
az emlék  
nyitva az ajtó és az egész ég nyílt  
MOZGÓLÉPCSŐ ÉS FELVONÓ  
és betiltott hangja az első személynek  
itt van rézzöld lánggal előtted  
de maga a kín barátod  
HAT KINEK ÁRULJÁK E SZAGOT  
a horizont szakadék  
a fal barlang a mennyezet szél  
a szél  
névtelen  
és hova méz  
vasmag-kés-sárga  
tompaságban  
MA

6.

(az ötödik nap után a hatodik jön  
névtelen hűvösben rohad a hús tovább mely irt  
az istennek az istenről az istenből  
a népnek a népről a népből  
az állatoknak az állatokról az állatokból  
a megzöldült szent levegőnek  
hinni a semmiben késő  
megkésétt esőkben  
vértóban néma némaság hangját  
és egyenként leveleit szedni a szőke szürkeségnek  
nem a vonatok ácsorgása ez  
nem a vizek zsirtartalmát újságló címek  
a képeslapra acél betűkkel nyomtatott beton-boldogság  
miközben a vas kitagadta fiát önállósága miatt  
harapós áltatás kereteiből kilóg a fák  
remegő jajának ketyegő világa  
AZ AGAK  
nézik virágzó fikuszok  
zenéjét égetik a papok pedig  
egyszerű történet az egész  
minden kilenc napban vihar a tél  
nyár szagából fonnyadt télizű nyarak  
amikor a második emeleten az erkély  
az asztalok társaságában az égnek nyílt

a harmadik üveg sör után  
megjelenik a lehetőség **EMBER**  
és az álmok segítségével a feledés mindenre képes  
hogy a kettészakított W.C.-papírt  
a nyál hatásával összeragaszd  
mert ha megkéred  
az nem ugyanaz  
mintha megengednéd  
az éj visszhangjában megteszi a lépést előre  
és barátom  
e zavaros teában szigetet  
vagy csónakot találni ordítva mély  
és feszes erőkkal újból  
**MEGFESTENI A LÉG KÉPÉT**  
milliós lakosságával képtelen reggel a köd  
vagy a paraszt hajol le  
vagy a göröngy repül fel  
vörös arcát a napnak leköpték  
és szeletekben  
az órák gördülnek párhuzamos  
és vakító fölösleges fényben  
a vakok viseljenek szemüveget  
úgyis a mély  
a holtak dalából szedi betűit  
avagy ma  
és ebben az idő  
a szüntelen rohadás kiáltásának feszes  
és ismétlődő reménycsalása  
forgómozgás  
felejts fű eb mint járt holt  
elképzelt urad  
után)

7.

az unalom zabál meg bennünket  
páncélzubbonyaink lát-nyílásain keresztül

a napok körhintáin vigyorgók  
vagyunk mi s messze már  
a hegyet sem másszák meg  
a szél időnként lesöpri az autókat az aszfaltról  
és a NAP kiszivárog az égetteken  
a hőség irdatlan keresztmetszetében  
**LEGYEK A BARÁTAIM**  
és egyik falu a másikat játssza  
szédülő por az egész világ most köröttem  
és a NAP mondtam  
pedig már tényleg elfelejtettünk imádkozni  
40 km gyaloglás után vissza  
**VISSZA A TENGERBE**  
a szokásos sorrendben a csúszómászókig majd  
a halakig  
a kékvörös moszatok között  
gallérosostorosok  
kiknek bal kezén vízhatlan óra



és fehér napozókalap amíg a vér  
az asztalok alatt folyik a fenébe  
amit itt tengernek hívnak a cukrászdában  
újra és újra visszaláttuk őt  
és akkor újból felírhattuk számunkra  
a lég sipító falaira melyek mesésen szelték egymást  
egy kiolvadt ábrándból  
mi vagyunk az elvártak  
ahol kő a kövön és karszt  
és nem terem sem káposzta sem földieper  
ilyen zöld embereknek nem kell hinni mondták  
pedig mi még De Gaulle-ban is tudtunk hinni  
tehát a NAP  
tehát a szolgák tökéletes eltűnése után az ŪR  
kinék e mohák országában négy villája van  
és nem tud Z.-ről egy éneket sem  
de ilyesmit senki sem tud  
tehát ABSZOLÚT  
végre itt a független  
végre a test ideába megy át és az anyag energiába  
de a választásokon kihagyták a cigányokat  
és így maradtak meg az utak a gyalogosoknak  
s a mekkák fanyar íze  
már nem oázis  
s a valószínűségi számla valamely hatványán  
a különbség és azon halmazok barátai  
a legyek és az unalom  
egyetlen létezői  
e pirosra festett  
zöld  
legelőnek

8.

szent repülőtér füves gyöp e beton  
melynek fűvéből kirohadt az Ősz  
és repülőikből az indulásmentes sikongások  
a hangok harmadolva tűnnek  
és jelennek meg az amfiteátrumban  
százados padörökkel a mában  
a zamatos sejtelem őreivel a padon  
némileg emberek is ülhetnek  
és azok akik szótlánul festeni jönnek ide  
és azok kik színvakként beszédet mondanak  
és azok akik önmagukban hordják a komputert  
a felszállásra várakozó szavak  
és romhullámok interferálnak  
most fellép a szűz csend  
a imbolygó járda vallomásra  
és zuhanásra bírja az egy  
vagy több helyen állókat de  
és itt megszakad minden remény  
mert a glóriában csak a HIT és a kocsonyás magány van  
tehát felmerül a kérdés utolsó lemerülése  
előtt hogy pozitív zuhanás is létezik persze  
egypáran visszatérnek térdelő pozíciójukba

s bevallják hogy emberek  
s most már nem is oly fontos mindent  
tehát a színeket és a hangokat  
végtelen mértani sorokba helyezni  
mert azt néha progressziónak is nevezik  
örök vibrálás a lég  
és benne sárga ütközések  
jelentéktelensége  
a mozgó testrészek összeérnek és pattanásig feszülő  
karikamozdulatban elválnak  
a ritmus abszolút hiánya fent ül a trónon  
és a vizelő fényoszlopok fényjáték álnéven  
és ürességpompában próbálják felforralni a vért  
melynek összetétele pillanatnyi értékre nincs  
identifikálva  
miközben az egyetlen létezés a határozatlan  
létszám a tömeg  
a massa melybe és melyből zümmögnek ki  
és szállnak a halálba e repülők  
REPÜLŐTÉR bejelentett tánc  
pedig semmilyen szerepbeosztás nincs  
senki sem törheti egységekre e rajt  
melyen kívül nincs világ és melyen belül sincs  
világ  
az analízis teljesen elbukott végtelenségében  
szüntelen elektromos kisülés és impulzus  
és átszúrt síkok egyeneseiben  
a pontok REPÜLŐTÉR fekete madarak kórháza  
REPÜLŐTÉR e barlangja a nyilvános kődnek  
kék mohaerdők temetője  
örök tűzben  
és zuhanunk beléje kisebb-nagyobb mankóinkkal  
határérték nélküli vak  
KIFUTÓPÁLYÁK A VÉGTELENBE

a fő hogy minden egyszerre és egy helyen kezdődik tart és végződik  
a sör ára 5 dinár

9.

meglökött kénvonatok  
őszi szanaszét  
fekszik a légy a hátán ki üldözött  
és benne van a milliós levegő  
egy doboz az egész élet  
(megeheted vonalas papírjaidat)  
üvegszemed minden reménye  
a törés  
és benne vannak a körök  
melyekből tereket építenek U.-ban  
pedig már minden megfelel abroncsnak  
MA  
a z.-i kirakatokban ilyesmit is  
lehet látni  
A TÖKÉLETESSÉG BENT VAN E KONZERVEN  
közben Z. meghökkent az egyének előtt

mert nem lehetséges a világbajnokokra rákenni a port  
az olajat és a vasreszeléket  
mert a pokolkék néha átmehet pokol gépbe  
de az már nem történik itt  
áll a szél  
az esőnek szálai az égtől a földig  
s az égbe rajtuk mégis csak néhányan másznak  
megszökött kínvonatok  
szedd össze apró fogaidat  
e tér koldusai almával köveznek meg MENJ  
a futószalag végre elindult visszafele  
s már kinyithatod a dobozt de  
a konzervnyitó eltörik  
ó mondd  
meglökött kínvonatok  
a vasútállomás újra átvette az inga szerepét  
és felhúzta hajnali maszkját  
romváros  
van-e vége ennek az indulásnak  
vagy talán  
ez a vég végre s végtelen  
morajba esik minden kés  
a vér (igen zamatos hagymával és paprikával piritva)  
vagyis leülhetsz e padra új isteneddel  
erre mit iszol  
SZENT MAGÁNY  
leül az Ősz a vízre a színek rohadnak  
délutáni álmából nem ébred csend  
SZENT MAGÁNY  
megszökött kénvonatok s az örök szag  
féllábú madarak és szárított csontok hazája ez  
s nem kell kétszer hogy kimondd ŐSZ  
a relatív helybenállásból átmész az abszolútba  
meztelen már minden onániád  
meglökött kémvonatok  
ezek a percek csak sárgulásra várnak  
és mégis törik a föld  
az örök szakadásban és nincestelen mindenségben  
te vagy a föld  
és meglökött kémvonatok  
körötted

10.

és mégis  
szakadékok fiai a bércek  
várakozás az örök kifutópályán  
a semmibe  
amíg az éh saját húsunkból csökken  
a kémkedő madarak kénvonatai közt  
hazug ábránddal álom-barátod  
és tenger unalom emlékeid szent  
magányában

titkos repedések léteznek  
s belőlük vibrál a MÁ-ban zöld rohadás  
mindennemű  
és tökéletes ígélet nélküli  
ígélet  
HOLNAP

---

# drámai szövegünk

---

---

Árjegyzék 1911

---

---

## *mikrodramák*

WOLFGANG BAUER

---

Ramszesz  
Haydn  
A három testőr  
Lucretia  
A berezinai csata  
Kleopátra  
Tell Vilmos  
Caligula  
Dzsingisz kán  
Richard Wagner  
Kolumbusz  
Rómeó és Júlia

RAMSZESZ

(Nincs szünet)

1. kép:

Észak-Írország dombjai. Hatalmas jégverés. Sűrű eső. Cethalak repülnek a levegőben. Ramszesz Napóleonnek öltözve beszédet tart az ír papságnak. Semmit sem hallani, mert a cethalak fölött röpdőső sirályok éktelen vijjogásba kezdenek.

*Ramszesz:*

... (A papság nevetve távozik.)

Függöny

2. kép:

Egy égő templom (egy teljesen égő templom). A tűz elborítja az egész színházat. Ramszesz valahol a lángok közt van, de nem látni. Égett ruhaszag. Pattogás, füst. Robbanások.

*Ramszesz:*

(a kulisszák közül) Segítség! Segítség!

Függöny

3. kép:

A színpadot elöntötte a víz. Mindenféle halak úszkálnak benne ide-oda. (Cápák, pontyok, polipok, angolnák, esetleg cethalak. Itt az egyszerűség kedvéért az elsőképbeli cethalakat lehetne szerepeltetni.) Ramszesz a vízen, ismét egyik kedvenc beszédét tartja. Esik az eső. Csak letről látni, amint az esőcseppek a vízbe csapódnak. Olykor egy-egy evező csobban. Ramszesz beszédéből semmit sem hallani, elnyomja a víz zaja.

*Ramszesz:*

...

Függöny

4. kép:

Kairó. A színpadon a város földrajzi pontosságú látképe. Ramszesz valahol messze van, és éppen egyik híres beszédét tartja (amellyel ugyan sok ellenséget szerez magának...). Hangját nem hallani. A piaci árusok mindent túlkiabálnak.

*Ramszesz:*

...

Függöny

5. kép:

Ramszesz leszúrva fekszik az ágyon. Előkelő szoba. Belép egy szolga...

*Szolga:*

Üdv, Ramszesz!

Függöny

Vége



## HAYDN

(Egy-két szünettel)

### 1. felvonás:

Az Eszterházy-kastély Kismartonban. Félbevágva. Szimultán színpad. A földszinten előkelő díszterem. Az első emeleten (balra) hálósoba mennyezetes ágygal Haydn idejéből. Egészen jobbra egy szűk folyosó, amelyet inkább csak sejteni lehet. Haydn zenekarának töredékével végigsuhan a folyosón. Haydn (balról a tizedik) egy basszista takarja el.

*Haydn:*

...sokáig haboztam, hogy egy szeptettet vagy egy motetát... (Mindnyájan el. Még hallani, amint a mester egy jól sikerült tréfáján kacagnak harsogva a kastély márványlépcsőin.)

### Függöny

(esetleg háromperces szünet)

### 2. felvonás:

A Fertő-tó. Vihar méteres hullámok. Két-három felborult vitorlácsónak úszkál ide-oda szomorúan, üresen a színpadon: irracionálisan, tehetetlenül, a vihar kénye-kedvének kiszolgáltatva. Egy gömbvillám, irtózatossá mennydörgés. Haydn nem jön. Az Eszterházy-kastélyban éppen trombitahangversenyét komponálja, amelynek hangjai most, röviddel a függöny legördülte előtt a mennydörgés robajába vegyülnek.

### Függöny

Megjegyzés:

A második felvonásnak a dráma további menete szempontjából tulajdonképpen nincsen semmi jelentősége. Inkább illusztráció, táplálék a nézőközönség primitív ösztöneinek, és kisebb színházakban színátalakítási költségekre való tekintettel akár el is hagyható, de mindazonáltal:

### *Harmincperces szünet*

### 3. felvonás:

Az Eszterházy-kastély. A kastély konyhája. Bepillantás Haydn magánéletébe. A zeneköltő levette a parókáját, és fehér kötényben — palacsintát sütve — áll egy kerek tűzhely mellett. Egy bécsi dalt dúdolva, tekintetét a közönség felé fordítva kísérteties gyorsasággal és eleganciával dobálja a füstölgő palacsintákat a levegőbe. A hideg újévi szél fiatal zenészek egy csapatának halk muzsikálását hozza a konyhába. Joseph Haydn füttyülve átveszi a témát, és amikor észreveszi, hogy tanítványai kint a szabadban, dermesztő hidegben (egy oktettet) gyakorolnak, két tündöklő könnycsepp gördül végig az arcán. A meghatódás-

tól abbahagyja a palacsintasütést (a palacsinták lökészerűen lebegnek a zsinórpadrólás felé), és miközben egyre több hangzatos hoz a színpadra a szél, lassan legördül a

Függöny

Vége

## A HÁROM TESTŐR

(Nincs szünet)

Előjáték:

Mielőtt még a közönséget beengednék a nézőtérre, szétnyílik a függöny. A színpadon egy DC—6 típusú repülőgép áll. Megjelenik az intendáns, berántja a légsavart, beszáll, és öntelt mosollyal az arcán elrepül.

Függöny

(Most engedik be a nézőket)

1. felvonás:

A színpadon Nyasszaföld. Pálmafák mindenfelé és magas savannafű. Ólmoskék ég, szélcsend. Felhők közül gyéren tűz a nap. Fülledtség. 34° árnyékban. Egy öreg elefánttehen (Lizzy) bukkan fel az elefántfűben, csak a háta látszik. Távoli, meghatározhatatlan kiáltások. Idegeség a levegőben.

*Lizzy:*

(ormányát vízszintesen tartva énekel)

Nincsen itt ellen

Se szablya, se gyilok

Ha minden rendben

Csavargót csókoljatok!

Refrén:

Ó, nem, ó, nem, ó, nem!

(Szemerélni kezd az eső. Egy néger gyerek sír...)

Függöny

2. felvonás:

A díszlet ugyanaz (Nyasszaföld). Este van. Csend, az eső már elállt. Pompás naplemente festi élénk pirosra a színpadot. Egy zöldszínű tevé, talpig pirosban beüget Richelieu bíboros. Homlokára egy tízfrankos bankjegy van ragasztva a képmásával. Teherhordók követik.

*Richelieu:*

(a tevéről lekászálódva) Ó...

Függöny

3. felvonás:

Ugyanaz a díszlet (Nyasszaföld). Kora reggel. Minden kékeszöld. XIII. Lajos egy hajlékony pálmaágon hintázik. Egy csapat pávián bíráló szemmel nézi.

*XIII. Lajos:*

(hintázik, magas hangon énekel)

Ilyen a politika

Egyszer ide, egyszer oda

Egyszer ide, egyszer oda

(Köhög, majdnem lepottyan)

Hol szól, hol hallgat a puska

(A páviánok zavartan mosolyognak)

*Egy pávián:*

Vau!

Függöny

4. felvonás:

Ugyanaz a díszlet (Nyasszaföld). Richelieu bíborost bekerítették a testőrök. Durva tréfákat úznek vele. (Vívótőrükkel bökdösik, megcibálják a fülét, megpusztilják, kinevetik, lefejezik stb. — rendezői utasítás).

*Richelieu:*

Istenem! (Ebben a pillanatban anyaszült meztelen egy hiénán lovagolva Ausztriai Anna lebeg alá a zsinórpadról.)

*Ausztriai Anna:*

(ordít) Cselszövők!

Függöny

5. felvonás:

Ugyanaz a díszlet (Nyasszaföld). Már csak a széttépett ruhadarabok hevernek, lógnak elszórva a savannafűben. A hiéna hatszorosára hízott, s csámcsogva, Richelieu állkőzi csontját szopogatva vakarja a hasát. Az ég szemlátomást sötétebb lett. Az egész felhőtár bevetésre kerül. A háttérben most ismét egy pálmaágon ül és hintázik XIII. Lajos. Éveket öregedett, és minden végtagja hiányzik.

*XIII. Lajos:*

(kissé álmodozón énekel). S csak a vállát csókoltam én...

(A hiéna éktelen üvöltésbe kezd, mert közeledik az intendáns repülőgépe, e gép egy darabig köröz a színpad felett, majd végül égve lezuhan. Robbanás. Sötétség.)

*Egy hangszóró:*

Senki nem halt meg!

Mindenki a legjobb egészségnek örvend!

Kérem ne ijedjenek meg!

A befejezést ne meséljék el senkinek!

Senki nem halt meg!

Mindenki a legjobb...

Stb.

(A színház sötétben marad, a hangszóró egyre hangosabb lesz, olyan hangos, hogy a közönség magától távozik.)

Vége

## LUCRETIA

Egyfelvonásos

Személyek:

Lucretia

A színpad:

egy nadragulyával borított rét novemberben. (Köd.) Lucretia kékbe öltözve térdepel a közepén, és vésztjósloán mosolyog. Kezébe vesz egy befőttesüveget, az ajkához emeli, és belesuttog.

*Lucretia:*

Befőtt...

Függöny

Vége

## A BEREZINAI CSATA

1. felvonás:

A színpadon egy csodálatosan behavazott táj látható. Fenyőgallyak hajladoznak csillogva, időnként friss porhó hull róluk. Balra erdő, jobbra kilátás a Berezínára, amely halkán csörgedezik jégpáncélja alatt. Odébb három ágyú. Valahol az erdőben (ahova a közönség nem lát be) egy apró természetű orosz áll (Ferdinándnak hívják). Vadászkürtöt fúj.

*Ferdinánd:*

Tratatatatata... tututututu... bomm... stb.

Függöny

2. felvonás:

Ugyanaz a díszlet, csak az ágyúk előnyomultak a színpad széléig, és csöveik a közönségre merednek. Enyhén havazni kezd. Némli szél most zaj támad az erdőben: a fák közül egy sízó zúg elő, és olyan hirtelen lefékez az ágyúk előtt, hogy csak úgy porzik a hó. Prémzekéjéből sietve egy üzenetet von elő.

*A sízó:*

(a közönség felé) Aki menni akar, az most még mehet. (Vár egy darabig, majd egészen kicsire összetekeri az üzenetet, és azután (le-lebukva) lesiklik a Berezínához.

*Ferdinánd:*

(távolban, kurtán) ... tu ...

Függöny

(Nincs szünet)

### 3. felvonás:

Hirtelen felmegy a függöny, és Napóleon a középső ágyúval ebben a pillanatban a közönség közé lép: nehéz muníció. A nézőkre (a páholyokra és karzatra) irányozva eldördül a bal és jobb oldali ágyú is. Lónyihogás. Lőporfüst, lárma és kavargó hó tölti meg a színházat. Egyre sűrűbben csapódnak be a lövedékek. Egy (osztrák zsoldos magántulajdonát képező) negyedik ágyút is megtöltenek, a sűgolyukhoz tolják, és a saját menekülő embereit veszik célba vele. Csak amikor már senki sem mozog, eresztenek le a díszletmunkások egy apró, világoszöld angyalkát a zsinórpadlásról. Világoskék pohárban világoszöld fogkefét tart a kezében; majd — még mindig lebegve — vadul mosni kezdi a fogát.

*Napóleon:*

(az angyalkához) Majd meglátod! Ha így folytatod, háromesztendős korodra egy fogad se lesz!

*Az angyalka:*

Ezt már sokan mondták... és különben is le vagy...

Függöny

Vége

## KLEOPÁTRA

Dráma egy szünettel

### 1. felvonás:

Kleopátra vidéki birtoka Brazzaville-ben. A hálószoba. Teljesen kitölti egy túlméretezett díszágy. A néző háromféle ágyi holmit különböztethet meg: vászonlepedőt, dunyhát és párnákat. A vászonlepedő és a dunyhák feketék, a párnák rózsaszínűek. Olykor meglebben a lepedő, de valójában nem tudni, hogy: a poros szél mozgatja-e, amely befúj valahol, vagy valaki rejtőzik az ágyban. De hirtelen...

*Egy női hang:*

(tompán, fojtottan) Disznó!

A dunna és vászonlepedő között egyszeriben Kleopátra hatalmas orrát sejteni, de az is lehet, hogy az csak valamelyik kongói szeretőjének rózsaszínű talpa. Ebben az általános bizonytalanságban legördül a

Függöny

### 2. felvonás:

10 esztendővel később. Ugyanaz a díszlet, mint az első képben (Kleopátra hálószobája brazzaville-i vidéki birtokán). Díszágy, vászonlepedő, párnák stb.: Minden maradt a régiben. Senki sem látható. De hirtelen gyanús mozgás az ágynemű között. Egy dunyha a földre hull, azután egy párna. Majd sokáig semmi. Hirtelen megint puffanás. Apránként lerugdallják az összes ágyneműt, és végül ott áll csupaszon az ágy szégyes (aranyozott) váza. De sem Kleopátrát, sem valamelyik forróvérű kongói szeretőjét nem látni. Miközben most megint legördül a függöny, egyszeriben megpillantjuk Kleopátrát, amint legáttetszőbb feke-

te-rózsaszín negligésjében előmászik az egyik dunyhából. De mielőtt még a néző alaposabban szemügyre vehetné, a függöny máris legördült vagy összehúzódott, és a nézőtéren kigyulladtak a lámpák.

Megj.: Ha közönség nemtetszését nyilvánítaná, az intendáns kimegy a függöny elé, és elmondja az alábbi szöveget:

*Intendáns:*

Ha a nagyérdemű közönség soraiból valaki itt disznóságra számít, az szíveskedjen a most következő szünetet távozásra felhasználni. Kéjencsek itt hoppon maradnak! Úgy bizony!

(A történelemprofesszorok tapsa közepette dühösen távozik.)

Kétperces szünet

3. felvonás:

Egy hónappal később. Ugyanaz a díszlet (Kleopátra vidéki birtoka Brazzaville-ben). A díszágó frissen húzva. Fekete-rózsaszín. A dunyhák közül csak Kleopátra orra nyúlik ki. Kleopátra nehezen lélegzik. Alszik. A zsinórpadról lelógatnak egy kötelet. Nesztelen, markolásra marcolásra egy díszletmunkás ereszkedik alá rajta Kleopátrához.

*Díszletmunkás:*

(gondolja) Na, most elkaplak...!

Egy rózsaszínű párnára helyezi óvatosan a lábát, majd az ágyra veti magát, és a párnákat és dunyhákat gyorsan lehajigálva megpróbálja előkaparni Kleopátrát, de sehogy sem találja. Amikor az összes ágyneműt kiszórta az ágyból, amikor ismét előbukkan az aranyozott ágyneműt, Kleopátrát még mindig nem látja, csak az orra hever mélyeket lélegezve, alvón a matracon. A díszletmunkás határtalan csalódottságában a közönség közét akarja vágni az alvó orrot. De az olyan nagy és súlyos, hogy nem bírja felemelni.

Most jön be Kleopátra balról, még egyszer megfordul.

*Kleopátra:*

Jövök már, fiúk! Csak még az orrocskámát hozom, hihi! (Észreveszi a zavart díszletmunkást, annak orráról leolvassa annak buta gondolatait, felkölti a maga orrát, játékosan a helyére illeszti, és megvetése jeléül akkorát tüsszent, hogy szegény kulisszatologató a közönség közé repül.)

*Kleopátra:*

Bébi!

Függöny

Vége

TELL VILMOS

Dráma tetszés szerinti számú képben és szünetben

1. kép:

Tengerpart Ancona (Olaszország) mellett. Forró reggel. 9 óra 15. Telt ház. Tüzes táncdalok csirizezik a gyermekzsivajt.

Az előtérben balra egy óriási almaszínű napernyő áll, enyhén inog a keleti szélben. A mögötte ülő hölgynek (madame Bluminak) csak az árnyképét látni: torzan az *ombrellóra* vetve (átlagon felüli idomok, kiváltképp a has). A hullámzó tenger a háttérben van berendezve. Mélykék, fehéreszöld szökdécselő habtarajok. A fürdősapkák tarkaságából egy intelligens díszletfestő bizonyára tőkét kovácsolna. (Pl.: Kék, piros, sárga vagy zöld fürdősapkák.) Tell, még nagyon ifjú, eltévedt valahol a napernyők tartórúdjai között vagy a fürdőző csupasz testek erdejében. Szomorú.

*Tell:*

(félénken) Blumi néni!

(Madame Blumi árnyképe reszketve átalakul. Megfordul a szél.)

Függöny

2. kép:

(Egy héttel később) Tengerpart Sanary sur mer mellett. Hűvösebb, párasabb reggel. 9 óra 25. Fél ház. Távolból könnyű zene. Némi gyermekzsivaj. Az előtérben (pontosan közepen) egy csukott napernyő áll. Könnyű szellő Dél felől, a színpad hátsó részéről. Méregzöld tenger, szürke habtarajok. Némely fürdőzők szürke fürdősapkát viselnek, mások megint: barnát. A legtöbb libabőrös. Megjelenik az oslói színház intendánsa (Olaf Nork).

Fürdőköpeny, úszógumi. Szorosan mögötte: az ügyelője (Gunnar Nort).

*Olaf Nork:*

... és te azt mondtad, hogy itt van ő? Az igazi?

*Gunnar Nort:*

Igen! Az igazi! A nénikéjével, madame Blumival.

*Olaf Nork:*

(mosolyog) Ezeket is mindjárt megfogjuk magunknak...

*Gunnar Nort:*

(ordenárén vigyorogva) Értem, főnök... (Mindketten el.)

Függöny

3. kép:

(Egy hónappal később) Tengerpart Hull (Anglia) mellett. Hideg őszi reggel. 9 óra 30. Egy teremtett lélek se. Északi szél a kulisszák közül. Varjak. A homokban egy barna-zöld katonai fürdősapka hever kivette, tele kagylóval. A háttérben, balra, ahol a tenger szürke foltja látszik, egy megszaggatott szürke napernyő áll megdőlvé, elhagyatottan, akár egy madárijesztő. A háttérben jobbra: vasúti töltés. Tízperces késéssel éppen rajta robog a „Blue Flash” (London—Oslo). A figyelmes színházlátogató az ötödik kocsni negyedik ablakában Olaf Nork intendánst pillanthatja meg, amint az szivarozva próbálja rábeszélni madame Blumit valamire. Gunnar Nortot és a kis Tellt nem látni, mert azok ketten úgy döntöttek, hogy inkább a másik oldalon (folyosóablak) hajolnak ki.

*Olaf Nork:*

(Kézét madame Blumi térdére téve) ...és tudok Oslóban pár hangulatos kiskocsmát... Blumi...) (a „Blue Flash” jobbra el).  
(Vasárnapi harangzúgás a magasban, Hull irányából...)

Függöny

(Egyórás szünet)

4. kép:

(Három hónappal később) Az oslói színház belülről: színpad a színpadon. Karácsonyesti előadás: Tell Vilmos, dráma tetszés szerinti számú képben és szünetben. Az oslói színpadon most még egyszer az első három kép látható (Ancona, Sanary sur mer, Hull.) A szünetet tomboló tapsvihar fogadja. Mihelyt a tapsvihar alábbhagy, s az oslói színházban karácsonyesti csendesség támad, a szünetnek máris vége, a függöny pedig kettéválik az

5. képhez:

(Három hónappal később) Az oslói színház belülről. Színpad a színpadon (a színpadon). Karácsonyesti előadás: Tell Vilmos, dráma tetszés szerinti számú képben és szünetben. Az oslói színpadon most megint az első három kép látható (Ancona, Sanary sur mer, Hull). Tomboló tapsvihar... stb.

Nincs vége

CALIGULA

(Nincs szünet)

1. felvonás:

A színpadon egy gyümölcsös. A gyümölcsösben pedig kizárólag almafák, amelyek mind ugyanattól a (piros) almafajtától roskadoznak. Szép szeptemberi délután. Szüret. A fákon parasztasszonyok. Szedik az almát. Vidám munkadalát dúdolnak a hajladozó ágakon, és buzdítólag kacsinognak egymásnak a fénylő levelek közül. Pettyes fejkendőik esetleg lányos kedvüket jelképezik.

De ennek az idillnek a kellős közepén egy biciklis személy válik láthatóvá a színpad hátsó részén, ott, ahol a kerítés a határ. Fekete őszikabát, haja a homlokába fésülve (római frizura). Ez Caligula. Megáll a kerítésnél, és gonosz pillantást vet a gyümölcsösbe. Félelmesen, kísértetiesen hat a színpad hátsó részén.

*Egy parasztasszony:*

(észreveszi) Nézzed, Rézi? Ez már megint itt van!

A parasztasszonyok felhagynak a dúdolással. Ebben a hirtelen beállt csöndben fenyegetően felhangzik Caligula biciklijének csengője.

Függöny



2. felvonás:

Egy parasztszoba. Minden nehéz fából, a székek, a lóca sötét színű, a hatalmas asztal valamivel világosabb. Az első felvonásbeli parasztszonyok ülik körül, és zöldséglevest estebédelni galuskával. Ezt nagyon egyszerűen, majdnem áhitattal teszik. Caligula is ott ül, de előtte nincsen tányér. Idegesen, illetlenül és kihívóan nézegeti a szürcsölő parasztasszonyokat. Azok alig vesznek róla tudomást.

Rézi:

(kanalát nyalva) Áh...

Függöny

3. felvonás:

Rak- és lomtárhelyiség a birtokon. Kaszák, kapák és ásók lerakva. Egy sötét sarokban kombájn áll. Az előtérben, egy hatalmas almamagkupacon ül Caligula. Mellette Rézi. Rézi mellett: a ruhája. Mindketten almát esznek. Már jól megtömték a bendőjüket. Fejük fölött (csak úgy két sima gerendára fektetve) egy nehéz szeneslapát. C. igen jókedvű, mihelyt megeszik egy almát, a magját nyomban a lapát irányába fricskázza. Ha eltalálja, és a lapát megmozdul, akkor nevet, és hátba vágja Rézit.

Rézi:

(félénken felpillantva a szeneslapátra) Na! Ne! Kérlek!

Caligula, Rézi félelmétől vérszemet kapva, gyorsan felkap két összemarék almamagot és (rendkívül erőteljesen) a szeneslapáthoz vágja, az meginog, lebillen, és kongva ütődik a fejéhez. És ő holtan, egy árva szót sem szólva merül el az almamaghegyben; csak római frizurája kandikál még ki belőle.

Rézi:

(csípősen) Látod?

Függöny

Vége

## DZSINGISZ KÁN

Dráma négy felvonásban

1. felvonás:

Külvárosi kocsmában New Orleansban hajnali ötkor. A homályos ablaküvegen már az új nap zöldell. A tulaj két részeg fehéret lök ki az ajtón. Pár néger próbálgat valami számot. Dzsingisz kán fáradtan csüng a bárpultnál egy csésze kávé és egy darab tilsiti sajt mellett.

*Dzsingisz kán:*

(a zene ütemére dörmögve) Go away, tilsiti... go away...

Függöny

## 2. felvonás:

Valamivel később. Dzsingisz kán fenéig üritette kávácsészéjét. A néger zenészek cigarettázva elhagyják a kocsmát. Kint — ütemesen — köhögnek. Hatalmas kulcsörgés közepette egy hölgy lép be a kocsmába. A tulaj kéjsóváran füttyent egyet. Dzsingisz kán kezébe veszi a tilsiti sajtot, a tulaj képébe nyomja, és jól szédörzsöli rajta.

*Dzsingisz kán:*

Go away, tilsiti... go away!

*A hölgy:*

Well.

## Függöny

## 3. felvonás:

A színpadon a londoni Hyde park. Kellemes vasárnap délután. A zene-kari árokba egy medence van leengedve: benne fürge oroszlánfókák. Intelligens állatok, amelyek mindenféle tréfákkal szórakoztatják a bá-mézszkodó londoni háztartási alkalmazottakat, gyermekörzöket és gyermekrablókat. A sűrű nézőtömegből olykor egy-egy apró hal repül a medencébe. Az oroszlánfókák tüstént lenyelik.

A gyermekrablók barátságosan tapsolnak. Egy ór figyeli a jelenetet.

*Az ór:*

Well.

(Hirtelen elrepül a fejek fölött egy darabka tilsiti sajt. Egyenesen bele a medencébe. Az oroszlánfókák bizalmatlanul kerülgetik. Zavar a londoniak között.)

*Az ór:*

Go away, tilsiti! Go away! Go away!

(Valahol a színpad hátterében áll Dzsingisz kán, és gondol valamit, de nem mondja.)

## Függöny

## 4. felvonás:

A színpadon egy mongóliai síkság 1211 körül. Dzsingisz kán hadai felsorakoztak a színpad hátsó részén. Éjszaka van. Lovak kapálnak a patájukkal, szablyák zörögnek. De különben teljes csönd. Ferde vágású szemek alattomosan pillantanak. Várakozás. A távolból most zongoraszó hallatszik. Ott, ahol a holdsarló úszik, az első felvonásbeli négercombó ereszkedik alá egészen lassan és egy tömb tilsiti sajt. Amikor az utóbbi láthatóvá válik, Dzsingisz kán jelt ad a támadásra.

*Dzsingisz kán:*

Go away, tilsiti! Go away!

Dzsingisz kán hadai most zárt rendben megindulnak a tilsiti felé. Mongólia és a színház megremeg. Nyilak és szablyák hálózák be a levegőt, s a négercombó forró ritmusai, valamint fülsiketítő „Tilsiti, go away” közben legördül a

## Függöny

Utójáték:

A színpadon Tilsit környéke. Egy alkonyati rét. Középen Dzsingisz kán pizkossárga szobra tilsiti sajtból. Hirtelen némi köd és eső és érzelmes cirkuszi muzsika egy eldobott táskarádióból. Azután a színpadot a szobor önkéntes megtekintése végett átengedik a közönségnek. Az intendáns adományokat gyűjthet.

Függöny: nincs

Vége: a közönség érdeklődésétől függően

RICHARD WAGNER

Dráma 7 felvonásban

1. felvonás:

Egy honkongi öböl. Wagner barátjával, Villiers de l'Isle-Adam-val üldögél a parton. Mindketten feketét isznak. Köröttük már több tucat csésze áll üresen. Egy teknősbékán, amely tehetetlenül hever a hátán, kávéfőzőgép sziszeg. Messze kint a vízen egy gőzhajó kürtöl, különben csend van.

*Villiers de l'Isle-Adam:*

Még két csészével.

Függöny

2. felvonás:

Egy másik honkongi öböl. Jobban be van nőve fúvel, mint az előbbi, és nem olyan homokos. Wagner és Villiers arcukat a nyugvó nap felé fordítva nyakig vízben állnak. Most egy kis társaság jelenik meg a parton, és zenélni kezd. Fáradtságos munkával felállítottak egy három méter magas dobot, de érdekes módon nem használják. A hangszerek nem úgy szólnak, ahogy várnánk. Kivehetetlen brummogást hallani, amelybe Villiers de l'Isle-Adam is bekapcsolódik. Wagner a hátán fekvő rúgkapál, és felhangzik a Tannhäuser nyitánya. Most előfut egy kínai nő, felmászik a dombra, és vadul püfölni kezd. Villiers dühödt pillantásokat vet Wagner felé, ami azt jelenti: ezt a hülye tyúkot! De Wagnernak tetszik a nő, és gyorsan elrúgkapálja Beckmesser versenydalát, amellyel a becsvágyó kínai nő természetesen nem tud megbirkózni.

*Villiers de l'Isle-Adam:*

(Wagnerhez) Na, tessék!

*Wagner:*

Hát igen... (a földet kapirgálja)

Függöny

3. felvonás:

A színpadon Salzburg tartomány. Puha, vastagon behavazott hegyoldalak, amelyek most, röviddel naplemente előtt kéklenek. Szép idő; az

égen egy sugárhajtású vadászgép kondenzcsíkja. Villiers de l'Isle-Adam már régen ismét Párizsban van, Wagner tehát egyedül lép a színre, mégpedig hőcsizmában és kaszával. Először megfeni a kaszát egy fenőkővel, azután tüstént dologhoz lát.

Függöny

4. felvonás:

A negyedik felvonást a szerző azoknak ajánlja, akik azon a nézetten vannak, hogy Wagnerben a legfontosabb az operái. Ebben szünet és kommentár nélkül egyenként előadják Wagner összes operáit. Befejezésül:

Függöny

(rövid cigarettaszünet)

5. felvonás:

Éjszaka. Egy honkongi öböl. (Nem messze az első és második felvonásbeli öböltől.) Újhold, a vizen olajfoltok. Wagner Honkongban van, ahol sürgős találkája van (a második felvonásbeli dobos kínai nő férjével), úgyhogy az ötödik felvonás végéig lehetetlen lesz a színpadra jönnie. Éppen ezért, hogy a néző mégis lásson valamit, egy halászbárka úszik a tengeren.

Függöny

Megjegyzés:

„Zártkörű előadások” esetén (pl. Betegsegélyező Pénztár, SPÖ, ÖVP, FPÖ, KPÖ\*, aggok háza, óvoda, hentescéh stb.), amikor többnyire értetlen közönség van jelen, amely Wagner távollétét nem tudná mire vélni, ajánlatos az ötödik felvonás helyett az alábbi 5/a felvonást beiktatni.

5/a felvonás:

A színpadon a Volkswagen Művek üzletszalonja.

*Egy vevő:*

(egy kocsi mutatója) Mennyibe kerül ez a Volkswagner... ö... ö... (nevetésszünet a közönség számára) ...ö... Volkswagen?

(Időközben megérkezett Wagner, még idejében sikerül megszabadulnia a dobos kínai nő férjétől, és futva jön a színpadra.)

*Wagner:*

Nnna, megint itt vagyok.

Függöny

---

\* osztrák pártok (a fordító megjegyzése)

#### 6. felvonás:

Egy sebes sodrású hegyi folyó Észak-Amerika legkietlenebb részén. Wagner csuromvizesen és vigasztalanul ül egy hegyes kövön. Körötte bugyborékoló, csapkodó hullámok. És lazacok. Amikor felmegy a függöny, helyzete kilátástalannak látszik, annál is inkább, mert a parton farkasok és 10 000 apacs. Vad ordítással most a komancsok és sziúk kisebb csoportjai is megérkeznek. Egy nyíl se a levegőben. De azután jobbról feltűnik egy csónak, ketten ülnek benne. Az egyik Hitler, mutogat, és odaüvölt valamit az indiánoknak. És valóban, sikerül elhallgattatnia a rézbőrűeknek és farkasoknak legalább a zömét. Amikor ezt megtette, (még egy acélos pillantást vetve a közönség felé) katonásan elhúzza a folyás irányában. Az indiánok és farkasok nevetgélve szétszélednek.

*Wagner:*

(megkönnyebbülten) Ó, drága hattyú!

Függöny

#### 7. felvonás:

Hongkong. A színpadon a főből ünnepi kivilágításban. Az eddig szerepelt összes ember és állat a színpadon áll, guggol, ül szorosan egymás mellett.

Ülnek balról jobbra:

Wagner, Villiers de l'Isle-Adam, a teknősbéka, a második felvonásbeli zenészek, a dobos kínai nő a férjével, azután Wagner összes operáiban a 4. felvonásban fellépett összes ember és állat, mellettük az 5. felvonásbeli halászbárka („zártkörű előadások” esetén nem, helyette ilyenkor a Volkswagen Művek üzleti szalonjának eladói és a vevő), azután az észak-amerikai folyóbeli lazacok, azok mellett pedig a farkasok.

Guggolnak balról jobbra:

A 10 000 apacs, a komancsok és sziúk, a díszletmunkások, jegyszédőnök, a rendező, az intendáns, a szerző (Bauer), a díszlettervező, a jelmeztervező és a sűgőnök.

Most megvárják, amíg a közönség egyenként felismeri őket. Amikor ez megtörtént, a dobos kínai nő dobszólója közben legördül a

Függöny

Megjegyzés:

A zárótapskor kerülendő, hogy minden apacs, sziú és komanci egyenként meghajoljon. Értjük be a törzsek véneinek egy kisebb csoportjával. Ugyanez vonatkozik a farkasokra és a lazacokra is.

## KOLUMBUSZ

Dráma öt képben

1. kép:

Egy zöldellő völgy. Hajnali négy óra. Kövér legelők futnak alá a behavazott csúcsokról. Távol egy tehén, még távolabb egy kakas. Egy to-

ronyóra csengő hangon négyet üt. Az ég még színtelen, erőtlen, éjnyütte. Egy kis társaság közeledik a színpadnyílás felé. Mindenki esti toiletteben: frakk, nerc stb. Tereferélve megállnak a sűgőlyuknál. Némelyiküknél messzelátó és színházi látcső, amelyet most a szemükhöz emelnek. Az első madarak.

*Egy frakkos úr:*

(ordít) Főöööld! Főöööld! (A társaság földre veti magát, és mindenféle úszómozdulatokat végez.)

Függöny

2. kép:

Verőfényes délután. Kuglipálya a szabadban: Kétoldalt sok spanyol és portugál. Csinos nők is vannak közöttük. Minden szem a bábukra szegeződik kíváncsian, amelyek némán, egészen távol állnak a színpad hátsó részén.

*Egy portugál nő:*

Még mindig nem bújt elő...

*Egy spanyol férfi:*

Csak akkor bújik elő, amikor az első bábuk bukfaceznek!

*Egy portugál férfi:*

Gurítsanak már!

*Egy spanyol nő:*

Gurítok! (Eként is cselekszik, de a golyó csak két métert gurul, és visszajön.)

*Egy portugál nő:*

A spanyol nők az idén bajosan utaznak az olimpiára! Gibraltár, Gibraltár marad!

*Valahány spanyol:*

Éljen Gibraltár!

(A portugál nő kivágja a golyót: robaj: kilenc fa. A kuglipálya mögötti rekeszből félenken előbújik a tizenhárom esztendőös Kolumbusz. Fűrgén felállítja a bábukat, védekezően-ijedten az arca elé tartja az egyik kezét.

*Kolumbusz:*

Én nem tehetek róla!

Portugál férfiak és spanyol nők egymás szavába vágva: Indián disznó! Félvér! Te, azték! Dezertőr! Álviking! Genovai Róka-gomba! Törpepapagáj! (Elkezdik Kolumbuszt Kolumbusz tojásával dobálni. Kivált a portugál nők. A tojások súlya alatt a fiú összerogy. De még mielőtt tojásárgájától összeragadna a szája, ezt kiáltja:)

*Kolumbusz:*

De belül örökké ugyanaz maradok!

*Egy spanyol nő portugál barátnőjéhez:*

(félre) És most gyorsan a serpenyőbe vele...

Függöny

3. kép:

Az Északi-sark. Mindenféle gleccserek. Hó. Semmi élőlény. A napkorong tejszínű és ferde. Teljes csend.

Függöny

4. kép:

A Déli-sark. (Ugyanaz a díszlet, mint a harmadik képben.)  
Kolumbusznak és embereinek nyoma sincsen itt sem.

Függöny

5. kép:

Nyílt tenger. Az Atlanti-óceán. Apró hullámok fodrozódnak, locsognak. Sokáig itt sem történik semmi. Azután hirtelen egy hullám hátán szökécselve előszik egy darabka kilúgozott kétszersült. Kimarta a só, a halaknak sem kell.

*Egy hang* (esetleg Kolumbuszé):

(de a távolban visszhangozva) A matróbált ezennel megnyitom!  
(Erőtéljes ujjongás, rendetlen dobolás.)

Függöny

Tizenötperces szünet

Vége

## RÓMEÓ ÉS JÚLIA

Dráma öt képben

1. kép:

Egy stadion. Dugig tele. 150 000 lelkes néző. A pálya közepén egy biliárdasztal áll. Rajta ül Rómeó és Júlia (pucéran). Szomorúan néznek. Mindegyik egy halcsontvázat tart a kezében, és azt babrálja. Olykor cserélnek, ilyenkor tombol a nézősereg.

*Rómeó:*

Most add ide a tiédet!

*Júlia:*

Tessék. Te meg ideadod a tiédet.

*Egy néző:*

Da capo!

Függöny

2. kép:

Egy kukoricatábla: embermagasságú kukorica végtelen hosszan. Vihar.

*Rómeó hangja:*

Júlia!

Függöny

3. kép:

Egy rét. Távolban egy kápolna, ahonnan vad harangozás és csengettyűzés hallatszik egyfolytában. Vasárnap délután. Hupikék ég. Júlia a fűben ül, kezében egy kis fehér fürdőkád, ebbe fogja fel az égből hulló korai borsót. Amikor a fürdőkád megtelik, leteszi, és többször tapsol a tenyerével (mint egy anya, aki azt kiáltja: Tálalvaaaa!)

Függöny

4. kép:

Egy beomlott színház. Éjszaka. Háború van, és esik az eső. A színház tetejét levitte egy lövedék, csak pár páholy lóg még tépetten és csillogva az esőben. A földszinti törmelékhalmon ünnepség zajlik. Rómeó és Júlia a házigazdák. Júlia fején széles karimájú puha kalap, Rómeón sombrero. Kinyalt pincérek gin-tonikot szolgálnak fel. A vendégek között van Paris és Helena, Hero és Leander, továbbá Jázon és Medea. A színpadról Max és Móric, Romulus és Remus és a Beatles-együttes szórakoztatja az egybegyűlteket. De senki sem nevet. Csak amikor megjelenik a színpadon Néro császár, és előadást akar tartani a dzsessz eredetéről, akkor mosolyodnak el néhányan.

Néro:

(zavaros tekintettel) A... stb.

(Kint bombatalálat. Felhőszakadás. Egy páholy nagy robajjal leszakad.)

Júlia:

Mindenki szolgálja ki magát!

Függöny

5. kép:

Egy ágy. Rómeó és Júlia egy lendületes nemi aktus kellős közepén. Az ágy fölött vetítívászon, rajta elvonulnak a szereplők nevei, és vidám muzsika közben, mielőtt azok ketten még végeztek volna, legördül a

Függöny

Vége

Oravecz Imre fordításai



---

mai próza

---



---

### A BARBÁR COHORSOK

Bennünket, római polgárokat, amikor a cohorsokkal Sirmiumból kivonultunk, valamennyiünket megtettek centuriónak, hogy a Danubius és a Tibiscus folyók közötti mocsárban, az emberi erővel épített sáncban, miként az rómaiakhoz illik, helytálljunk.

S hogy eskünket még a városban letettük (*Romanus sum civis...*), barbár cohorsaink katonáit a Caesar felhatalmazta, hogy ha bármelyik cohors meghátrálna, vagy elveszítené zászlait s jelképeit, a centuriót a katonák azon nyomban kaszabolják össze, s hagyják temetetlenül, hogy a barbárok meggyalázhassák tetemét.

De barbár cohorsaink élén oly barbár túlerővel állottunk szemben, hogy helytállásunk az első pillanatban kétséges volt, s amikor cohorsaink, melyekre mint a jégeső záporoztak a barbárok nyilai, a sáncból visszahúzódtak, már a római centuriók sorsa eldőlt, hiszen a katonák nem tagadhatták meg a Caesar parancsát.

Amikor katonám, a germán Lodovicus felém sújtott, s a farkas anyámat említette (*Lupus in fabula*), kivédtem csapását, egy másik csapással kiontottam a belét, — s így járt mindegyikük, aki kezét emelt rám, pedig csak ötvös voltam Sirmiumban.

Tudtam, hogy a cohorsokkal kellett volna elesnünk nekünk magunknak is, de azokban a pillanatokban senki sem mutatkozott elég erősnek, hogy a kardjába dőljön.

De most, hogy Sirmium utcáin hosszú sorban cipeljük a kereszteteket, amelyekre majd felszegeznek bennünket, egészen másképp látom a helyzetet: barbárnak kellett volna születnünk, most már tudom.

## EGY ÜNNEPNAP DÉLUTÁNJÁN

A helység errefelé kisvárosi jelleget kap, s ha valamilyen ünnepnap délutánján végigmegyünk a kihalt utcán, nem fog ártani az óvatosság.

Ha kutyapecérekkel találkozunk, beugrunk az első nyitott kapualjba, vesztünkre, mert itt könnyebben a nyakunkba vetik a hurkot, s aztán már hiába kérünk tőlünk magyarázatot, miközben a ruhánkat igyekszünk leporolni, a nagyhangú és goromba kutyapecér, aki elfogott bennünket, most jól az oldalunkba rugdos, és szitkozódik, míg kifelé vonszol bennünket a homályos kapualjból:

— Még ugatsz is? Még ugatsz is, mi? — kiáltja, hogy visszhangzik felette a sárga festésű boltozat.

Amikor ránk csapják a kocsijuk rácsos ajtaját, már nem restellünk segítségért kiáltani, amire ők hahotázva fordulnak el tőlünk, és hangosan megjegyzik, hogy mi is halljuk, hogy most milyen kétségbeesetten és fültépő hangon vonítunk, pedig a jó előbb még olyan nagyra voltunk magunkkal.

Tehát, úgy látszik, ebbe már bele kell nyugodnunk: bőrünkön könnytáblát fognak készíteni, és arany betűket nyomnak majd rá; rosszabbik esetben izléstelen lámpaernyőt, — vagy amit a legjobban szeretnénk, hogy kicserzett bőrünkön írónáddal egy fontos okmányt rögzítsenek, olyat, amelyet utóbb vörös függőpecséttel is el fognak látni.

## A LENGYEL DOKTOR

Urunk határozott úgy a sorsunk felől — mivel csintalanságunkban több ízben is már úgyszólván az életére törtünk —, hogy a lengyel Krakó városában agyunk velejéből eltávolított valamit, mely féreg hazánkban leginkább a birka kergeségéhez hasonló.

De az megbocsáthatatlan, hogy az a lengyel Kirurgus semmiféle anaesthesiát nem használt, hanem két szerecsen szolgájával, akik mint a bikák, oly erősek és súlyosak voltak, asztalán lefogott bennünket, és életlen késével azon nyomban metélni kezdte fejünk bőrét, miközben mi ordítottunk, ahogy a torkunkon kifért, az ordítástól levegőhöz sem igen jutottunk, úgyhogy a szájunkból csorgó nyál átítatta a takarót, amelyen feküdtünk, de a Kirurgus egyre csak metélt és tördelte agykoponyánkat, amikor is kábulatunkban arra lettünk figyelmesek, hogy műhelye ajtajában cirnos macskája már ott várakozik a hulladékra, mely dolog igen-igen felbőszített volna bennünket, ha a két szerecsen szorítása nem annyira szívós, hogy mozdulni sem tudunk tőle.

Aztán két vagy három hó múltán, mely időt házában fetrengve végigüvöltöttük, betegségünkben felépültünk, s az első vadludakat, melyek épp az idő tájt húztak a lengyel föld felett, s közülük mi néhányat elejtettünk, — hogy tiszteletünket kifejezzük, elküldtük a neves lengyel doctornak, meg azért is, mert a vadászat kifejezetten egyetlen foglalatosságunk és kizárólagos időtöltésünk.

## NÁPOLYI KÜLDETÉSÜNKBŐL

Nápolyi küldetésünkéből kolduló barátunk öltözve tartunk hazafelé, a mariánusok kámzsáját kötéllel húzzuk szorosra a derekunkon, mert az időjárás hűvösre fordult.

Társainkat és szolgálóinkat szálláshelyünkön mind az utolsóig megmérgezték odalenn, magunk csodával határos módon menekedtünk meg a halál biztos szorításából: a tetemesen fogyasztott nehéz déli borok, amelyeket még a Szerémség napsütötte domboldalai sem izzadnak magukból, úgy látszik, ellenméregként hatottak, — hanem ekkora nagy nyomorúságban utunk alig-alig fogyatkozik, még tán a tél is itt fog ránk köszönteni az Alpok dermesztő zezugaiban, s a szívünk kőkeményre fagy: áldjuk is szaporán az Úr nevét, hogy ez egyszer segítene ki bennünket szorult helyzetünkéből.

Hazánkban, hogy ennyi idő óta hírt sem adhattunk magunk felől, valószínűleg már lemondtak rólunk, s azok, akiknek különben kedves embereik voltunk, emlékünkel igyeksenek megbarátkozni, mi pedig itt oly keserves szenvedéseknek nézünk elébe, hogy már csak a kámzsa alatt észrevétlenül ránk ragadt mindenek iránti alázat tud bennünket ideig-óráig megvigasztalni.

## CALABRIAI TÉL

Valami nagy madár húz el a kerek hold előtt, hosszúkat sikkant, a ciprusok meg úgy merednek ki a szeszinű földből, mint fenyegető ujjak; a fővény tele tengeri hordalékkal, halak meg mindenféle herkenyűk hulláival, — dél felől kemény szél fúj, erősen korbácsolja a végtelen vizet.

Urunk meghagyása szerint a klastromban fogjuk bevárni karácsony szent ünnepét; bár csak mi teveleték lehetnénk, írja, mintha mentesülni akarna valamitől, s nyomban ezután a lelkünkre köti, hogy rögtön az új esztendőben keressük fel öszentségét, s fejezzük ki neki jobbagyi hódolatunkat és jókívánságainkat, de esdve kérjük, hogy ne halogassa tovább eleget tenni alattvalói kérésünknek, s adja rá áldását, amelynek ő maga nálunknál is nagyobb hasznát fogja látni.

A futár (Orbán úr embere), aki a levelet hozta, erősen méltatlankodik a klastrom falai miatt, szabadosabb életre vágya, hogy ily módon is feledhetné a családjá, ha el nem pusztult azóta, mióta úton van, az egész déli vidék.

## SALENTINO

Mekkora örömet szerzett nekünk, hogy megérkezett a vasasokkal Balázs úr, hiszen a nápolyi Ferdinánd őfelsége már hetek óta ott kereng a vár alatt, de nem tud vele mit kezdeni, hajítógépei sem igen vannak érdemesebbek, úgyhogy már attól tartottunk, hogy kiront ránk a pogány, és elvetemült szokása szerint valamennyiünket lemészárol.

Ez itt meg olyan szép sík vidék, mint amelyet csak a Duna mentében láthatni, bőven akadnak pocsolás vizei is, de így télidőben csendes,

annak ellenére, hogy az időjárás nyugodt, mint másfelé ősszel szokott lenni.

Balázs úr a vértéseket már összehozta, csatarendbe állította, a gyalogosok mordályaikat fényesítik egész nap, örülnek, ha szót vált velük az ember, akad közöttük hazai földre való is, és így gyorsabban telik az idő.

A nápolyiak nemigen értenek a háborúhoz, a felszerelésük olyan hitvány, mint egy sereg paraszté, a tömegük azonban igen nagy, hát arra a célra mindenképpen megfelelnek, hogy sokadalmukkal a vértések nyomában felverjék a port, megrettenteni az ellenséget, hogy úgy tűnjék fel, mintha a vértések tízszer annyian lennének, mint valójában vannak.

---

## a gödör

BÁLINT BÉLA

---

1.

— Miért csak egyet? — kérdezi a fiatalember közömbösen.

Haza kellene menni, gondolja. Egyáltalában mi keresnivalója van itt a szürke sétányokon, a magány emlékrozda fedte útjain.

— Huszonháromat — találja fel magát a megszeppent gyerek. Még csak az arcába sem néz. A férfi jobb kezét figyeli, a gumipuskát a markában.

A fiatalember visszaadja a fegyvert, tréfásan barackot nyom a gyerek fejére. Mint ahogy az őszülő öregek szokták unokáiknak — mikor már megbánták az ugratást.

A kölyök boldogan fut társaihoz, hát mégis sikerült, dagad bizonyára a melle az örömtől. Azután eltűnik az egész rövidnadrágos raj. Huszonháromat, mosolyodik el a fiatalember, lassan továbbindulva.

Ne tessék elvenni, siránkozott a szinte fehér hajú, derekáig sem érő emberke. Minek ez neked, próbált ő barátkozni, mielőtt még visszadná és a gyerek elszaladna vele.

— Madarat löni — csúszott ki a fiú száján.

Aztán még jobban behúzta a nyakát, most minden oda, ijedhetett meg. Csak néha-néha kockáztatott meg egy rejtett pillantást fel, a férfi arcára.

— Hányat? — kérdezte az félhangosan, valami egész máson gondolkodva.

Csak mikor már kimondta a szót, vont a felelősségre önmagát: komolyan veheti ez a gyerek.

Talán még meg is lesz elégedve, hogy minden rendben van. Nem tiltott, helyes, amit cselekszik — gondolta.

— Hát egyet — csodálkozott a fiú a kérdésen. Közben halvány csíkokat húzott türelmetlenül, némi daccal, a betonon, gumitalpú cipőjével.

Végtére tréfa az egész, nyugtatta magát a fiatalember, és különben is, mit rágódik ő egy ilyen jelentéktelen kérdésen.

— Miért csak egyet? — fordult a fiú felé.

Miért csak egyet, mint mikor a szigorú szülő kapja rajta csemetéjét, mondjuk, dohányzás közben. És verés helyett újra megkínálja. Olyankor ijed csak meg igazán az áldozat: a meglepetés — és a majd elkerülhetetlen pofonok.

— Huszonháromat — vágta rá a gyerek gondolkodás nélkül.

Hazamegyek, dönt. Sétálni indult: egy kis friss levegő, meg a mozgás, vette rá magát.

Azután mégis megáll egy leboruló ág alatt a gesztenyesoron. Az idén milyen váratlan, szinte lesből hódított az ős — néz fel a lemeztelenített lombra.

És mire felfoghatnánk, már tél van — taposta a ridegen csörgő leveleket.

Az egyik fába, valamelyikbe ezek közül, még gyerekkorában ő is belevészte a nevét. A kezdőbetűket, R. T. Milyen sokat is mondott neki valamikor ez a név, Raffai Tamás. A küzdeni vágyás...

Elég — mordul mérgesen önmagára. Már nem is biztos, hogy megismerné a fát. Pedig hányszor megmászta, erre határozottan emlékszik. Vagy a fa nincs már meg.

Utána tovább a folyóparton, haza, a hideg szoba ölelésébe. Már hatodik éve bérlí. Csendes hely, nyugodt, komoly munkára való. És mennyi nyüzsgő élmény tarkítja a kissé nyirkos falakat, a vörösen izzó körtét a foglalásban. A kisasztalt, a mellé simuló két kerti székkal.

De lassan kihűlnék az emlékek is — töprengett.

Régebben sohasem indult volna el egymaga sétálni. Mennyire mások voltak a dolgok pár évvel ezelőtt, markolta meg a korlát hideg vasgerincét. A köszönések, az utak a kis tanyához, a kirándulások a vízpartra, a homok műhelyébe.

Most mintha megmeredtek volna még a hullámok is. A folyó futárai, melyek a partot csatolják a víztömeghez. De az is lehet, szállt vitába önmagával, hogy nem is a dolgok, inkább csak én változok.

Sokszor bejárta már ezt a részt. A rakpartot, meg tovább az erdőszegélyt. A kis ösvényeket taposta, melyek a gyalogakác, a kőrishajtások levelei mögé bújnak, kigyózva, idegen szem elől rejtőzve. Hányszor, de soha ilyen magányosan. És most mégis.

Sétálni — határozta el ma délután.

Nem is a friss levegő, most már tudja, nem is a mozgás. Egyszerűen csak az állapotot kívánta: andalogni egyedül, elhagyatottan. Menni, elkerülve a történést. Kitérni a jelen elől.

Hülyeség — unt rá a magyarázkodásra. Már máskor is megtörtént, akár beszélgetés közben, akár gondolatokat szöve, hogy egyszeriben, türelmetlen idegességgel megszakított egy-egy gondolatmenetet, befejezetlen mondatokat hagyva maga mögött.

Sétálni, indult el délután. A város központjában kezdte. Néhány kirakat előtt megállt. Fáradtan, elgondolkodva — egy új szerep, gondolta — sokszor nem véde észre a kiállított árut. Így pihent meg a konyhakések, zománcos edények, húsdarálók társaságában. Így feledkezett el magáról egy fehérneműs üzlet kirakatánál. Csak akkor eszmélt fel, mint ahogy a rajtakapott éjjeliőr rezzen meg, amikor összekuncogott mel-



lette az a két fiatal lány. A zavarba jött ügyetlen mozdulataival lépett tovább.

A szökőkút vízsugarát csodáló csöppségek, kismamák közt is lelassított. A buszravárók tömegében küszködött, hol elvesztve, hol visszanyerve egyensúlyát egy-egy lökés után. Megállt a sorsjegyáros asztalkája előtt is, aztán fejét rázva tovább. Nem kell neki sorsjegy, mondogatta magában. Végül már szinte dudorászva, valami régi, gyerekkori dallamocskára: nem kell nekem...

Utoljára több évvel ezelőtt vett.

Rohanás közben az egyik bódében egy fekete hajú, tizennyolc-kilenc éves, kedves arcú lányra figyelt fel. Visszalépett, mint amikor a gyerek acélgolyócskát talál játék közben a porban. Megbetegedhetett az édesanyja, gondolta, és most helyettesíti. Vagy a nagyapját. Milyen fehér az arcbőre, nézett be a nyíláson.

— Kérek egy jegyet — mutatott a halomra. Biztosan szerencsét fog hozni, a lány miatt, mosolygott.

— Egészet vagy felet? — hallatszott a hivatalos kérdés. Talán még szemüveget is rakott.

Persze nem adja fel ő ilyen egykönnyen a harcot, tovább próbálkozott. Mosolyogva, de most már inkább az izgalom hatására.

— Mindegy — ugratta a lányt.

— Itt, kérem, választani kell — felelte az türelmetlenül, készen rá, hogy máris becsapja a fiatalember orra előtt a fülke ablakát.

Persze nem nyert. Még a befektetés sem térült meg sohasem.

Nem kell nekem sorsjegy, hajtogatta a mozi előcsarnokához érve. Lehet, hogy még az ajkai is megrándultak egy-egy szótagnál. Ezután a gesztenyefák irányába.

Kezeit, az ujjak vaskos szorítását a kabátzsebek mélye nyelte el. Sötétkék posztó, ellenáll, megvéd a csípős őszi szelektől. A nadrágszára szinte a földet súrolta. Farmer, szűk szárú, régifajta, ahogy ez már a korához illett. Hiszen már a huszonhatodikat taposta. A két férfiasan széttolt váll fölé emelkedett hajfedte nyaka. A fürtök szökén, rendezetten hullottak a galléron át.

Akkor jött a gyereksereg. A nagyobbak elől, az apraja a lemaradástól tartva kocogott. Némelyik fakardot, műanyagból puskát markolászott, volt amelyik csak üres kézzel hadonászott. Megtelt a tér gyerekhangokkal, előkerültek a tiltott szavak, szitkozódások is.

Ő csak nagyritkán keveredett ilyen nagy csapatba. Akkor is igyekezett, kilépni, ha túl nagy volt a zaj vagy veszélyes a csíny. Az igazság az, hogy Raffai Tamás mindig csak vendégnek számított köztük.

A lármában az egyik lurkó egész a közelébe merészkedett.

Parittyá — csodálkozott el. Gumipuska volt a kezében.

Ők is lövöldözték vele a kavicsot, emlékezett vissza, fűre-fára, ami csak mozgott.

— Ne tessék elvenni — ijedt meg a gyerek, mikor kivette a kezéből.

Na most már igazán be kell fejezni ezt az értelmetlen lógást, visszatömní a beteges gondolatokat, tört ki. Hazamegyek, mondta egy vadgesztenyét röpitve a hullámok közé. Csak mérsékelt erőbedobással, nehogy megránduljon a kar. Ez még gyerekkorából maradt rá. Az első egy-kettőnél mindig óvatos.

Jó dobónak számított. Többször kiálltak a partra és versenyeztek.

Na, ki találja el a pilléreket? — biztatták egymást.

Egyszer meg is veregette egy bácsika a vállát.

Jól van, gyerek — mondta.

Térdig érő bőrcsizmát viselt az öreg. A régi hídpenz-váltó házikó romjai közül jött elő. Először nyilván meg is ijedtek tőle. Raffai Tamás nagyon büszke volt, amikor az ő vállát választotta ki a bácsi.

A fiatalember keze meglendül. Egy ideig még látszik a gesztenyegolyó, ahogy szeli a levegőt, a partifecskék útján húzva el sebesen.

Persze, most kihalt a víz háta. Ilyenkorra már mind elköltöznek a madarak. De nyár derekán — főleg a folyó virágzásakor, olyankor szárny szárnyat ér. Előjönnek a fiókák is, még kissé bizonytalanul véve üldözőbe a kiszemelt áldozatot. Tele van a part, a víz felszíne, a levegő kicsiny sárga rovarokkal. Az egyik éppen előbújik, lerázva magáról a gyerekruhát, a lárvatokot. A másik meg már kimerülten hull alá, a hullámok közt felvillanó halak örömére. Ilyenkor szinte forr, pezseg a folyó vize, mint a hegyi források. Telítve étellel, mozgással. Aztán estére elcsendesül. Másnap, harmadnap újra. És kész.

Majd jövőre — mondogatják megkönnyebbülten a halászok, tudván, hogy nemsokára újra kiéhezik a hal. Utána lassan sárgulni kezd a szegélyerdő. Először a nyár, a kőris, végül a fűz is elalszik. A partba vajút fecskelyukak elnéptelenednek. Mintha a folyó is megpihenne.

A hosszú ívben röplülő gesztenye lassan elvész a szeme elől. Csak később a csobbanás, a szertefutó körök a felriasztott örvények hátán árulják el: vizet ért.

## 2.

Korán, még fél hat előtt kelt. Kiment mindjárt az udvarra. A rózsabokrok társaságához, melyek az imént rúgták le takarójukat, a felhőmályt. Csak úgy, trikóban. Persze nem reggeli torna. Nem szokott sohasem. Talán a kábultság. Ilyenkor az elhatározások is könnyebben kicsúsznak az akarat szorításából. Raffai Tamásnak azonban még csak tervében sem volt, hogy ő kora hajnalban a derekát, a karjait ránkassza.

Még iskolás korában nyaralni küldték, a hegyekbe.

— Erősödni kell — mondogatta megboldogult édesapja —, a tiszta levegő, a tüdő.

Ott igen, ott kellett. Sorba állították őket, majd félkört formáltak. És akkor hajlongtak, futottak helyben, egymást emelgették. Ott a felgöngyölített síkságon, a hegyek birodalmában tanították meg pilkázni is a sovány hegyi gyerekek. A szennyecatorna sima betonlapján lehetett játszani az öt kavicsal.

De hogy a maga jó szántából — soha. Feketét sem iszik, reggeli helyett, dohány mellett.

Hideg van, rázkódott össze. Nem nagy udvar. Többnyire kikövezve, csak a kis zöld, a rózsákkal. Lassan be kellene már takarni a koronájukat. Tudta, hogyan kell, odahaza nemegyszer fektette földre édesanyjával a tüskéivel kétségbeesetten védekező rózsaszárat. Minden ősszel, az első zúzmarás hajnalok jöttével.

Hét-nyolc évvel ezelőtt rendszeresen négykor kelt. Bőrkabátot, csizmát rántott. Elő a kerékpárt, vállra kapta a vászontáskát, és irány horgászni. Az utat olyankor még csak sejteni lehetett valahol a sötétség mögött. Dermesztő hajnalok voltak.

Szeretem a hideget — mesélte aztán esténként mosollyal arcán a társaságnak.

Volt amikor már bundában nyomta a pedált. Hátán fészkelődött a zöld táska a felszereléssel. Amikor megérkezett: aludtak még a bokrok, a fák nyújtózkodnak felfelé törő ágaikkal. A folyó is lustán terült el medrében a két part közt. Távolabb neonok vájtak rést az éjszakába. A cukorgyár lámpái. A horgot a világosság irányába emelte, hogy lássa a körvonalait, és meredt ujjakkal tologatta a damilt a kicsiny lyukon át.

Halat csak egyszer fogott. Meg egy másik alkalommal fácánt. A szétfolyó füstfelhőre, majd a megkésített durranásra figyelt fel. A túlsó partról. A vad Tamás irányába repült, vergődő szárnycsapásokkal evezve a víz felett. A folyó közepén aztán alábukott. Űszva menekült a sörétek elől. Tamás izgatottan várt a meredek parton. A túloldatról apró hullámok hozták a vadász szitkozódásait. Egy kiszáradt nyárfacsemetével kezében leste a kimerült fácánkakast. Mikor az partot ért, előugrott a bokrok közül. Le a meredek parton, majdnem meg sem állva a mederig.

A halat az első nap fogta.

Mire felszállt a pára a víz hátáról, rendszerint rá is unt. Gyorsan haza. Olyankor aztán vissza az ágyba. És úgy: kihűlve, átfázva akár délig is tudott aludni.

Eleinte a hal végett, később már csak inkább lehűlni járt ki, hogy jót alhasson utána.

A fenének kellett ilyen korán kelni, sietett be Raffai Tamás az udvarról. Felöltözött. Aludni most már úgysem tudna, gondolta. Majd a csengő rázta fel álmából, ahogy nadrágban, pulóverben elaludt a heverőn.

A postás. Fehér boríték, géppel címezve: Raffai Tamás részére.

Reggelit keresett elő a hűtőszekrény mélyéből. Tojást, mint mindig, meg valamit hozzá. A tej sem marad ki soha, inkább a sarki boltba is leugrik, ha nincs. Megszokta és kész. Nem kell sietni a levéllel, megvár, tette a két virslit a rotyogó vízbe.

Az első egyetemi évén — színházba, házi vitákra, multságokra, moziba mentek esténként — egy egész lakást bérelt negyedmagával. Vegyes társaság volt. Egy jogász-, két mérnök-, és ő, az orvosjelölt. Akkoriban ébresztette őket rendszeresen, délelőttönként a postás csöngetése. Az volt az élvezet, ágyban lányok leveleit olvasni. Mohón: mindig a legizgatóbbat előre.

A postás elmenetkor megjegyzi barátságosan, hogy jobban jött volna egy pénzutalvány, ugye, aztán eltűnik az ajtó mögött.

A barátnője küldte, ismert rá a levél feladójára.

Még tavaly télen ismerkedtek meg. Egy előadásorozaton. Ott ült mellette a lány, izgalom kicsipte arccal.

Fel fog olvasni, onnan az idegesség — ábrándult ki, pontosabban döbbsent rá tévedésére Raffai Tamás. Ugyanis sokkal hízelgőbb okot remélt. Nem beszéltek, csak néha mosolyodott rá a lány. De ez csak a

szerepléstől való félelem leplezésére szolgált. Tamást már untatta a dolog: a beszámolók, a taps, majd újabb szónokok.

Este a vacsorán találkoztak ismét.

— Tetszett, kartárs? — kérdezte közvetlen, de inkább éterszagot idéző hangon.

Milyen puhán hullámszanak az ajkai — gondolta Tamás.

— Egész értelmesnek látszik — nézte a lány.

— Tomi — kezdte a fiatalember.

Középmagasságú, kék vagy inkább sötét szemű, barna, omlós hajú, lényegében egész jó felépítésű, gyűjtötte Tamás az adatokat. De a neve talán a legkedvesebb.

— Viola — jött egy pillanatra zavarba a lány, de már vissza is nyerte előző magabiztos fellépését. Ez onnan eredt, hogy tudta: egy jövődöbeli munkatársával beszélget, és hogy szinte a tudományos értekezések szintjén közeledett.

— Tamás, magának tetszett? — ugyanis magázta, ami viszont feletébb kényelmetlennek tűnt a fiatalember szemében.

Később Raffai Tamás is feltett néhány kérdést tágra nyílt szemű, eleinte talán meg is botránkozott kartársnőjének. Hogy szereti-e a rózsaszín tortát, úszott-e már éjszaka, meg efféle bolondságokat, ami éppen eszébe ötlött.

Megterített, elő a tejet is. Az asztalhoz telepedett. Karjait a szék támlájára fektette. Így el tud üldögélni, akár órák hosszát. Elvágja a fonalat, eltorlaszolja az utolsó járható utat is a valóság felé.

Boldogtalan — ismerkedett meg a szóval, még az elején, hónapokkal ezelőtt.

Tamás szembeszállt, tagadott, fejét rázta, de mégis megtört egy idő után.

Szerencsétlen vagyok — ismerte be egy esős délután.

Csak az idő, a folytonos esőhullás, a nyomasztó hangulat — tért ki a gondolat elől.

Te boldogtalan — üldözte továbbra is a szó.

El fogsz veszni — sötétültek el a nyirkos falak.

Aztán elmúlt.

Másnap már ment minden a régi kerékvágásban.

Újra a régi, ahogy ő ismerte Raffai Tamást, az igazi, dagadt a melle örömében.

Megreggelizett. Az arca elkomorodott, legszívesebben felrúgná az asztalt, a széket zúzná darabokra. Mozdulni kellene, valami okosat, nyöszögte magát. Zsákutcába tévedt.

Persze, mással is megtörténik, hogy várat emel a vízpartra, karcsú íveket ültet a halom tetejére. És az összeroskad.

Kelj fel — biztatta önmagát.

Magába dől, víz mossa az íveket. Olyankor újramezdeni. Ha kell többször is. Vissza, a hullámok mellé, és újramezdeni.

Nem — állt ellen csökönyösen a dac. Mint durcás gyerek, ha játékát veszted.

Olyan... te egy örökös gyerek maradsz — nevettek egyszer Zsófi-val a tisztáson, talán két éve, majd karjaiba kapta a lányt. Mint a filmekben, mondogatták. Olyan ez, mint mikor kedveseddel tus alá állsz.

Fejetekre csurog, a csapzott fürtöket áztatja a vízsugár, feloldozva minden feszültségtől. Egyszerűen kábít.

Kelj fel.

Azért sem — telítődött a szoba az ellenállással.

A levél — nyúlt Tamás a boríték után, Raffai Tamás részére — olvasva fennhangon.

„Tomi” — kezdi a lány. A magázást már rég elhagyták, a leveleket azonban továbbra is géppel írják.

Még csak a kezét sem fogta meg. Igaz, egyszer Viola belékarolt, mikor másodízben találkoztak, a lány szülővárosában. Az eső elől bújtak ernyő alá. Sietni kellett — és így történt. Hiszen ez csak barátság, mondogatták.

Mégis nagyon kedves levelek voltak ezek. Raffai Tamás szerette, pontosabban tisztelte ezt a szót: kedves. Ilyenek voltak. Egyszerűek és mégis izgatók, elragadók — kedvesek.

„Tamás — szólította meg egy régebbi levélben —, emléktorony az ember, és ezért töprengek: létem mely kockáit, darabkáit postázom neked...”

Neked. Első olvasáskor, szégyen, de Raffai Tamásnak ez a szó tetszett a legjobban. Itt mondta a lány először, hogy: te.

„Tágra nyílt szemek figyelik minden mozdulatomat nap mint nap, elvétett szavam kiigazítják, szigorú, kíméletlen közönség, de jó szembenézni velük, jó a képzeletükre hagyatkozni, jó tanulni tőlük...” — érződött az elragadtatás, amikor Viola tanítani kezdett valamelyik iskolában.

Rendszeresen, két-három hetenként cserélődtek a géppel címzett borítékok. Talán pont az tette maradandóvá, izgatóvá az egészet, hogy nem olyasmi képezte a lényegét: drága, mikor, hiányzol, várlak stb. Mint általában a leányzóknak, vagy fordítva: fiúknak, fiatalembereknek — legényeknek, fogalmazta meg Viola tréfásan — szokás írni.

Tamás sokáig szinte elképzelhetetlennek tartotta, hogy férfi és nő huzamosabb ideig kapcsolatot tarthat fenn bizonyos közeledés nélkül.

Hogy le ne fekdüjenek — magyarázta Ernőnek, a barátjának.

Titkon ez a levélváltás is táplált benne valami kicsiny szikrát, mozduló csírákat. De ez nagyon mélyen, elszigetelve ébredhetett, úgyhogy a burok áttöréséről, egyelőre legalábbis, szó sem lehetett.

Utóbb már büszke is volt erre a burokra. Az erős akarat diadala. Az ösztön, az állatóság legyőzése.

A héten még válaszolni kell, helyezi a levelet, miután elolvasta, a barna éjjeliszekrényre. A lámpa mellé.

### 3.

Az idő derűs volt. Csípős, őszi — de száraz. Egészséges.

Hozzá kell fogni a munkához — lépett félre az ablaktól. Hiszen már hetek óta nem dolgozott semmit. Még öt vizsga hátravan. A jegyzetekre lassan porpaplan borul a ruhásszekrény tetején. Elhidegült az egésztesttől. Nem csalódott, mint a szerelmes kislányok — csak kiábrándult. Kicsúszott az értelem a sorok közül. Felengedett, mint vérszegény marokban a szorítás.

— Orvos leszek — lépett egy nap mosolyogva anyja elé. Az idős asszony arcán, valahol mélyen a ráncok mögött, a meglepetés feszítette meg a bőrt.

— Jól van — felelte.

Persze egyikük sem vette komolyan a dolgot. Sokat bolondoztak, minduntalan ugratták egymást.

Miért ne — szállt magába Raffai Tamás, mikor már választani kellett.

— Mint egy jó házasság — magyarázta özvegy anyjának —, majd megszeretem.

A gondterhelt asszony csak bólogatott.

Biztos a szívéhez fog nőni, ügyes gyerek — rakta fel az ebédet. Csak a sok vér, meg a halottak — féltette egyetlen fiát. Az apja is gyenge, mindenre érzékeny volt, — fedte be szeme csillogását a homály, férje emlékére.

Akármit is választanék — töprengett Raffai Tamás — sok másról le kellene mondani.

Nem is csalódott. Azt nem szabad. Tévedni soha, gondolta sokáig. De Raffai Tamás valóban megkedvelte a fehér köpenyt, az éterszagot. Elfogadta a munkaszokásokat, alávetette magát a normáknak.

Összpontosítani, minden az összpontosítástól függ — mondogatták neki.

Néha még örült is: ez az, ezt szeretem, mondta olyankor.

Undorító, járt fel-alá szobájában. Az asztalról gépiesen letakarította a mosatlan edényt.

Magánzárka — nézett körül.

Csak azt tudná: mi a bűn, és kik voltak bírái. A tanulásból ma sem lesz semmi.

Mint egy új szerep, indult az egész:

Elhagyatottan élni, tervezgette, ha lányt ölelt.

Félrelépni, gondolta, ajkain mosollyal.

Kitérni.

Igen, letérni a történéis sínpárjáról.

Vakvágányra, egy elhagyatott állomáson — kísértett a gondolat.

Csábította, mint kamaszokat a tiltott élvezet. Ez is csak egy szerep, a sok közül. Nem fog hibázni, gondolta. Csak kipróbálni, nem rabnak lenni. Be fog tudni lépni a keretbe. Izgató, érdekes — örült már előre.

— A londoni utcákon például valódi milliomoslányok szaladgálnak, mezítláb, porosan, pusztá testükre vett pizsokszínű pulóverben — próbálta Ernővel megértetni a dolgot.

Nem hasznos, jó vagy szép: érdekes, ábrándozott.

— És nekem pont ez kell — bizonygatta.

Aztán tovább nevettek.

De újra mind sűrűbben találkozott a gondolattal.

— Próbáld meg — biztatta amaz.

Hiszen csak játék az egész — nyugtatta magát a fiatalember.

Csak el kell ernyedni, ki kell nyújtózkodni, puhán, mint a karosszékekben — kísértett tovább a gondolat.

Mind jobban magával ragadta az elhidegülés. A játék kilépett a sza-

bályok keretéből. Mind nehezebb, szinte képtelenség volt ellenállni. Míg végül teljesen hatalmába kerítette, behálózta.

A komédiás összeomlik — csak a szerep él már a dobogókon.

Nem találta helyét. Először menyasszonyával szakított, már fél éve. Lassan a barátok is kezdtek megfogyatkozni. Anyját is ritkábban látogatta, havonta sem. Teher lett a könyv.

Te boldogtalan — költözött be a magány a szoba négy fala közé, szinte észrevétlen.

4.

Utazni. Utazni fog, tervezte. Új arcokat megismerni. Múzeumokat felkeresni, képtárak rabja lenni. Könyvtárak olvasótermében üldögelni. Templomokba, hangversenyekre menni. Tengerparton horgászni, a strandon feküdni. Akváriumokat megtekinteni. Külföldi lányokkal ismerkedni. Virágot küldeni. Télen a hegyekben sielni. A hidegnek, a hősillogásnak örülni.

Utazni, foglalkoztatta a gondolat már régóta. Kitorni a szoba négy fala közül. Szakítani ezzel az életmóddal. Nem született ő erre a semmittevésre.

Kipihenem magam — örült előre, hogy majd újjászületve ismét folytathatja a félbeszakított történeteket.

De mindig közbejött valami. Mint mikor vásárolni indulunk. Ha talán nem is vágyjuk igazán a képet, kabátot vagy bármi mást. Ha az úton andalogva megyünk. Mint mikor vásárolni indulunk, és becsuk orrunk előtt a bolt, mire megérkeznénk.

Sétálni megyek — gondolt rá először ebéd közben. Még ma délután.

De hisz jó itt — vette körül a szoba félhomálya.

És mit kezdesz majd kinn, a kietlen utcákon, az elnéptelenedett sétatnyokon — nyikorodt meg a szekrényajtó.

Kilépni a szürkességbe. Az is jelenthet élményt. Megszabadulni ettől a lidérces várakozástól.

Igen, feltétlenül, sétálni — fogyasztotta az ételt. Döntött, ez egyszer hajthatatlanul.

Hogy ez neki eddig nem jutott eszébe, csodálkozott, miközben nadrágot cserélt, kabátot húzott. Szinte elfogta az izgalom, a készülődés láza. Mint nagy út előestjén, mikor a csomagok mellett üldögelünk.

Vajon gondoltunk-e mindenre — kérdezzük olyankor, türelmetlenül várva az indulásra.

Már napok óta jóformán ki sem mozdult. Csak az önkiszolgáló, meg a trafik — újságot, dohányt venni. Az újságot lerakta, a dohányt elszívta. Már napok óta benn kuporgott, beteges gondolatokkal viaskodva.

Véget vetni, meghalni? — nézett egyszer maga elé. Az túlságosan kényelmes lenne, gondolta. Az igazság az, hogy inkább csak félt a zsillettet végighúzni, hiába fogta kezében, a kést döfni, hiába markolászta. A remény, halvány gyertyaláng élete éjében, hogy talán... Talán majd... Hogy sikerülhetne még.

Butaság lenne — mondta végül.

Csak ült, állt, vagy tajtékozva járta az oda-vissza utat, az ágy és a kályha közt.

Nevetséges voltam — nézett hátra az ajtóból, az üldözött megkönynyebbúltságával, kinek sikerült kilábalnia a folyóból, míg a másik partján üldözői toporognak tehetetlenül.

Csak vidáman — biztatta magát, egy kissé csalódottan, a ráköszöntő házsorok sivárságát tagadva.

Az utca csendjét, mint nyári zápor az út porát, a sarki vendéglőből kitörő hangoskodás verte fel. Ide járnak a kendergyári munkások is, nézett be a nyitott ajtón át. A nappalisok műszak után, amazok meg munka előtt. Tele van a kocsmá olyankor kendergyári ízzel, mert olyan is van. Többször megfigyelte őket, ahogy újrátöltenek, ahogy röhögnek bután, ahogy belépnek, kimennek. Mindegyiknek megvan a maga története, melyet nem képesek levetkőzni, a fogásra akasztani a kender-szag átitatta kabátokkal. És mindegyik történetben benne van a kilencven ezres, a három gyerek, a rum, mert olcsóbb a konyaknál.

Továbbment, a központ irányába.

Nem menekülsz meg — követte a hang, eddig észrevétlen.

Önkéntelenül is felgyorsította lépteit, mint a szökésben levők, de amikor még nem szánják rá magukat a futásra, a vágta kezdetére. Csak az inak feszülnek meg, ugrásra kész a láb. Megdagad a szív a mellkasban, félretaszítva a szerveket. Fenn, egészen a torokban fészkel a lüktetés. Elővillan a szem fehéren, az arc elsötétült estjében. Megremegnek az ajkak is. Mint felbőszített bikában a gyűlölet, úgy tágítja az orrnyílásokat az izgalom.

Siető léptekkel törtetett a délutáni forgatagban. Nem a friss levegő, a mozgás, nem is a történet — önmaga elől kitérve.

Mikor végre rászánja magát az áldozat, mikor futásnak ered, kezdődhet az örült hajsza. Pedig hiába, mint macska a farkára kötött dobóztól, szabadulni képtelen. A szökés magába szívja a gondolatot, mint rozsdá maródik fémek csillogásába. Hiába csiszolod, újra rügyre kap.

Hová sietsz, ember — zúgták az autók.

Tehetetlen — fújt a szél.

Ellenállni, mint kölykeket védő anyanyúl a rókával szemben, értelmetlenül, de ösztönösen. De az üldözöttnek nincs ereje.

Te szerencsétlen — nevetett a húsdaráló a kirakatként csücsörítő ajkaival.

Gyámoltalan — csörrentek össze a zománcos edények, csillogtak a konyhakések.

Késsel a gyomrában elterülni, gondolta, persze nem egyszerűen öngyilkosnak lenni, elvontabban, mondjuk, késsel a hasában felszívódni, megszűnni.

Nézd meg magad, nyomorult — támadt rá a kirakat üvege.

Hülyeség — rázkódott meg Raffai Tamás a vaskereskedés kirakata előtt.

Nem fogok engedni — gyűjtötte az erőt. — Egyáltalában is, miféle erőt, mi ellen — erőltette a nyugodtságot arcára a fehérműs üzlet előtt.

A játéktól kezdve, az iskolán át, a filigrán izgalmaktól a nagy vágyakig szinte mindent magáénak mondhatott. Ha elérhetetlen a csúcs, egyszerűen nem kívánta — és újra örülhetett. De valami mégis közbeszólt, alig hallhatóan. Mint ahogy az öreg feledkezik meg régi vá-



gyakról, ahogy az értelmet jelentő dolgokat hanyagolja napról napra. Pedig csak helyét nem leli, ennyi az egész.

Más jelentéseket kellene keresni, újabb célokat — töprengett. Csak akkor eszmélt fel, amikor összekuncogott mellette az a két fiatal lány. A zavarbajött ügyetlen mozdulataival lépett tovább.

Ernő, az más. Ő megnősült, igaz, falun élnek. Már lányuk is született, Dórika.

— Csupa Ernő — erősítgette a kismama. — Nemsokára járni is megtanul.

A múlt hónapban járt náluk.

— Rendes asszony — mondta Ernő. Ernő mást szeretett, de úgy látzik, boldogok, nézte el a családot, a háziasszony süteményeit erőszakolva le a torkán.

— Tamás, miért nem nősül? — kérdezte a fiatalasszony meleg hangon, aztán sietett a kicsihez, mert az felébredt.

Tulajdonképpen szeretem a gyerekeket — állt a fiatalember a szökőkút vízugarát csodáló apróságok, kismamák közt.

## 5.

Miért is nem nősült meg, verekedte át magát a buszravárók tömegén. Hiszen már húszéves korában eljegyzett egy lányt.

— Tomi! — kiáltott fel Zsófi örömeiben. Az izgatott lány csak ügyel-bajjal tudta felhúzni hosszú, finom vonalú ujjára a drágán vett aranykarikát.

— Tomi! — újjongott az immár menyasszony, hiszen csak játék volt, amikor az eljegyzésről beszéltek.

Zsófi fekete hajú, kedves arcú lány volt. Fehér arcbőre kivilágított az aláhulló sötét tincsek öleléséből. Szemei dióbarnán nevettek a kis gödröcskékből. Keskeny csípő, magas, nyúlánk termet. Majdnem a homlokáig ért a fiatalembernek.

Tamás egy bódé ablakán át látta először, sorsjegyet árult a lány. Csak jóval később ismerkedtek meg.

— Zsófi — mutatta be a lányt Ernő ismerőse.

Zsófi csendesen karolta Tamást, sokat olvasott, beteges édesanyjának segített odahaza, a középiskolás lányok ragaszkodásával szerette a fiút.

Soha — gondolhatta, amikor a hídon sétáltak, a tereken futottak —, soha nem fogja elhagyni ezt a szőke, hirtelen, néha makrancos, de számára olyan kedves fiút, azzal vállára hajtotta fejét, vagy még szorosabban csimpaszkodott kezébe futás közben.

Egy új életet — tervezte Tamás is —, felhagyni a komolytalanságokkal.

— Ő az igazi lány — mesélte Ernőnek sörözés közben.

Az igazi — hajtogatta magában, mikor esténként a lány nővérénél a kicsire ügyeltek, és Zsófit figyelte, amint az a gyerek fölé hajol, néha-néha rá irányítva egy-egy meleg pillantást.

Majd mindjárt, csak el kell, hogy aludjon, hiszen olyan aranyos — mondták ezek a pillantások.

A tiéd — nyújtotta aztán át a gyűrűt.

Egyelőre nem házasodhatnak össze — szorította magához a lányt. Majd ha ő végez az egyetemmel, várták az idő múlását. Az évek pedig lassan, de múltak.

Tamás egyre ingerlékenyebb lett. Kedvét vette minden. Minduntalan kitör, figyelte a lányt.

— Elég — mordul rá, ha ő éppen élvezettel mesél valamit.

— Menjünk — türelmetlenkedik, mikor ő talán maradna még.

— Majd máskor — szabadkozik, ha ő kéri, hogy ölelje még.

Érezte Tamás is, hogy nyugtalanabb, de ez másokkal is előfordul. Idővel megváltozhatnak bizonyos dolgok, a köszönések, elmaradnak a kirándulások a folyópartra. Mint ahogy az öregek feledkeznek meg régi vágyakról. Pedig csak helyüket nem lelik. Toporognak becsapottan, az ébredés és a hullámok mellé festve. Hül, lassan hül a színek ölelése. Talán kilépni a keretből.

Az, hogy nyugtalanabb lett. Így nagy erőfeszítésébe került, álélvezettel végighallgatni Zsófit, aki mit sem véve észre véget nem érő történetekbe kezdett.

— Elég — intette le ilyenkor a lányt.

Magába fojtott hosszas viaskodás után szólalt meg:

— Menjünk — mikor már nem várhatott tovább.

— Majd máskor — próbálta a lány tudtára adni nyugtalanságának okát.

Véget vetettek a hosszú sétáknak. A vacsorák is elmaradtak a töltés fűvében. A kávéházba, a sarokba rejtett asztalka mellé sem ültek már.

— Fáradt vagyok — mondta Tamás, ha a lány nevetni kérte.

— Fáradt — mondta az utolsó estén, a kiskapuban, hideg csókot nyomva Zsófi homlokára.

## 6.

Maga mögött felejtve a város zaját, a folyó irányába vette útját. Kezeit, az ujjak vaskosnak tűnő szorítását a kabátzseb mélye nyelte el. Sötétkék posztó. Behúzott nyakát a szőke fürtök hidalták át.

Menekülsz? — nyúltak utána a fák lehajló, vézna ág-karjaikkal.

Talán mégis csalás az egész — ábrándult ki a sétából. Hiszen ez szökés. Alkalmat nyújt a másíknak az ugrásra, mikor a szembenálló vetélytárs lába megremeg.

Vissza az asztal mellé — tiport a ridegen csörgő leveleket.

Csak gyere — vélte már szinte hallani a nyirkos falak hívó szavát.

Gyere — bújtak össze a bútorok.

— Ne tessék elvenni — vágott közbe a talán derekáig sem érő kölyök siránkozása.

Haza kellene menni, — gondolta. Egyáltalában is, mi keresnivalója van itt a szürke sétányokon, a magány emlékrozda fedte útjain.

— Miért csak egyet? — rezzent össze saját hangja hallatára.

— Huszonhárom — vágta rá a megszeppent gyerek, a kérdésen csodálkozva.

---

a szép keresése

---



---

## *krúdy gyula „nagy évtizede”*

(Egy pályaszakasz történetének a vázlata)

**BORI IMRE**

---

14.

Egy jellegzetes ellentmondás: Alvinczi Eduárd ugyan nem központi hőse *A vörös postakocsi* című Krúdy-regénynek, a regénytervben azonban ő az imaginárius középpont, az a mágneses pólus, amelyhez a többi szereplő igazodik, a jelenlevő láthatatlanság, a visszavonult passzivitás ellenére is a cselekvés őt benne testet: ő még legalább meg tudja szerezni-vásárolni az embereket és a szerelmet, egy század végi manirista eleganciájával.

A mű „földszintjén” ugyanis a regény valódi hősei — Rezeda Kázmér, Horváth Klára és Fátyol Szilvia — mozognak, akik már nem Jókai-világból érkeznek, hanem a századvég hétköznapjaiból, következőképpen „regényességüket” is elveszítették, az ő történetükkel az írónak meg kell birkóznia, ha a regény szervezett világának teljességében akarja őket láttatni. Mert életük eseményeinek jelentéktelenségei, elszigeteltségüknek vonásai, a nagybetűs Élettől való távolságuk realitásai önmagukban nem voltak „regényesek” a tízes években olyan mértékben, hogy a szokványos regény szempontjából érdeklél bírhattak volna. Megmutatkozni is ezért tudnak csak Alvinczi személyiségének mágneses terében, s itt lépnek egymással kapcsolatba: Rezeda Kázmér szereti a két vidéki, állástalan színésznőt, azoknak a figyelmé viszont másokra irányul — elsősorban Alvinczira, akinek Rezeda majdnem makrójává válik, mert maga nem tud az Élet hőse lenni.

Nem álmodozó tehát, hanem beteg, s ha álmodozik, az betegségének a kifejeződése, minthogy „álmai” sem egészségesek, hanem pszichopatologikusak: arról képzelődik, amit a szerelemben a valóság síkján nem tud realizálni. Krúdy éppen ezért létezésének alapját (de regénybeli szerepét is) nem az életet élők körében keresi: az a feladata, hogy Vergiliusa legyen azoknak, akik a pesti „pokol” rondabugyraiban bolyognak.

Felmerülhet azonban a kérdés: Alvinczi „szerepének” és „szituációjának” földi, hétköznapi mása-e Rezeda Kázmér, vagy Krúdy ifjúkori önarcképe, klasszikus értelemben vett alakmása. Alvinczivel a párhuzamok kézenfekvőek és csábítóak, s nyilván el lehet menni bennük addig a pontig is, ahonnan Alvinczi a cselekvés elveként, Rezeda Kázmér pedig a passzivitás, a nem cselekvés princípiumaként látszik. De vonzó az alakmásgondolat felvetése is. Amikor fellép a regény második fejezetében. mintha az író fényképekről és legendákból ismert alakját látnánk elvonulni:

„A páholyok elején, hol a zizegő piros színlap, apró, szűzleány kebeléhez hasonló narancsok, aranyos pohárban színes virágbokrétával díszített cukorkásdobozok, jószagú fehér kesztyűk, mintha női karoknak a befelé eső részéből volnának szabva, a marabu legyező, mint lengő tollbokréta azoknak a férfiaknak temetési lováról, akik nők miatt haltak meg, mindenféle illatok, kifésült, púderrel meghintett női frizurák, az esti világosságban felhevültnek látszó női arcok, csillogó szemek és friss fehér blúzok gyűléseztek, egy magas termetű, barna, diószemű, nyírott bajuszú és halovány fiatalember lépkedett végig sötét ruhában. A kalapját kezében tartotta és a fejével tiszteletteljesen bólintott Klára felé...”

Csak hogy ez a fiatalember a halál jegyese: fűtött erotika, virág- és halál-képzetek lengik be már itt alakját, még akkor is, ha gondosan összeszedjük életrajzának a regényben szétszórt adatait, Krúdyéval vetjük össze, és arra a feltételezésre jutunk, hogy az író a maga életrajzának elemeit kölcsönözte Rezeda Kázmérnak, bár itt is élhetünk azzal a megszorítással, hogy a már közismert Krúdy-életrajz egyes adatai regénybeli feltételezéseken alapulnak, regényekből szűrte ki őket a Krúdy-kutatás. S különben is, regénybeli jelentőségén mit sem változtat mintájának eredete. Éppen ezért Rezeda Kázmér „életrajzát” tanulmányozva figyelmünket elsősorban egyénisége szociológiai szempontból is meggyőző indokoltságára, érzelmi neveltetésének részletes bemutatására, olvasmányai katalógusának beszédes címekre kell irányítanunk. Kevés magyar regényhőssel találkozhatunk, akinek érzelmi és gondolati múltját ennyire megismerhetnénk, mint amennyire Rezeda Kázmérét ismerjük *A vörös postakocsi* kilencedik fejezete alapján.

E fejezetnek nem önéletrajzi vonatkozásai fontosak tehát, még ha Rezeda Kázmér „története” megszerkesztéséhez nyilvánvalóan a maga életének tényeit használta is fel, hanem ami benne egy fiatalember „megbetegedésének”, enerválódásának a históriája. Mert Rezeda Kázmér „hajdan víg és életrevaló fiatalember volt az alföldi és felvidéki városokban, ahol korán elmúlt ifjúságát eltöltötte”. Majd „bánatország áruhás királyfiaként” lép elének, aki „búsan, titokteljes világfájdalommal jár-kelel az alföldi városkában”, a cselekvés elvét feledve — immár nemcsak a szerelemben, hanem az életben általában is vöyeurként. Krúdy nem mulasztja el rögzíteni azokat az epizódokat, amelyek hőse passzivizálódásához vezettek: az egyik szerint a felvidéki városkában párbajt vívott, amiért kizárták az iskolából, hazatérve pedig a városka szemében „hős” lett éppen párbaja miatt; a másik szerint Boccacciót olvasva meg akarta valósítani a Dekameron tanácsait, s ezért éjjel az imádott nő, Berta, hálószobájába akart lopóznia, de a férj felébredt, a menekülő fiatalember után lőtt. „Ez volt története Rezeda úr ifjúságá-

nak, aki ez éjtől fogva vándorló és körülbelül foglalkozás nélküli költő lett, vidéki hírlapíró és később budai lakos...” — miként a regényben olvashatjuk az író kommentárjaként. Azt is megtudjuk, hogy budai lakosként „csendes nihilista”, a *Lámpás* című „forradalmi lapot” írja és szerkeszti, melyet csak öngyilkosjelöltek olvasnak, hiszen mottója ez: „Jobb meghalni, mint élni.”

A tirpák-város veszi körül ezt a lelki sérülése felé siető fiatalembert — már dzsentriessé vált életformájában, de még mindig erősen megkülönböztethető vonásokkal. A lakosság „magyarok és szlávok ölelkezéséből származott”, szerette a színes tarkaságot, hiszen a tirpák sajátos típusú jelent még ma is. A „gyönyörű négyeseiket hajtó férfiak”, a selymeiket „pompázatosan viselő asszonyok” mellett azonban már ott van az új népelem is, a zsidóság, hogy teljessé legyen a Krúdy festette kép színessége: „A zsidók hagymafejű tornya alatt csizmában és agarászó-ostorral járó fiatalemberek éltek már, akik százast ragasztottak a Benczi homlokára, de az asszonyaik még olyanok voltak, mintha most jöttek volna a lemergi gettóból, az utcára nem igen jártak, és ha valamelyik megjelent, megbolondultak láttára a férfiak...” Ebben és az ilyen városban nevelkedett Rezeda Kázmér, itt ismerkedik meg Bertával, az állatorvos feleségével, „aki olyan szép volt, mint Eszter és erényes, mint Zsuzsánna”. S mintha a fiatal Adynak Lédával való találkozása történetét olvasnánk: Berta nemcsak a tapasztalt nő volt a tizenhét éves fiatalember szemében, hanem a művelt és modern nő is. „Berta nagyvilági hölgy volt a tirpákok városában, ruhája szövetét a párizsi Bon Marchéból hozatta, cipője francia sarka pesti suszter kezét dicsérte... Francia szavakat tudott, amelyeket ügyesen kevert beszédébe, és kedvenc írója volt Maupassant... Előfizetője volt a Párizsi Divatnak és A Hétnek. És pesti lánykorában megismerkedett Heltai Jenővel...” Nos, ez és az ilyen Berta lesz Rezeda Kázmér nevelője. Könyveket ad a fiatalembernek, hogy azokból „megtanulja kissé az életet”. Az érzelmek iskolájának rövid s magvas tanfolyama volt minden sétájuk és beszélgetésük. Az asszony szemében Rezeda Kázmér bárdolatlan, műveletlen fiatalember, míg Rezeda szemében az asszony regényhős (a városban viszont divathölgynek tartották csupán), aki először az Anyegint olvastatja el vele, hogy „fölébredjen”, hiszen „szeretni, hódítani, bátornak lenni” tanult meg Rezeda ebből a könyvből. Majd Dickens következett a *Dombey és Fia* című regényével, utána Andersen meséit kapta, végül pedig Boccacciót, a fatálisat, hiszen a négy könyv lépcsőin felfelé kapaszkodva jutott el Rezeda ahhoz a gondolathoz, hogy éjjel meglátogassa Berta asszonyt. Ám, ezek a jelképes lépcsők nemcsak az ígérettel teljes hálószoba felé indították el hősünket, hanem a képzelődésekbe is. Az Anyegin olvasása után „Rezeda úr bátran és könnyes szemmel fogta meg Berta sárga kesztyűs kezét”, s mondta: Tatjáná! Dickens olvasása után az asszonyt Florentinnek becézte, ám megmaradt az imádat eme testtelen, irracionális síkján a Boccaccio sugallta kaland következményeként. Budán már csak imádója a nőknek, s szerepjátszás az életeleme: „Olykor lúdtollal írt, midőn Bessenyei gárdista neve alatt levelezett hölgyekkel, máskor piros iniciálékat rajzolt a pergamenre, midőn Frankenstein lovagként váltott levelet egy vidéki kisasszonnyal; írt, mint Anyegin Tatjánához: írt, mint Szindbád, ezeregyéjszakai kereskedő — ő volt Henry III. francia király és »navarrai Margitnak« írt poste restante a

Vízivárosba... A Tabán és a Vár romantikus hölgyeivel hosszú-hosszú leveleket váltott, anélkül, hogy személyesen egyetlen is megismert volna a drága nők közül..." Közben Bertával is levelezett, aki kiművelésén fáradozott, s küldte a könyveket: Thackeray-t és Dosztojevszkijt, Mau-passant-t és Hoffman Amadeus Th.-t, Cervantest és Alarcont, Csehovot és Tennyson *Királyidilljeit* — könyveket, amelyek a századvégen jelentették a „modern” irodalmat.

Bertával azonban már nem mert találkozni, amikor az Pestre jött, talán szegényletében, „vagy mert furcsa ember volt, hogy nem mert azzal találkozni, akit véleménye szerint a legjobban szeretett”. S bár „eleven nők ismeretére vágyott”, élete valójában egy vágy-síkra tevődik át, ábránd és valóság ellentétei sejlenek fel, s egy beteges képzelet rajzolatai helyettesítik a való világ képeit. Ezért volt, hogy míg csak varrólányokkal barátkozott, s legfeljebb Hortense-nek, az éjjeli virágárusnőnek udvarolhatott, akitől a nagyvilágról hallott meséket, „démoni nők, orfeumi dámák, sanszonettek, francia szubrettek alakjai kóvályogtak az álmaiban”, és „miss Florence szomnambulista, vagy Sena Frasquita spanyol táncosnő... mulattatta Rezeda urat, anélkül, hogy valaha látta volna őket”. Kettős életet él: egy valóságosat, amely a kétes egzisztenciájú, sokat élt, de még alig harmincéves fiatalemberé, s egy színeset, merészet, képzelte, amelyben egy hős-ideálhoz igazítja a magáról elgondolt képet. „Sohasem sikerült a nyakszirtjének azon a helyén a csókot elhelyezni, amely csók a szent életű apácát is megörjítheti. Az ujjai csupán a kezekig jutottak, és szinte röstelkedett a nők háta mögött, midőn esős időben megmutatták a bokájukat...” — olvashatjuk a regény nyolcadik fejezetében az igazi Rezeda Kázmár jellemzését, hogy azután kétlakisága bizonyosságként a képzelet betegével ismerkedjünk meg: „Éjjel, ágyában a legelszántabb kékszakáll volt, midőn minden nőismerősét meztelenre vetkőztette, és még a torkukat is megcsókolta harapós csókkal...”

Nem a kamasz egészséges vágyakozásaival találkozunk Rezeda Kázmér képzelt életének tényei kapcsán, bár a kamasz él benne továbbra is, csak már eltorzult formában, betegségként, a cselekvéssel szembeni gatlások hálójában vergődő emberként. Ezért fontos alábbi vallomása is:

„Én beteg és életunt férfiú vagyok, a nőkkel csupán gondolatban szoktam mulatgatni, egészségtelen félelem tart vissza, hogy ruhájukat megérintsem, holott éji gondolataim szerint minden délután birkózom kegyveddel a kis lakásban, mint a parasztleány a szérűn az aratólánnyal. És álomban arcomba liheg, az államba harap, dereka megfeszül, »nem, nem, nem« kiáltia összeszorított fogai sövénye mögül, de ifjú koromban jó birkózó voltam... *Én vagyok az a beteg úriember, aki örömeit leli abban, hogy beteg, mert betegségét akkor szerezte, mikor reménytelenül szeretett gyermekkorában.*” (A kiemelés az enyém. B. I.)

Tragikus felhangot éppen a fentiek miatt kap a következő vallomások mondata is: „Asszonyom, én még nem öleltem nőt igazán soha életemben...” S válik jellemzővé az erre adott kérdés kapcsán („A kisaszszonyt?”) adott felelet is: „Istenem! Hisz jobban szerettem annál...” Hódítani tudott, meghódítani egyetlen nőt sem sikerült. Horváth kisaszszony szava is ígéret csupán a regény végén, hogy „egyszer, ha valakié leszek az életben, csak a tiéd leszek”, mert szerelmei csak kezdetben hallgatták szívesen Rezeda udvarlását, később, praktikus észjárásuk su-



gallatára, a cselekvő férfit vágyták, azt, aki Rezeda Kázmér nem tudott lenni, életet akartak ábrándok és irodalom helyett. Rezeda Kázmér pedig éppen élet-hiányban szenvedett: életének távlata egy korrektori állás, amire nőszülni akar. Az igazságnak ebben a nappali fényében „betegsége”, ábrándjai, színes képzelgésai is „jelentést” kapnak, társadalmi-eszmei mondanivalók hordozóivá válnak, hiszen Rezeda Kázmér alakjában kis egzisztenciák próbálják megvetni a lábukat a modern élet versenyében. Neve is csak ennek kontextusában lesz beszélő név, ahogy az életet habzsoló Urbánovicsné mondja a regényben, hogy a rezeda „a vidéki lányok virága”, amelyet addig szeretnek, míg csak ábrándoznak. A halál-képzetek viszont az életverseny reménytelenségéről vallanak. A nem élet gondolatát Krúdy mintegy megkettőzi így: a lelki betegség, a szexuálpatólogiai „eset” mögé odaállítja a halált is: egy részt a hasonlatok révén (közülük az egyik legjellemzőbbet ide is írjuk: „Rezeda úr olyan furcsán nevetett, mintha már javában hullá volna, és a Duna közepén úszna egy fekete hal társaságában. A hal elkíséri messzire, amíg meg nem puhul...”), másrészt öngyilkossági kísérlete cselekménybe iktatásával. Rezeda Kázmér egyetlen valóságos tette ez az öngyilkossági kísérlet volt.

A látszat és a valóság kettősségének a lovagja tehát Rezeda Kázmér, s Krúdy valójában nem tesz mást, mint az olvasó szeme előtt leplezi le, mennyire messze van egymástól a modern kor két világa, s ellentétei milyen lelki ferdulésekben, kibicsaklott sorsképletekben manifesztálódnak. Nem lehet tehát azt állítani, hogy Rezeda Kázmér álmodozó hős, aki azért képzelődik, mert nem élhet, mert ezzel csak a regény látzat-világát érintenénk. Tudnunk kell azt is, hogy már az álmok sem egészséges álmok, hanem betegek, torzak, amit többek között nemcsak Rezeda lelki triolizmusa tükröz, hanem a regénycselekmény valóságos triolizmusa is — Krúdy regényírásának egyik állandó elemeként.

A *vörös postakocsi* című regényében így szövődik hősrünk kapcsolata Fátyol Szilviához és Horváth Klárához — a két vidéki színésznőhöz, akiknek egymás közötti kapcsolatát ugyancsak patológikus sejtelmek jellemzik.

15.

A Krúdy-regények „kulcsa” a hősei. Ezt bizonyítja mind az Alvinczi Eduárd, mind a Rezeda Kázmér alakja körüli vizsgálódás, s nyilván közelebb kerülünk *A vörös postakocsi* hordozta mondanivalóhoz, ha Rezeda Kázmér partnereit, Fátyol Szilviát és Horváth Klárát vesszük szemügyre, kik főhősünkkel triót alkotnak, egy beteges viszony minden ismérvével egyetemben. Különösképpen, hogy Rezeda Kázmér szexuális aberrációinak fixálódási pontjait is ők adják, egyben pedig egymás közötti viszonyukban is a természetellenességet példázták, mintha bennük öltött volna testet a meghibbant világrend.

Amikor Rezeda Kázmér életébe lépnek, hősrünk már „beteg”, de kóros lelkűek ők is. Rokonok élet utáni vágyukban, csakhogy van egy többletük Rezeda Kázmérral szemben: ők nőiességüket pénzre válthatnák bármelyik pillanatban, hiszen abban a korban élnek, amelyben a szerelem áru-jellege már kiabálóan nyílt formában mutatja magát. S alapjában véve lelkileg megérték már az ilyen „üzletre”. Erre kényszeríti

sorsuk alakulása is, hiszen kicsöppentek a színészetből, vidékről Pestre érkeznek szerencsét próbálni, mert sokáig nem lehet Urbánovicsné pénzén élni, aki bukásukat odázza el adományával egy-egy kritikus pillanatban. Ezért nem válhatnak Rezeda Kázmér igazi partnereivé sem; vége annak a kornak, amikor elégségesnek látszott az irodalmi imádatnak az a formája, amellyel Rezeda Kázmér tisztelte meg a nőket. Elszórakoztatja ugyan őket Rezeda, szolgálatait szívesen veszik, de más típusú férfiakra vágnak. Annál inkább is, mert a két nő egymáshoz való viszonya is beteg immár. „A két nő évek óta együtt lakott, már színházi növendék korukban vigyáztak egymásra — olvashatjuk róluk —, s azóta sem váltak el. A színészek természetellenes szerelemmel vádolták őket.” És nem alaptalanul, sejteti az író: „Szilvia kisasszonynak talán a legszebb lába volt akkoriban Magyarországon, csak még kevesen tudták... Klára *határozott féltékenységgel* nézett a férfiak szemébe, akik hébe-korba követték őket esti sétálgatásukban a budai Duna-parton...” (A kiemelés az enyém. B. I.) Ártatlanok tehát, amikor Rezeda Kázmérral találkoznak, valójában azonban romlottak ők is, érzelmi életük már pokol, hiszen megcsapta életüket a patológia szele, látszat és valóság között a távolság esetükben is mérhető, s Krúdy — Rezeda Kázmérral az oldalukon — valójában ezt a „távolságot” méri *A vörös postakocsi* írása közben, ismétcsak szenvedélyes moralistaként.

Az írói intenciók szerint Fátyol Szilvia szerepe epizódikus: kilép a figyelem köréből azzal, hogy régi szerelmével találkozva ahhoz köti életét, mielőtt valóban eladta volna magát az ördögnek. Az írói mondanivaló szempontjából az Urbánovicsnéval együtt játszódó jelenetek a tanulságosak, hiszen a horvátországi gazdag és életet habzsoló asszony erkölcsi elvei, tanításai egyértelműen a szerelem árujellegét hirdetik. Nagyon szerette Szilviát „ártatlanságáért”, s mivel szegényesen éltek Pesten, azt is könnyűszerrel megállapította, hogy a színésznők egyike sem váltotta szépségét aprópénzre. Urbánovicsné szerint az ártatlanságnak ára van: „De mi vagy te? — magyarázza a regény egyik helyén a lánynak. — Koldusleány. Semmid sincs. Azt hiszed, hogy hangod van? Vagy jó színésznő vagy? Ördögbe! Ártatlan, fiatal szép nő vagy, ennyi minden vagyonod. S ha egyszer elmúlt ártatlanságod, böhgész ott, ahol senki sem lát. Nem kellesz többé a férfiaknak, vagy ha kellessz is, más-képpen kellesz, mint mostanság. Az a kis láthatatlan vonal, amely elválaszt tőlem meg a többi asszonytól, esetleg kincs lehet a birtokodban. Esetleg annyit sem ér, mint egy eldobott cigarettapapíros. De mindenesetre jó megtartani...”

Ám ez az ártatlanság is problematikus, ha azokra az adalékokra gondolunk, amelyek a színésznők visszaemlékezéseiből szűrhetők ki. Nemcsak nyilatkozata jellemző ebből a szempontból, amelyet húsz évvel kapcsolatban mondott („Húszéves vagyok, és már tán tízszer is szerettem. Én nem élhetek meg egyedül, szerelem, férfi nélkül...”), hanem szerelmeinek „története” is: huszártisztek sorakoznak és színházi ügyelő emléke bukkan fel, akinek a lakására is elment, anélkül, hogy engedett volna az „egyébként szép, szomorú férfinak”, mint ahogy a huszárral is játszott: „Aztán jött a huszár. Mély hó volt, de a sarkantyúja mégis megcsendült, mintha egy kis ezüstcsengettyús angyal szálladozott volna előtte. Én már kinyújtottam a két kezem az ablak vasrácsain, s ő szótlanul lehajolt a kezemhez. A bajuszkáján havas hópihék voltak, de az ajka forró volt. Azután ő nyúlt be a két kezével, és megsimogatott,

ahol ért...” Mert ez a fajta ártatlanság üzletet is tud kötni: Fátyol kisasszony „a cipőjét sohasem viselte tovább egy hétnél. Akkor viszszaaküldte a pesti suszternek. A cipőt már várta egy öregúr, aki busás haszonnal vette át a susztertől a viseltes cipőt... (A lába) az olyan volt, amilyenek a női lábat elképzelik a hozzáértő öregurak vagy a többi rajongók, akik órákig szoktak menni egy jó cipő után az utcán, és vad szeretkezéssel ölelgetik meg a szálloda folyosóján éjszaka a formásabb női lábbeliket...”

E „botránnyosan szép és kedves teremtésnek”, e félszűznek van mentése is Krúdy szemében, s ő az egyetlen valójában, akit megment az írói igazságszolgáltatás *A vörös postakocsi* női hősei közül. Fátyol Szilvia lelkének mélyrétegében még tiszta, gyermekien ártatlan. Naiv ugyan, amikor azt hitte, „hogy valami rendkívüli dolog fog történni, ha ő, a nem mindennapi, szép, tehetséges, okos és jó teremtés Pesten megtelepszik”, de ártatlanságának bizonyossága dereng fel, amikor arról vall, hogy gyermekkorának életképei kísértik. „Mintegy csak félig elaludva”, „olyan dolgok jutnak eszébe a gyermekkorából, amelyekre már nem is emlékezett” — dal- vagy képként: az udvarukban egykor megjelent hórihorgas verklis kockás kabátja, apja pedánsan kettészelt rövidszivarja, s az az „alig emlékezetbe hozható karácsonyest”, amikor apja az asztalnál ült nagy üveg borral és hosszú szárú cseréppipáját szívta, ő pedig anyjával az ablaknál állt, s megszólalt apja: „Tedd be már az ablakot!” „Mintha egész életében csupán ezért élt volna, csupán ennyit mondott volna: „Tedd be az ablakot!” — szól Fátyol Szilvia kommentárja. S Medve! Akinek emlékét egy felidézhetetlen vers örzi Szilvia tizenöt évével és a Kálvária tér látványával együtt. Költői és sorsszerű epizódja ez Fátyol Szilvia életének, s egyetlen alibije is, hogy elhiggyük: tiszta ember tűnik el Rezeda Kázmér és a szemünk előtt, mert megtalálta a boldogságot, amit barátnője és a többi asszonyhős hiába üldöz. Egy versről van szó, „amelyre egész életében vágyódott, de amelyből még egy sort sem tud”: „Egy Medve nevű fiú mondta el a Kálvária téren, és én tizenöt esztendő voltam. Medvét nem láttam többé, és bármiképpen gondolkodom, a vers nem jut az eszembe. Néha azt hiszem, hogy varázslat alatt vagyok, amelyből csak akkor fogok megszabadulni, ha a régen halott vers ismét eszembe jut, és én szívemben elmondom újra, amit akkor a Kálvária téren...” Fátyol Szilviának tehát megadatik a sóvárgott vers meghallása: Tóricsné, a kártyavető asszony jósolja találkozását a boldogsággal, hogy még aznap, mielőtt beesteledne, a sors igazságot tevő ereje révén valóban meglássa Medvét: „A sarokban egy újságlap mögött egy fekete ruhás, csendes fiatalember üldögélt eddig. Most látható lett fűrtös feje és borotvált arca. Fénylő szemüveg volt az arcán, és halovány, szenvedélyes homlokát figyelmesen a társaság felé fordította...” Szilvia reakcióin mérhetjük csupán, hogy a beteljesüléshez érkezett el élete: a szótlán megilletődés, a szinte könnybeborult tekintet, majd a halk, titokzatos, végül pedig turbékoló nevetés kíséri eltűnő alakját. Krúdy nem tud mit kezdeni a boldog emberrel, s nyilván nincs is helye a „pesti vásáron”, amelynek írónk krónikásává szegődött.

A Krúdy-regények fatális asszonya *A vörös postakocsi*ban Horváth Klára „drámai színésznő”. Az ő élete fonódik össze Rezeda Kázméréval, s tulajdonképpen az ő történetük a regény cselekményének a fonala is, tehát ő az a nő, aki kihívja maga ellen a sorsot abban a naiv hitben,

hogy a pesti nagy szerelmi vásáron sikert arathat, s egy Alvinczi Eduárdnak adhatja el magát. Nem véletlen, hogy Krúdy gondosan kidolgozott portrét készít róla: nemcsak arcképét, de jellem-képét is megfesti, és észjárásának titkaiba is bepillantást kínál az olvasónak.

Mintha nem abból a világból érkezett volna, ahonnan Fátyol Szilvia. Nem álmodozó, hanem gyakorlatias nő, rátarti és büszke, hogy „nagy-atyja valamely magas rangot viselt a minisztériumban”, de „atyja csupán éjjeliőr volt Máriapócsan”, holott szépségben nem versenyezhetett barátnőjével. Ambíciói ellenben nagyobbak voltak, a „kis életre” soha nem gondolt, mert a „nagy életet” akarta megostromolni, szerelmi üzlet segítségével természetesen.

Íme, az arcképe, melynek vonásait Krúdy erotikával vegyített színekkel húzta meg:

„Klára szürke szemű, vörösesbarna hajú, álmodozó járású hölgy volt, aki mindig bizonyos sértődöttséggel nézett a világba, mint akit megbántottak, vagy megbántani szándékoznak. A húsos orra és álla, a hajának sajátságos göndörödése a nyakán s a füle mellett, ahol a vörösbarna haj néha olyan fátyolszerű alakulatokat ölt, mintha a test egyéb részein mutatkozó hajakat másolná, álmodozó, ringó csípője, fehér és kék csíkos puha kendője, amelyben esténként a fűszereshez szokott szaladni, duzzadó keble és nyaka, amely könnyed ráncot vetett a szűk blúzban: zsidó nőhöz hasonlította. Ha megfeledkezett magáról, orrhangon beszélt, a száját nagyon kinyitotta, az ajkát nedvesítette, és a szőke szempillájával hunyorított. A szemhéja olykor vörös volt az éjszakai sírástól, és a zálogcédulákat olyan nagyszerű rendben tartotta, hogy mindig tudta, melyik érett meg az eladásra...”

Rezeda Kázmér szemében tehát olyan volt, mint első szerelme, Berta, az állatorvos fiatal felesége a Nyírségben, s nem véletlen, hogy Krúdy az emlékképnek ugyanazokat a lényeges vonásait rögzíti, amelyek a Horváth Klára arcképén is ott vannak („A doktorné szőke és göndör hajú, sűrű szemöldöke, a pelyhek a nyakán és a kendő, amelyet vállára dob, midőn a szomszédba megy, a krakkói Jagelló-torony harangütését juttatja eszedbe, amint a zsidók házai felett elszáll...”) A hasonlóságok ellenére is mennyi ellentét mégis az imádott nők között: Horváth kisasszonyra közelről sem gyakoroltak akkora hatást a könyvek, amelyeket egykor Bertától kapott, mint más szerelmeire („Szerelmeit... többnyire Byron vagy Puskin verseinek köszönhette...”), ő a „teljes élet megünneplésére szánt májusi délutánt” nem Lermontov *Korunk hőse* című művének olvasásával képzelte el, mint ahogy Szilvia sem tudta követni Turgenyev: *A vadász iratai* nyomán Rezedát a „boldogtalanság legszélsőbb fokai” felé haladtában, s nem látták meg benne a testet öltött „scsigri kerület Hamlettjét”.

Horváth kisasszony ugyanis „egy lehetetlenségbe, Alvinczi Eduárdba szerelmes”, és a „tökéletes emberhez akar” férjhez menni. Egy vágy fixálódik tehát a vörös postakocsiban feltűnt, a színésznővel véletlenül találkozó Alvinczi személyéhez. Ezt a vágyat tiszta formájában Horváth Klára még a regény elején megfogalmazza: „Orosz diákkisasszonynak kellett volna lennem. Eh, hogy Kőbányán születtem!... Abban az országban még vannak férfiak. Gorkijnak lehettem volna a szeretője vagy egy nihilistának. Istenem, milyen egész, tökéletes emberek élnek Oroszországban. Még a régi regényalakok is, a Turgenyev könyveiből vagy

Oblomov, mind érdekesebb arra, hogy egy nő beléjük szeressen... Istenem, ebben az országban már réges-régen megkezdtem volna szerelmi életemet..." Minthogy azonban már huszonnégy éves és szűz, nyilvánvalóan az „egész”, a „tökéletes” férfiúval még nem találkozott (Utóvégre huszonnégy esztendőös vagyok. Itt az ideje, hogy megkezdjem a szerelmi életet... Már orvosi szempontból sem helyes, hogy egy huszonnégy éves, egészséges nő érintetlenül járjon. Mire való a városban az a sok férfi! Istenem, csak tudnék közöttük választani!). Ezzel a vággyal magyarázható makacs elszántsága, amellyel Alvinczi közelébe akar férközni, akár „bukása” s Rezeda Kázmér boldogtalansága árán is: nemcsak a lóversenyterre megy Alvinczi után, hanem a nyilvánosházba is. Krúdy tudja, hősnője viszont nem, hogy a forradalmárnak vagy a nihilistának teljes és egész embersége eszmény csupán, s ilyeneket hiába keres a magyar világban. Mert még Alvinczi sem eszmény. Csak ferdeségek vannak, kibicsaklott társadalmi fejlődés és meghibbant erkölcsű világ. Ebbe ereszkedik Rezeda Kázmér kíséretében Horváth Klára, ahonnan nincs visszaút (nem az az író mentőövként felkínált megoldása sem a regény végén: a vidéki színész-élet!), ahol vagy lefelé vagy felfelé, de el kell züllenie, „grófné lesz, vagy az utca lánya”, még ha első kísérlete nem is sikerült, ahogy a Madame megfogalmazta: „A kisasszony, aki a nagyszerű Alvinczivel óhajtott találkozni Steinné, született Svarcz Fáni lakásán, egy kellemetlen eseménytől megzavartatva, hirtelen eltávozott..." Tudjuk, mi volt ez a kellemetlen esemény, maga Horváth kisasszony meséli el Rezedának: „A szomszéd szobában sikoltozva nevetett, galamb módjára bűgött, hisztérikusan visított és könnybe, zokogásba, mámorba fulladó szavakat kiáltott egy női hang..." A Pepitáé, aki „örjöngést szimulál a férfiak izgatására”. Talán csak az marad homályban, hogy a sikoltozó nevetés vagy a hazug mámor ténye ijesztette-e meg Horváth Klárát. Pedig útján Alvinczi felé életsorsok példázatai figyelmeztetik, mi vár rá, ha kitart szándéka mellett, hogy megmutassa Alvinczinak: „Vannak még nők Pesten.” Lélekben ugyanis beleélte már magát a prostituáltak szerepébe: „Már Estella vagyok én is, délben a korzóra sétálok ismeretségek kötése végett, és az elhagyott budai kertben sírdogálok magamban. Mi lesz majd holnap?... A legfontosabb, hogy fényes legyen a cipőm..."

16.

A *vörös postakocsi* mellékalakjai, a nők mindenképpen, a „pesti vásár” hősei vagy áldozatai — a „Pest egy nagy bordélyház” metaforikus képe szellemében, a modern élet elidegenítő hatásai következményeként, annál is inkább, mert az élet tükörképét Krúdy a nyilvánosházban őrlel: „Az Élet jár ide mindennap vizitbe” — hirdeti Estella, ismételtlen a látszat és valóság ellentéteire mutatva. A női mellékalakok közül kettőt kell kiemelnünk, hogy felrajzolódjék a Horváth Klárára váró „fentnek” vagy „lentnek” a képe. Az egyik Estella, a másik a Madame.

Estella *A vörös postakocsi* legrészletesebben megrajzolt, éppen ezért a legkomplettebbnek látszó egyénisége, ki — mint már jeleztük — úgy gondolkodik a világról, mint Alvinczi, s kinek az a feladata, hogy kalauza legyen Horváth Klárának a „pesti pokol” legmélyebb bugyrában:

Steinné szalonjában. Egy velejég romlott Beatrice tehát ebben a regényben, akinek szerepe szerint a „valóságra” kell megnyitnia a képzelgéseiben és Alvinczi iránti kíváncsiság fellegei között élő Horváth Klára szemét, neki kell leckét adnia a városi élet látszatai és valósága közötti ellentmondásokból.

Krúdy részletes, adatokkal alátámasztott rajzát adja Estella életpályájának — a tipikusság meggyőző erejével. Mert Estella élete bizonyítja talán a leghitelesebben, hogy „Pest feketére fest”? S nyilván az sem véletlen, hogy éppen Estella mondja ki: „Az egész Pest egy nagy nyilvánosház...” Nem Édes Annák sorsáról van szó tehát Krúdynál, hanem egy tudatosan vállalt foglalkozásról, amely életformává alakult át már a századforduló idején, a regény megírásának éveiben pedig már metaforikus vetületét is megkapta.

Estella is vidékről érkezett Pestre, mint mindenki, aki a szerencsét indult kergetni vagy megérezte az „Élet” delejét. Horváth Klárával folytatott első beszélgetésekor vall ezekről a gyermekkori falusi emlékekről: az emeletes házról, amelynek tetejét nagy fák nőttek túl, az éjjeli kutyaugatásról (nem véletlen, hogy Alvinczit is kíséri az ilyen emlék!), a melankolikus alkonyokról, a szomszédságukban élő királyi erdészről, aki a kislánnyal tréfálkozva házasságot ígért („Oly piros volt az arca, mint a dércsípte táj, és a szánkóba fogott tüzes lovakat maga hajtotta...”), azután a szemüveges nevelőnőről, az első naplójáról és imakönyvről. „Majd egy nagymosásra emlékezett, szüretre és egy lakodalmra, ahol nyoszolyóleány volt, és apró vadrózsákból koszorút fűzött a hajába.” Szó volt rendezetlen családi életükről is. („Az volt minden bajnak az okozója, hogy az anyám nem szerette az apámat!”). Az otthon poklából indul el tehát, hogy a világ poklába érkezzék. Érdeemes odafigyelni a fővárosba érkező gyereklányról szóló pár mondatra: „Aztán Pestre utazott, és késő délután, ősszel a város felett egy gyárkémény fekete füstje hűződött, mintha az alatt fekvő házakban csupa szomorú emberek lagnának. A messziségben ködből és homályból való hegyek látszottak, a pályaudvaron már a lámpások égtek, és még Estella ártatlan volt...” Nemcsak a természet tűnik el a nagyvárosba érkező gyermek szeme elől, hanem a természetes élet boldogsága is homályba vész. A gyárkémények fekete füstje gyászlobogó is a polgáriasodó város felett, beszédes előjelként, mint ahogy a pályaudvar lámpásai is a mesterséges fények révén a ráváró sors előképei: az ilyenek fényében múlik majd élete. Tizenhárom éves korában volt utoljára szerelmes, akkor hallgatott utoljára a szívére, s „gyufát ivott egy bitang emberért”. Aztán színésznövendék, miközben az Aranykéz utca bordélyházában bizonygítja le találkozásait a férfiakkal. A színésznövendékről már Horváth Klárának is vannak emlékei, hiszen neki voltak a legszebb kalapjai a színiiskolában. „Estella kék szemű, vörös hajú és igen romlott teremtes volt... Nem is maradt soká az iskolában, a négy fal közül kirántotta az élet, és egy darabig eltűnt szemem elől szép kalapja, finom harisnyája és igen jó cipője...” S most, a regénycselekmény időpontjában, egy tavaszi dél verőfényében, Estella megmutatja azt az öreg párt is a cukrászdában, akiknek „szalonjában” árulta magát, és a szív ügyeit üzleti ügyeivel cserélve fel („Ezekhez jártam legelőször, még színésznövendék koromban. Pesten laktak, az Aranykéz utcában, és Rókai bácsi vén lábaival fűgén vette az emeleteket, amint a lányokért elszaladt, ha vendégek jöttek a házhoz. Rövid zongora volt a szalonban, amelynél az

öregember reszkető kézzel játszott régi valcereket... Az asszony később két hónapig ült — előfordul ennél az üzletnél —, mire visszavonultak...”). Prostitúálódásának története bontakozik ki tehát a regény tizedik, Estella című fejezetében, mely egyúttal a látszat és valóság között tátongó szakadékok fejezete is. Nemcsak arra kell gondolnunk, hogy mit rejt a volt bordélytulajdonos öregúr nyugalmazott hivatalnoki külseje, hanem elsősorban Estellára, aki, mikor Horváth Klárával találkozik, „angol nő... mert az tetszik Pesten a férfiakkal”, angolul tanul, „s ha angol urak jönnek Pestre, Steinné mindig elküldi értem a házmesternét”, mint ahogy azelőtt francia nőt játszott az „üzlet” érdekében, de lényegében azért is, hogy „más” legyen, s ne önmagát lássa züllöttsége meredélyein, hiszen a pesti férfiaktól elzárkózik, s amint az első ezer forintja megvolt, a „helybeli gavalléroknak” nem engedte magát bemutatni: „Majd bizony: ezeknek a pesti csirkefogóknak a kedvéért leszek én lotyó! Amelyiknek a legfényesebb cylinderkalapja van közöttük, még annak sem engedném meg, hogy a cipóm szalagját megkösse...” Ezért tartja tisztességesnek magát, mint ahogy Steinné is az „erényes” jelzőt kapja.

Az erkölcsi normáknak ebben a devalválódott koordináta-rendszerében meg is illeti őket, hiszen a „tisztes” világ is prostituálódott. Estella nagy tirádájában ez a világ lepleződik le:

„— Helyes: nem vagyok már fiatal, beismerem, hogy járnak az utcán nálam szebbek, fiatalabbak is, hiszen minden falusi mindenfelé felcsap kokottnak manapság. A masamód megunja a kalaposkatulyát cipelni, elmegy Steinnéhez, hogy mosdassa meg, öltöztesse föl. A gépirókisasszonnak új ruha kell, hivatal után Steinnéhez szalad. A mérnökne, az ügyvédne, aranykeresztel a nyakában, a budai menyecske ott ácsorog a Steinné konyhájában alkonyattal, és csak attól fél, hogy ismerőse talál lenni a bevetődő férfiú, akivel a bálban vagy a koncerten szokott magának udvaroltatni... De a legtöbb mindenre el van tőkélve, mert már itt van a tavasz, és kell az új ruha... A férfiak a Dunába ugranak, fejbe lövöldözik magukat, börtönt viselnek a nőkért Pesten, és szegényeknek sejtelmük sincs arról, hogy az imádott hölgy Steinné konyháján lesi alkonyattal a firhang mögül, hogy felbotorkál a lépcsőkön egy részeg német vagy egy golyvás fiákeres, aki pénzt nyert az alagi lóversenyen, a kártyaházak krupiéi, akik még selyemharisnyára valót ajánldeközhatnak... Az egész Pest egy nagy nyilvánosház, Steinné házmesternéja talán még a templomba is elmegy, és meghívja estére úrnőjéhez a most esküdtött fiatal asszonykát...”

Ezzel a kettős erkölccsel szemben vallja Estella magát tisztességesnek, mondván, hogy „legyen vén, legyen beteg, de a tisztességét nem adja semmi pénzért”: „Részeg cigányprímás vagy zsebtolvaj sohasem nyúlhatott hozzám Steinnénál...” — nyilatkoztatta ki. „Tisztességes” tehát, a szó jelentésének teljes relativitásával, s beteg. Utálja a férfiakat, már csak mámorosan érzi jól magát, meglegyen csak a tízezer forintja, nyomban gyógyíttatni akarja magát, vagy férjhez menni. „Azt hiszem néha — vallja Horváth Klárának —, hogy nagyon beteg vagyok... Pedig valamikor acélból voltak a csontjaim, diót lehetett volna törni a keblemen...”

Am még ez sem minden, Krúdy még mélyebbre ás a kettős erkölcs, a látszat és valóság, a bordélyház-képzet vonatkozásában, amikor Hor-

váth Klárát Estella kalauzolása mellett végigkísérhetjük Steinné szalonnak titulált bordélyában. Az már nyilvánvaló, hogy mindenki megvehető Pesten, Horváth Klárában viszont az a különös, hogy ő az egyetlen, aki ingyen akarja adni magát — de csak Alvinczi Eduardnak, aki, mint Estella elmondta, „néha ellátogat Steinnéhez, egy jó szívtart elszívni, s hűmmögve hallgatja Steinné életéből vett történeteit, s az asszonynak már eszébe sem jut felkínálni a portékáit”. Ingyen? „Tetszeni akartam Alvinczi Eduardnak, hogy ne mondhassa többé: »Nincsenek már nők Pesten«...” Mert a nők is „üzleteket” kötnek már, és önmaguk jobbik lényétől elidegenedve teljesítik ki a kettős erkölcsben lapuló pénz-törvényt. A Steinné szalonjának epizódjaiból ennek képe bontakozik ki nemcsak egyértelműen, hanem patológiai vonásaiban is. A „szőke asszony”, aki úgy nézi meg a bátortalan Horváth Klárát, ahogy „tiszteséges privát nők szokták megnézni az utca kiöltözködött lányait”, férjes asszony, ki Steinnéhez menet kisfiát a házmesternél hagyja, s nagyon megveti a többi lányt a maga sajátos szituációjából következően. A látszat és valóság ellentéteiből épül ennek az asszonynak a viselkedés-formája: részben polgári mivoltának rejtett oldala következtében, a polgár-asszony és a testét áruló nő kettősségében, részben azzal, hogy szerepet játszik a szalonban is, mintha viselkedésében helyet cseréltek volna a jellegzetességek: az ún. életben prostituált, a bordélyházban „tisztos” polgári manírú, miként a következő kis jelenet is példázza, amelyben az író a „szőke asszony” viselkedését festi, mikor „vendégéhez” hívják: „A dáma nyomban »játékok« kezdett: titokzatosan, félénken, meghatottan mosolygott, mint a budai szállodába besurranó asszonyka, midőn hosszadalmas könyörgés folytán végre elmegy a randevúra. Még köhintett is az aljas. És apróra fogott léptekkel kisurrant selyemszoknyájában a konyhából...” Pepita, a szalon másik „alkalmazottja” viszont mámort mimel, „örjögést szimulál a férfiak izgatására”.

Az ilyen nők felett trónol Steinné — a magyar Warrenné, akinek nagy lánya egy bécsi apácázárdában tanul, férje pedig Kanadában kocsmáros. A polgár Janus-arca néz ránk az ő portréjáról is: a vagyonos polgáré, aki külföldön nevelteti gyermekét, és akinek egy fokkal halványabb rajzolata a szalonbeli életképben is feldereng, és a vagyonát prostitúcióval szerzőé, aki a Sajó mellékéről indult el, az apja egy elhagyott csárdában volt kocsmáros, ő az ügyes, szerelmet pénzre váltó életmódjával vitte a szalontulajdonosságig a századfordulón, a regény-cselekmény időpontjában pedig régi fényeit már veszítő vállalkozását tartja fenn. A kaszinói urak már nem járnak házához: egy kicsit már maga is emlékeiből él, melyeket a szalon arcképalbuma őriz, a falon pedig az öreg kocsmáros képe mellett a Jókai „acélmetszetű arcképe”. S az élet-távlat: a Jenő báró birtokán a gazdasszonykodás, mert „ez kelzene neki, hisz falusi lány volt”.

„Üzeme” éppen úgy nem a régi, mint ahogy nem azok „látogatói” sem. Krúdy mesteri módon állítja az olvasó elé Steinné világa kettősségeit, végsőikig feszítve a bordélyház-képzetből adódó jelentéseket, különösen Horváth Klára szalonbeli benyomásainak rögzítése révén. Az Estella-epizód egy pillanatában ugyanis Steinné két szalonbeli borzas lányt tuszkolt a konyhába a szobájából. „Egyszerre a falusi fosztókák hangulata ereszkedett a kis félhományos konyhára...” — olvashatjuk



a sokat mondó kommentárt a jelenettel kapcsolatban. A szalont pedig, a falusi idillikus mulatságok fonákjaként, a következőképpen érzékeltük Horváth Klára szavai nyomán:

„Bólintottam, szomorú voltam, mélységes csend volt a két szobában, mintha nagyon messzire jutottam volna az élettől, Budapesttől, *valamilyen meseházban ülnék, és semmi sem igaz, ami körülöttem történik.* Estella csupán egy furcsa figura a bábszínházban, és mindjárt táncra perdül a falon a selyempapírosból kivágott balerina. Ópiumos cigarettafüst szaga volt a szobában, egy rokokó lábú, aranyozott asztalkán patience-kártya feküdt, a csillárról régi löversenyjegyek és báli táncrendek csüngtek. Fekete álarcos nő üvegszeme fénylett a hamutartó figuráján, és két kép volt még a falon...” (A kiemelés az enyém. B. I.)

Pedig már ez volt a valóság, túl az életformán, az erkölcsi élet szférájában. S túl a századforduló épebb világképén is, amelyben Alvinczi Eduárd még Zrinyi Miklós ruhájában tetszeleghetett. A távolság ugyanis ebben a jelenetben már mérhető. Egyfelől a fonó és a szalon találkahielye közötti különbségben, másfelől Steinné fényképalbuma (Krúdy kedvenc motívuma) és a bordélyban lelepleződő eltorzulások tényvilága közötti különbségeken.

Steinné fényképalbumában a volt világ sorakozik fel: „Férfiarcképek voltak benne. Fiatalok, öregek, civilek, papok és katonák...” — kezdi felsorolását az író. Megjelenik a századforduló világa, Bródy Sándort látjuk, akinek úgy hullik szemébe a haja, „mint egy regényhősnek”, Reviczky Gyulát „könyökére támasztott fejvel” látjuk itt, s következnek a „pesti szépmeberek”, mindazok, akik „a nőknek tetszeni szoktak” — Kossuth Ferentől Beketow cirkuszigazgatóig.

Steinné szalonjában viszont az a férfivilág mutatja magát, amely utánuk lépett a történelem színpadára. Róluk már Estella mesél, bevezetve Horváth Klárát az élet igazságaiba:

„Majd meglátod, mennyi bolond férfi van a világon... Majdnem minden úriember bolond egy kissé...” — kezdi Estella, és szavaiból a szexuálpatólógia „eseteire” ismerhetünk. Valójában pedig „a nagyvárosnak ezer fájdalma, sírása, nyavalyája hangzik el” ebben a felsorolásban, hiszen a bordélyban „mély sebeiket itt bizalommal mutatják meg azok a férfiak, akik nappal felemelt fővel járnak az utcán...”: „Titkok hangzanak el, amelyeket a jezsuita gyóntató atya fülébe szokás elsuttogni, vagy a máriapócsi csodatevő Asszony előtt leborulva, a templomkőbe beleharapni...” Itt, ezen a ponton a legnagyobb a távolság látszat és valóság között, s a férfiak nem maradnak le a mívelt mámort képviselő nőkkel szemben, hiszen „gyönyörű, tiszta feleségeik mellől idezőködésnek komoly úriemberek és a mamától rongyos szoknyájú perdita felől kérdezősködnék”. Ha a patológus jelenségeket a szerelmi élet elidegenült formájának tartjuk, mint tartotta szemmel láthatóan Krúdy Gyula is, s nem pusztán a biológiai lény zavarának, akkor az írói mondanivaló társadalmra irányuló célzatát is érzékeltük: a szerelem meghibbanása kapcsán a magyar társadalom zavarairól van szó, azokról a szélsőségekről, amelyeket az író a legkülönbözőbb nézőpontból világít meg — szociológiai elemzését is adva a tízes évek magyarországi polgári létezésének. Az Estella-epizódnak kivételes jelentőségét is ebben kell látunk.

Mert a regény cselekményvitele szempontjából is ennek az epizódnak

van a legnagyobb jelentősége. Itt menekül el Horváth Klára a valóság elől, s mond le az Alvinczi Eduárddal való igazi találkozás reményéről, s Rezeda Kázmér is az itt történtek után akarja megölni magát — megírva oly jellegzetes búcsúlevelét. Egy világról van szó ebben az epizód-ban, amely nem tűri az álmódzást, és Horváth Klára is, Rezeda Kázmér is lényegében álmódzó volt, mert nem mert vagy nem akart az igazság szemébe nézni.

A sikeres élet képét azonban nem Estella és még nem is Steinné története adja, hanem madame Louise-é, aki virágáruslányból lett köztisztelőnek örvendő asszonnyá, pedig csak „maitresse volt, és semmi más”. Nem véletlen tehát, hogy Steinné ellenében, kit Krúdy közvetlenül ábrázol, Louise asszonynak a műben előbb imaginárius, „elmesélt” történetét kapjuk, és csak azután lép fel, akárcsak Alvinczi, akiről állandóan szó van, de ritkán nyílik alkalom „látnia” az embernek.

„Egy régi romantikus regény lapjairól volt kivágva ő...” — mondja az író, amikor először a regény harmadik felvonásában szó esik róla. „Fehér kaméliás hölgynek” is nevezték, de hívták Donna Juannának is, aki az irodalmat pártfogolta, „ha rendes látogatói, a grófok és hercegek engedélyezték”, és ilyenkor derült ki, hogy zseniális színész nő is. S mi több, írt is, verset, elbeszélést, szívesen levelezett (mint Sévigné asszony — mondja Krúdy), és még szívesebben követte francia előképeit, George Sand-ot viselkedésben, és Madame Pompadourt, minthogy ő is egy Lajosnak volt a kitarottja.

Amikor Horváth Klára — Alvinczi nyomában, s a vele való találkozás reményében — Rezeda Kázmér kíséretében „a legbarátságosabb pesti házba”, Louise asszony szalonjába lép — a híres hölgy már tulajdonképpen nyugdíjban van, egykori üzleties életvitelét családiassal cserélte fel. Tehát „régis asszony” a „nagyszerű Madame”, aki a tisztaság ellenében végül is megismételte „Pompadur úrnő életét”, és a sikeres pálya tudatában tartja fenn szalonját. S az író rokokoszenvét élvezzi, mert megvalósította azt, amiről a vele egykorú „regényeskedő nők” csak álmodtak, következésképpen kiteljesítette mindazt, ami elvárás-ként a regény fogalmában adva volt a múlt század második felében, a polgárosodás hajnalán Magyarországon. Az az életrajz, amit írónk közöl, éppen ezt a romantikus elemet hivatott hangsúlyozni: „Madame Louise (igazi nevén: Srottis Vilma) ... született egy kis dunántúli faluban, ahol nagyatyja birodalmi lovagságára és teleshópúsára volt büszke, anyja — a la Romantique — színésznőnek szökött el a háztól, míg atyja valamely messzi csehországi garnizonban a császárt szolgált...” Tizenhét esztendőskorában a faluba helyezett ulánusok kapitányával megszökött. „S virágárusnő lett Pesten.” Jellemző az írói kommentár e tényekkel kapcsolatban: „A régi regényeket írták ilyenformán, s higgyünk az íróknak, hogy csakugyan voltak ilyen nők, ilyen emberek, hárfák, lugasok, májusi éjszakák, megszökö kisasszonyok. *Manapság úgy hangzik már ez, mint az ódon, padlásra helyezett spinét elpattanó húrjának zöngése s odakünn holdvilágos éjfélen...*” (A kiemelés az enyém. B. I.)

Jellegzetes kurtizán-pálya kezdődik Srottis Vilma „bukásával”. A Szervita téri virágáru slány ugyanis fiatal és szép volt, a „legszebb nő Pesten”, ahogy az író mondja, nem csoda, ha „másodszor is elbukott”, egy „antik jellemű, nagyon katolikus és nemes gondolkodású gróf párt-

fogásába került”, akinek révén azután nemcsak a magyar arisztokrácia társaséletébe került, de rendeződtek anyagi viszonyai is: ő nem „ugyanabban az ócska alsószoknyában végezte lepkepályáját, amelyben kezdte” — a szerelem ugyan már üzlet volt az életben, de Louise még nem idegenedett el önnön lényétől, s évtizedek múltán is „homloka egy gyermeklány ártatlanságával és szomorúságával” ragyogott. Prostituált volt, de mégsem prostituálódott el. „A keresztes vitéz volt Madame szerencséje. A szent férfi okozta, hogy Louise nem züllött el a város forgatagában, s még azután is, sok évig nemesen, szinte fennköltén gondolkozott, holott csak maitresse volt, és semmi más...” S lett belőle, az író szerint, „rendkívüli asszony”, „nagyszerű nő”, akinek szalonját a magyar arisztokrácia arcképcsarnoka díszíti.

A Steinnével és szalonjával való párhuzamok is kézenfekvőek tehát, hiszen Krúdy kétségtelenül számított is a párhuzamokra: a hasonlóságok ellenére is a két pálya, viselkedés és a két szalon világának a különbségeit állítja elénk. Steinné „szürke pesti házban” lakik, amely semmiben sem különbözik más pesti házaktól, Louise asszonynak kényes ízléssel berendezett palotája van; Steinné „megtermett, piros pongyolás, hideg, szürke szemű” alakja fogadja Horváth Klárát, a Madame „fűző nélkül, igen könnyű, apró virágkoszorúcskákkal mintázott selyemruhában” várta vendégeit, „s ékszerek helyett csupán egy piros rózsza volt hajába tűzve”; Steinné konyhája a bordélyházi jelenetnek a színhelye, Louise kis szalonját viszont így látja a színésznő: „Sem itt, sem később, a lakás többi részeiben a rafinált, érzécsiklandozó ízlésnek nyomát nem találta, holott regényeiben erről már olvasott. Polgári, nem is nagyúri kényelemmel berendezett szobák voltak ezek. Az egyik szalon a biedermeier ízlést dicsérte, a másik a rokokóról beszélt. Az ebédlőben széles diófa asztal, pohárszék, mint valamely falusi úriháznál, ahol megbecsülik a nagyapákról maradt bútorokat. Csupán arcképek voltak itt olyan tömegben, amennyi csak egy fotográfus műhelyében szokott lenni. Csupa férfi...” Egy összehasonlító tanulmány tüzetesen kimutathatná azokat a finom eltéréseket, amelyek a két asszony arcképgyűjteménye között, írói remeklésként, adva vannak, hiszen kétségtelenül különbséget jelent, hogy Madame Louise fényképeit „Phot: Jeney” készítette, Steinné lányai viszont a „Calderoni kirakatában” látható férfiképeket gyűjtötték — albumba; míg a Madame-nál a falakat ékesítik, egy „polgári” múlt patinás ékköveiként. Krúdy oly feltűnő vonzalma a fényképek iránt tehát *A vörös postakocsiban* is megnyilatkozik, mondanivalót hordozó szerepet adva a fotográfiaéknak. Madame Louise jellemzéséhez tartozik tehát, hogy a szoba egyik falát a maga képei díszítették, mintegy karrierjének emlékeit mutatta velük a látogatóknak. Ám az sem véletlen, hogy az író lépten-nyomon a Madame polgári mivoltát hangsúlyozza, jelezvén, hogy itt egy ilyen életpályát vehetünk szemügyre, melyhez a szerelmi öngyilkossági kísérlet is odatartozik.

Horváth Klára vallomása a Madame-nál tett látogatás után, s riadt menekülése Steinné szalonjából, a két epizód kétféle fináléja pedig mintegy a fentebb elmondottakból következik. Mert olyan szeretne lenni, mint Louise asszony: „Hisz éppen az a gyönyörű a Madame-ban, hogy oly egyszerű és közvetlen, mint egy falusi asszonyság. Pedig bizonyosan tud ő Milán király nyelvén is. Meg az érsekkel is tud beszél-

getni...” Pedig az est folyamán nem volt szó „az élet gyönyörűségeiről, aranyfácán csillogású napjairól”, melyek egy sikeres élet koronájaként megadattak Srottis Vilmának.

17.

A vörös postakocsi hősei — rendre mind, ezeket az „aranyfácán csillogású napokat”, a nagybetűs Életet sóvárogják, s a regény eszmeiségének legmélyebb rétegében nincs is szó másról, mint az ezekhez vezető, de célba oly ritkán vivő utakról, arról a delejről, amely vonzásában tartja a hősöket, kik, hogy legalább ámíthassák magukat, eladják lelküket a polgáriassult világ materializált ördögei valamelyikének, kik felett a Pénz trónol, egészen úgy, ahogy az Ady-líra is megénekelte.

Élni — ez a kor jelszava, hirdeti Krúdy nem kis rosszallással, s ugyanazzal az indulattal ábrázol, mint Ady, s ha forrásait keressük, nem járunk messze az igazságtól, amikor Ady nagy versét, a Margita élni akar címűt is a figyelem körébe vonjuk, ha másért nem, azért a polémiáért, amely e regény szövegében meghúzódik, egy kicsit Ady Endre ellenében is, ki, mint Király István bizonyította, éppen ebben a versben akarta egyetlen nagy lírai ihlet keretébe foglalni, ami akkor már valójában lehetetlen volt, mert utoljára Petőfi tudta együtt: a szabadság és a szerelem fogalmát. A rokon vonásokra a regény megjelenése után már Ady figyelmeztetett, amikor a műfaji merészségeket méltatta. Pedig többről is szó lehet, különösképpen, hogy Krúdy Adyról is beszél a regényben, s éppen az „Élet” kérdése kapcsán. Csakhogy már egészen egyértelműen a „vér és arany” jelezte relációk között mozog Krúdy szemlélete, a pénz kétértelműsége és kínjáról van szó, a világról, amelyben minden megvásárolható és minden eladó. Az emberi test szépségének árjellegéről, amely a pénzzel szerelmet vásárlás és szerelemmel pénzt szerzés körforgásában mutatja magát — az életvágynak a fogyasztói társadalommá alakuló magyar világban eltorzult megjelenési formáiról, amikor a kevesek romantikusnak, regényesnek tartott prostituálódását (a Madame esete) egy tömeges méretű erkölcsi züllési folyamat váltja fel, amelyben képmutatás, üzletszerű mimelt mámor az, ami a század nyolcvanas éveiben is még regényes „bukás” volt csupán. A regény-időben tehát már üzlet az előző évtizedek szerelmi odaadása, s a kereslet és kínálat törvényei kormányozzák az embereknek egymáshoz vezető lépteit. A két világ közötti különbséget a Madame Louise és a Steinné „barátságos” háza közötti különbség jelzi a legbeszédesebben: a Madame megválogatott arisztokratikus vendégeit Steinné házában a polgárság váltja fel. Azok, akiknek révén a szegény széplányok a „magasabb körökbe” juthatnának, már elkerülik, nem „szentéletű” grófok, hanem perverz öregurak tanyája lett. Az életvágny is ezért kérdőjeleződik meg Krúdy szemében, természetellenesnek látszik, minak a lehető legtermészetesebbnek kellene lennie. Horváth Klára Alvinczi utáni sóvárgása ezért nem teljesülhet be: megkészt lány ő, ki a Madame pályáját már nem tudja megismételni. Legfeljebb vidékre, falura menekülhet, ahol — a kor és Krúdy véleménye szerint — az erkölcsök még nem pestiesen romlottak.

A moralista Krúdy szempontjainak java erkölcsi természetű tehát, de mint taglaltuk már, társadalmi-gazdasági vonatkozásait is megragadja

— elsősorban hőseinek szociológiailag is mérhető meghatározásával. Fő figyelmé természetesen mindvégig a moralitás kérdéseire összpontosul, s megváltozott társadalmi-gazdasági körülmények mellett a tudat-érzelmi szférákban nyomoz. A Madame Louise epizóddal például megmutatja a „szentéletű” gróf történetében a változni kezdő világot, aki a liberalizmusnak a „Sem fiai szabadságáért” folytatott küzdelmeiben „Tankréd módjára küzdött az egyház ellenségeivel”, mert „a vallás körül bajok voltak ez idő tájt az országban”. Az egyházpolitikai küzdelmek is része voltak a XIX. századi, még feudális világkép bomlásának, nem véletlen, hogy Krúdy, igen szemléletesen, mondja: „Johannes Huss és Hieronymus Savonarola szélben szórt hamvai feltámadtak, és Bethlen Gábor hajdú csapkodták az asztalt az alsóházban”. Ám hajlik arra is, hogy az emberi értékek devalválódásának „vétkét” az irodalomnak tudja be.

A Dideri-Dir epizód ugyanis éppen az életvág्य problematikáját hordozza *A vörös postakocsiban*, s Krúdy tulajdonképpen a Dideri-Dirrel kapcsolatos mondatokban polemizál az Ady hirdette nagy „Élet-vágy” elvével is. Dideri-Dir „költőnő, ügyvéd elvált felesége valahol Erdélyben”, ki az anarchista Bonifác Béla után érkezik Pestre, hogy láthassa az „ifjú Ady Endrét”, a költőket, „akik verseikben az élet forradalmát hirdetik, szent, nagy szerelmi reneszánszokat ígérnek az olvasóknak”, de „éjjel sört isznak, s Jolán úrnő árva leánykát pártfogolják a zenés kávéházakban”. Krúdy, merészen, kortársait is nevének nevezeti Dideri-Dirrel az alább következő részletben, azokat emlegeti, akik az életet ünneplik immár modern módon: „Szerelmes szeretnék lenni... Még egyszer szerelmes lenni, hisz már úgysem élek soká. Ady Endrébe vagy Révész Bélába, Cholnoky Viktorba vagy Lovik Károlyba...” Felmerül *A Hét* címe is, általában a modern magyar irodalom, amelynek már semmi köze a Gáspár Imrék irodalmához. Ha a többiek a pénz, Dideri-Dir a modern irodalom áldozata lesz, mint lányai mondják, „anyánk megbolondult”, mert „egész éjszaka a kávéházakban csavarog nagyhajú költőcsemetéikkel, álhírlapírókkal”. Ezzel a helyzettel kapcsolatban mondja azután Bonifác Béla, ki Dideri-Dir lányait pártfogásába veszi, s elmegy velük Oroszországba, ahol azok művésznők akarnak lenni, de majd vengerkák lesznek, a következő, s nagyon jellemző mondatokat:

„...Titeket nem engedlek feláldozni az őrülségnek, amit irodalomnak neveznek. Egyszer zöld alkoholban, máskor az idegek természetellenes kívánczóságában, harmadszor a vérnek lobogó égésében lakik az őrülség, amely irodalom névre hallgat. Elmegyünk ebből az országból, ahol a félbolond ügyvédnét szabadon engedik járni — az irodalom ürügye alatt...”

S még egy fejtegetése:

„...Rettentő méreg az irodalom. Vérbajossá teszi a polgárokat és polgárnőket, ha beléköstolnak. Az írók mind szélhámusok. Kinevezik királyi mesterségnek, a legdicsebb foglalkozásnak a maguk dolgát. Holott tulajdonképpen senkinek sincs szüksége az irodalomra. Az emberek sokkal boldogabbak volnának, ha nem volna irodalom. Tovább is születnének, szeretnének, meghalnának. *A nagy, gyönyörűséges Életnek semmi köze sincs az apró, sűrű betűcskékhez.* Az írók, mint egy titkos szövetség, századok óta mérgezik az emberek lelkét, hogy maguk meg tud-

janak élni. A meséik, dalaik mind arra valók, hogy nyugtalanságot, zavart idézzenek elő az emberi lelkekben..." (A kiemelés az enyém. B. I.)

Az ítélező írók azonban nemcsak a fentebb jelzett mozzanatokban érhetjük tetten, hanem az anarchista-nihilista Bonifác BÉLA alakjának regénybe iktatása tényében is. Bonifác BÉLA mellékalakja *A vörös postakocsinak*, ott él Alvinczi Eduárd árnyékában, s megfordul azokon a helyeken, ahol Alvinczi szokott. Regénybeli funkciója azonban, bár mellékes, közlőrl sem jelentéktelen. Egyrészt kiegészíti a regény társadalom-képét, hiszen olyan eszméket képvisel, amelyek a kor életében szerepet játszottak anarchista-nihilista szólamával, másrészt egy egészen intim módon Krúdy „szócsöve” világgellenes kifakadásában, s karikatúrája is a társadalomellenesség az író szerint akkor lehetséges formájának. Ő az, aki lényegében Horváth Klárának azzal a vágyképével rimel, amely az oroszos, nihilista, Gorkij nevét is felemlegető motívumban szólal meg. Ebben a megvilágításban mutatja be az író a Madame szalonjában: „Bonifác kis fekete ember volt, bozontos hajú és szakállú, amint a szent orosz nihilistákat álmodják az orosz diákkisasszonyok. A szeme azonban olyan lágy és melankolikus volt, mint egy gyermeké, mint egy ábrándos, kedves gyermeké, aki mindig halott édesanyjára gondol..." Nos, ez a szelíd férfiú háromszor ült királysértésért, hat-szor sajtóvétséget követett el, több lázadási pöre volt, s a Henzi-szobor felrobbantását forgatta a fejében. Ő hirdeti: „Nem lesz ebből az országból semmi, amíg nem alakul át köztársasággá..." De ugyanakkor ez a „fanatikus, szélsőbaloldali újságíró” végül is buddhistává lesz, hiszen meg hasonlott az egész magyar anarchista mozgalom is Battyányi Elemérrel és Schmitt Jenővel az élen. Ahogy például Schmitt gnosztikus lett és Tolsztoj híve, úgy vált Krúdy Bonifác BÉLÁJA buddhistává a szibériai kalandja után. „A tehervonaton Béla megtért — írja Krúdy —, kínai imádságot tanult, és Budára érkezve azon mesterkedett, hogy Buddhának új híveket szerezzen ebben az országban, ahol az igazi öreg Isten sem imádják már elezenden. A napkeleti isten csodálatos ékes-szóval ruházta fel boldogtalan kis hívét, aki tán rongyosabb volt, mint valaha. De most már tudta, hogy miért rongyos.”

Az életvágy körüli vizsgálódások kérdésköre ugyanis éppen a buddhizmus problematikájának a bevonásával válik teljessé, miközben a természet felé is új s ember nélküli út nyílik, most már a halál-képzet megjelenésével, az Élet és Halál relációi felsejléssel. A hatodik, Az utolsó nihilista című, Bonifác BÉLÁT szerepeltető fejezetnek van két részlete, amely ugyan önmagában is jelentős, de igazi értelmét azzal a ténnyel kapja meg, hogy Bonifác BÉLA buddhista lett, a lélekvandorlás híve és vallója. Bonifác BÉLA „Danton és Robespierre meghatalmazottja a dunai tartományok igazgatására” a tavaszt nézi e fejezet indító képeiben. Az első egyik a természet rendjére emlékeztet, mondván, hogy a márciusi szelek segítségével az időjárás „nemcsak a téli erdőben meghalt kismadarak holttesteit takarja el a fehér lábú és ibolyaszagú fiatal hölgy elől, a tavaszi nő elől, hanem a legnagyobb passzióval törekedik rendet és tisztaságot teremteni az emberek között is..." A másik kép látványában a pesti népnek tenyészetté válásáról van szó, költeménnyel versenyre kelő lélegzetvétellel, hiszen a temetőkből a holtak szétáradnak és növényekként léteznek tovább:

„Ma még ajkaddal érintgeted szép kedvesed nyakszirtjét, és kezéd iz-

galomtól remegve nyúl a meleg alsóruhához, holnapra e szívdobogásos dolgok egy rákospalotai paraszt konyhakertjében galambbegy alakjában élnek tovább, és a finom és rajongó Glück Frigyes salátának tállatja Brillat-Savarin útmutatása szerint. Te (ínyes kedvvel és jó húst mellé) megeszed a salátát, miközben szemed már új nők eleven formáin bogarász, friss ruhák alatt keresel másnak hitt női részeket, és csak a keserű pálinka juttatja eszedbe halott és elfogyasztott kedvesedet...”

Az életvágý hajtotta körforgás képe van itt — tömény képletszerű mása annak az életnek, amely a nagyvárosban folyik. Az a Bonifác BÉla viszont, aki Szibériából tért buddhistaként haza, valójában ezt a körforgást akarja megállítani Buddha tanításának segítségével, melynek lényege az életvágýtól való megszabadulás, majd a Nirvánába jutás. A buddhista etika parancsai (nem szabad ölni sem embert, sem állatot, nem szabad eltulajdonítani más vagyont, nem szabad más aszszonyához közeledni, tilos hazudni és bort fogyasztani) néznek tehát szembe a regényhősök életvágýa diktálta etikával, amelynek tételei alapjában véve éppen az ellenkezőjét parancsolják, mint amit a buddhizmus követel.

A fényűzés, amelynek több változatával is foglalkozik *A vörös postakocsi* írója, mindezek révén kapja meg ellenpólusát a vele szembeszegülő anarchista-forradalmi, majd buddhista kritikában. Mert ez a kritika kiolvasható, éppen a Bonifác-motívummal összefonódottan, a regényszöveg „mély-rétegéből” az olvasóhoz érkező információkból is, amelyeknek — nevezük így Brechtől kért műszóval — a *Krúdy-effektus* ad jelentést.

18.

A tízes évek elején kezdődő pályaszakaszunk egyik jellemző ismérve a *Krúdy-effektus*, melynek sajátos funkciójára először *A vörös postakocsi*ban figyelhetünk. Az évtized termésében ez az effektus mind produktívabb szerephez jut, és szerves részévé válik a Krúdy-szövegek eszmei mondanivalója kifejezésének.

A szöveg-háttér sajátosságáról van tehát szó, s elsősorban a művek képvilágának a vizsgálata révén lehet megközelíteni: azokról a szövegrészletekről van szó, amelyeket az olvasó rendszerint nem is érzékel, csupán a mű összhatásának a jellegét veszi észre, holott ebben az összhatásban nem annyira a regények ún. cselekménye játszik szerepet, hanem a szövegháttér „anyaga”. A Krúdy-regények „háttérében” a részletek (ezeket akár mikro-realitásoknak is nevezhetjük) az írói céltudatosság (s ebben nem pusztán ösztönösséget kell feltételeznünk, hanem szerencsésen felfedezett leleményt is!), az eszmei mondanivaló mágneses pólusa felé irányulók. Következésképpen szerepük van, s jelentősebbek, mintha csak képi mivoltukban értelmeznénk őket — elannyira, hogy egy-egy makrorészlet a műből az egész regény irányultságát ismétli meg, a mű tendenciáját, alapvető jellegében, reprodukálja. Előljáróban hadd jelezzük, hogy *A vörös postakocsi*ban a múlt és a jelen relációi az összehasonlításból következő ellentéteikben, elsősorban a szövegháttér részleteiben vannak meg.

Azt kell azonban mondanunk, hogy a szövegháttér funkciók szerepének felismerése Krúdy írásának egyik legnagyobb erősségét is adja,

ezekben a háttéri részletekben mutatkozik meg az a feltűnő ökonómia, amely révén „kis helyen” is a lehető legtöbbet mondja el, s hogy regényei nagy-regények még akkor is, amikor terjedelmük ezt különben nem engedné feltételezni, hiszen a legtöbb Krúdy-regény ebből a szempontból egészen közel áll a kisregény műfaji meghatározottságához. Kortársaitól is ezek révén lehet megkülönböztetni: ő akkor is objektívizál ezekben a részletekben, amikor szubjektívizmusára gyanakszunk, hiszen a részletek abban a konstellációban rendeződnek el, amelyet az író alapvető mondanivalója sugalmaz. Különösen, ha az olyan epizódokat is a szövegháttérben tartjuk számon, amelyek ugyan a regény-cselekményhez kapcsolódnak, de abban jelentős szerepet nem játszanak, tehát funkciójukat sem ott, hanem a szövegháttérben, a Krúdy-effektus előállításában kell látnunk. Olyan rendszerről van tehát szó már *A vörös postakocsi*ban is, amely elsősorban mindig az adott műre jellemző, és más művekkel való szembeállítás révén lehet módszertani és képalkotási szempontból az íróra következtetni: mintegy ezek összessége vall az íróról, bár nyilvánvalóan hasonlóságok is vannak az egyes alkotások között.

*A vörös postakocsi* szövegháttérének elemzése tehát elengedhetetlen a műről alkotható teljesebb kép érdekében. Minthogy azonban e háttér feltérképezése külön stúdiumot jelent, itt eltekintünk a részleteknek mind tipizálásától, mind pedig általánosabb számbavételétől. Inkább jelezzük csak, ami a regény-egész szempontjából is értékelhető ezen a helyen, más alkalomra bízva a Krúdy-effektus munkájának és hatásának bemutatását.

Hogy a regény a kor kritikája, hogy a „Pest egy nagy bordélyház” metaforikus kifejezése mindannak, amit a polgárosodás hozott, a regény mikrorészleteiben is megfigyelhető. A legáltalánosabb síkon, s már-már az írói prófécia erejével ható, ahogy ezt a társadalmi-erkölcsi züllés-képzetet összeköti az eljövendő társadalmi katasztrófa érzetével az író. Könnyű lenne ezzel kapcsolatban arra hivatkozni, hogy tudatában még eleven *A magyar jakobinusok* című regénye (mely ún. mikszáthos korszakának egyik záróköve), s ennek mintegy utórezgéseként bukkannak fel a budai Vérmezőre való hivatkozások. Ezek azonban sajátos szerepet csak akkor kapnak, ha Krúdy intencióit követve úgy értelmezzük őket, hogy a hely, amely valamikor a magyarországi polgáriásodás „vérmezeje” volt, a regény-idő szerint találkahely csupán. S nyilván az sem véletlen, hogy a mű hatodik fejezetében, mely Bonifác Békát, az utolsó és reménytelen jakobinust, mutatja be, találkozunk először a Vérmezőre utaló mikrorészlettel, mely Krúdy szóhasználatában a Martinovics mezeje:

„A gazdag emberek gyermekei fogatokon, s fennakadás nélkül roboznak át a Gellérthegy alatt a Krisztina körút felé, hogy a Városmajor tájékán meglassítsa a lovak lépteit a figyelmes kocsis, az ablakot a hinton leeresztik, s a tavasz lágy, friss fuvalma beárad a sajttal és pálinkával kereskedő emberek csemetéire. Öreg nők és meghízott öregurak, akiknek emésztőcsatornájában alattomoskodva jár-kelel a borzalmas rák, hogy megfizessen ifjúkori bűnökért, vérfertőzésekért és az étvágygerjesztően feltálatl ebédekért, hol állatok, fecskék hulladékait, vagy énekesmadarak gyomrát pikáns mártással öntötte le a francia szakács, nagyot szippantanak a budai hegyek levegőjéből, midőn a nedves falú



alagutat elhagyják. »Természet!« »Regény!« »Szerelem!« kiáltják Öosterreicherné leányai, midőn tavaszi délutánon a furcsa budai házak között, Martinovics mezején átkocsiznak, hogy a karminon kívül a tavaszi nap pirosságával is arcukon kedveskedhessenek a szegény férfiaknak, külföldi ágensnek és pesti divatfinak, akik a szerelmet a Magyar utcai háremben feltalálják . . .”

A Vérmezőre indul Rezeda Kázmér is Horváth Klárával, hogy a lány elmondja kalandját Estellával. „És most mennek Martinovics főtisztelendő mezejére eltemetni a drága halottat, amelyet szerelemnek, barátságnak, húsvéti reggelnek, a nyárfa lombjain át aláereszkedő nap-sugárnak, téli éjszakák álmának hívtak . . .” S Krúdy megtoldja a képet még egy utalással: „Erre hozták Táncsics Mihályt, midőn a börtönből kiszabadították — mondta Rezeda Kázmér szinte fogvacogva, és fölényes mosollyal . . .” S felbukkan a regény zárófejezetében is a Vérmező képe, hiszen ennek környékén bonyolítják le sokan az egyszerű emberek közül szerelmi légyottjaikat, hiszen „a hercegnők bizonyosan nem itt találkoznak a lovagokkal”. „Igen fiatalnak, szívben lobogó szerelemmel szerető, vagy koravén uracsnak, zöldült agglégénynek, nyolcgyermekes családapának kell lennie annak, aki Budára, a Vérmező mellé megy hölgyével”, konstatálja az író a jelen tényét a múlt hősibb jellegével ellentétben.

Ám, hogy Krúdy szemlélete mennyire józan volt akkor is, amikor a múltat szegezte a jelennek, azt ugyancsak a szöveg-háttér egyetlen hasonlatából is kihámozhatjuk, mert a Vérmező két „szituációját” kíséri egy harmadik, amely a múlt—jelen relációt a jövő sejtelmével egészíti ki. A regény kilencedik fejezetének indító mondatai arról szólnak, hogy Rezeda Kázmér Budán a várban lakott, hol éjjelente Zsigmond vagy Mátyás király szellem-alakja előtt tisztelgett, a várpincékből pedig mulatozás hangjait vélte hallani. Mélyről hangzott a tábori síp hangja — mondja továbbá Krúdy —, az ércből való borosedények összekonduktak, és a *mulatók borizú danája olyanformán hallatszott, mint éjszaka, a síkon, messzire a háborúba vitt bakák énekelnek a robogó vonat . . .*” (A kiemelés az enyém. B. I.) Nem múlik el két esztendő sem, és valóság, mi itt még a múlt kísértetjárása gondolataként szólal csak meg. Egy, a regény ritmusformáit vizsgáló tanulmány, sorra véve az őszi Buda képeit a regényben, azt állapítja meg az író „furcsa ötleteként”, hogy a regényben „a múlt les bele a folytatódó életbe” (Láng István). S ha most visszautalunk tanulmányunknak arra a megállapítására, hogy Alvinczi vörös postakocsijával tulajdonképpen a magyar feudalizmus batárja robog a polgáriásult Pesten, s hozzákapcsoljuk a szövegháttér kínálta tapasztalatokat, látjuk teljesebben Krúdy életlátásának jellegét, s íróságának objektív törekvéseit is.

A szövegháttér anyagában vannak a tavasz-képek is többjelentésük villódzásában. Jelzi a regény valóságos idejét: a cselekmény tavasszal indul, „virágvasárnap táján”, s a húsvét ígéletében, és ősszel végződik, mikor „a messzi hegyek felett zárójel alakú madarak repültek”, a mű utolsó bekezdésében pedig már „az égen, a sötét magasságban vadludak kiáltoztak”. Van eszmei jelentése is a Bonifác Bélaról szóló fejezet már idézett képe szerint: a tavasz a nagy rendcsináló, mely eltakarítja a tél áldozatait, és széppé varázsolja a világot. A tavasz a „rend és a tisztaság” képzetét sugallja tehát, ugyanakkor, amikor azt is hirdeti, hogy a „szerelmi lázban megbetegedett vérek a tavasz zsendülő szelére nagy

erővel kezdik el munkájukat”. A regény-tendenciák ugyanis éppen ez irányba fordítják a tavasz-képek jelentését is. A tavasz-képek a „pesti vásár” képzetét gazdagítják tehát, és a mű erotikus atmoszférájának vibrálását adják. Nem szabad felednünk a regény egyik első tavasz-képét ebből a szempontból, hiszen amikor a színikör tájékára majd az előadásra összpontosítja figyelmünket (itt találkozunk Rezeda Kázmér Horváth Klárával és Fátyol Szilviával), egyúttal a pesti „nő-vásár” egyik helyét is megjelöli a magukat áruló s karrierre vágyó lányok felemlegetésével: „Május volt... a tavasz mint egy ifjú, csinos virágárusleányka bolyongott a színikör tájékán, és a színésznők vesszőkosarait az esti előadáshoz már lovagias ligeti csirkefogók cipelték a lakásukról a színház öltözőjébe...” Jellemző a regényre és Krúdy atmoszférateremtő erejére, hogy a regény mélyrétegét tudja akár egy fél mondatban is felvillantani: „az idáig rejtett pesti félvilág, a titkosan szerető nők hirtelen, tavaszi virágai módjára elleptek mindent a báméskodó város előtt...” Nem véletlen tehát a tavasz-képzetten inszisztáló írói gesztus, a sok tavasz-szóval minősített jelenség *A vörös postakocsiban*. „Szemében az üde tavasz”, mondja a budai randevúról Pestre menő fiatalasszonyról, de a kéményseprősné is „tavasza múlt”. Csúcsa pedig ennek a képzetkörnek a „tavaszi nő”, a friss áru a regény és az élet szerelmi piacán, mely ismétcsak a regény világ-élményének mélyebb körét idézi, egyúttal pedig a mű cselekmény-mechanizmusába is kapaszkodik. Már tudjuk, idéztük azt a részletet, amely szerint a „tavaszi nő” „fehér lábú és ibolyaszagú” — ártatlan s már romlott. Ennek a képzetkörnek a peremén helyezhető el a virágképzet, amely azonban már elsősorban erotikus nyomatékaival van jelen több változatban is, gazdagítva a szöveg-háttér jelentésrendszerét és így a Krúdy-effektust is. Krúdy mesteri árnyalási technikáját is példázhatja idézendő két képünk. Pasztellkép mind a kettő. Az első a Rezeda Kázmér álmodta színésznőt ábrázolja: „Vékony talpú selyempipőcskék fehér harisnyás lábakon, hol a térd alatt atlaszszalag leng a megtelő, lassan domborodó lábszáron; *nagyvirágú szoknya, amely mint üvegharang a kert ritka növénye felett, a derékra kötve drága kincsét rejt*... így gondoltam hajdanában a színésznőt...” (A kiemelés az enyém. B. I.) A másik kép a turf mágnáslányait festi, s a kettő összevetése révén árnyalódik a női sorsok különbözősége is: „A fiatal grófnők karosszékeikben mint pasztellképek üldögéltek, Finom, csodálatosan gyöngéd arcbőrükkel, ruháikkal, kesztyűikkel, cipőikkel *mint üvegházi növények* foglaltak helyet a piros zsinórral elkerített részben...” (A kiemelés az enyém. B. I.)

A Krúdy-effektus körében szemlélhetők a regény olyan nagyobb egységei is, amelyek — makroképként — mintegy a regény cselekmény-és mondanivaló-ívének a mikroképét adják, a mű egésze és a részletek összhangját hordozva. Bárhonnan indul is el a leíró képzet, az ilyen részletek zárószóiban részben erotikus, részben a tilosban járó szerelem képeinél állapodik meg. Legjellemzőbb ilyen leírásainak egyike a mű első fejezetében van. „Húsvét előtt a budaiak még nemigen hagyják el házaikat...” — kezdődik a leírás, s néhány részletező mondat után a következőképpen záródik: „Tanárok mennek könyvekkel, és a szálloda körül titokteljesen ül a padon egy fekete sapkás, fekete fátýolos dáma, látszólag a Dunát nézi, de titkon nagyon vár...” Ilyen képek hordozzák a züllés-képzetet is, amelyben a századforduló idejének motívumai is adva vannak. Hadd hivatkozzunk itt a sűgő, a fuvolás, a vak

zenész apró epizódjára éppen a fentiek szempontjából. Péteri, a sűgő, elhitei feleségével, hogy a nyilvánosházba azért jár, mert annak „különös levegőjét kívánja a szervezete, mint az ópiumot”, s mi több, néha még tízesztendős fiát is elviszi oda. Péteri esetéből vonja le Szilvia, nagyon jellemzően, a következtetést: „Így tehát semmi különbség sincs Alvinczi és Péteri sűgő között.” Mint ahogy az is ebből az epizodikus betétből következik, hogy „egészen mindegy, hogy gróf az asszony szerelmese vagy csak egy gyolcsos tót”. A fuvolás, „ha a kotta megengedte, gyakran szemérmetlenül viselkedett alant a zenekarban, honnan a színésznők ruhája alá lehetett látni”, megjavult, amióta nem színházi muzsikus. Bocskai is színházi zenész volt, „de mert sokat nézegetett a színpadra, a színésznők ruhája alá, megvakult”. Az író mintegy ilyen apró futamokkal ellenpontozza a züllő nők galériáját. Ebbe a motívumkörbe játszanak bele a századvég életképei is. Görgey örült fiát látjuk, és Kossuth halálának tényét konstatálhatjuk a szövegháttér révén. Hasonlóképpen idézhetnénk a ritkábban előforduló mozzanatok közül is, mint amilyen a gyilkosság-motívum, hiszen ezt is a pénzszerzés élteti: a pesti polgári vagyon egy részének „eredet-mondáját” enged megsejteni bennük („Az ajtók, ablakok szeretnek sírdogálni, ha szél van odakünn. Lehetséges, hogy valakit meggyilkoltak a házban, s a holttest befalazták. A régi Pesten sűrűn előfordult ilyesmi. Vajon melyik lakásban hallgatózik a megfojtott rác kupec?...”), majd a figyelmet a regény cselekményének idejére irányítva, „modern” okaira utal. E nagyobb egységek közé sorolhatók leírásai, ezek a művészfotók a századforduló Pestjéről, a nevek hordozta utalásrendszerrel egyetemben, hiszen ezek segítségével a regényszöveg terjedelménél nagyobb bőség benyomását is teremti az író.

Az epizódoknak a szövegháttérbe illeszkedő jellege ugyancsak szembeötlő *A vörös postakocsi*ban, s helyüket inkább a Krúdy-effektusok körében kell keresnünk, mint a cselekmény fonala mentén, amelyhez nagyon is lazán kapcsolódnak, még akkor is, ha éppen egy ilyen jellegű epizódnak van sorsfordító szerepe a hősök életében. Ugyanis még ez az epizód is inkább a szövegháttér utalásrendszeréből következik, s az író világlélményére utal, mint a történések szükségszerűségében megmutató logikára, hiszen Krúdy egyik legjelentősebb felismerése az emberi létezés síkján a sorsszerűség összefonódottsága a „vér és arany” alakjában tüntető polgári létezésnek, annak a kiszolgáltatottságnak, amelyet a pénzt és szerelmet hajszolók, férfiak és nők, éreznek. A *vörös postakocsi* sors-motívumáról van szó, mely a jósnő-epizódban tetőzik, s melyet a babonás és szerencsét kereső mozzanatok színeznak. Mind a szerelem, mind az üzlet vonatkozásában érvényes ez a sorsszerűség. Az álmok és a kártyák című, nyolcadik fejezet igen jellemző ebből a szempontból. Urbánovicsné és a két színésznő, Rezeda Kázmér kíséretében meglátogatják Tóricsnét, a budai jósnőt. Ebben a részben esik szó az Urbánovicsné szomszédjáról, aki az üzletét Tóricsné segítségével lendítette fel; meghalljuk, mit tanácsolt Urbánovicsnének („Még módos asszony, ne vonja meg magától azt a dolgot, amely szívnek és a testnek úgy kell, mint a mindennapi kenyér...”), megtudjuk, hogy Horváth Klára „sohasem lesz azé, akit szeret” — Alvinczire utal természetesen ezzel, egyben arra is figyelmezteti, hogy „fiatal még, szép lány, nem is

olyan messzire van magától az, aki igazán szereti” — azaz Rezeda Kázmér, s Tóricsné kezében a kártya megmutatja Fátyol Szilviának, hogy még aznap találkozik azzal, „akinek kezébe jövendője, boldogsága le van téve”, s valóban találkozik majd Medvével és annak karján tűnik el a szemünk előtt. De ezt a sorsszerűséggé vált véletlent jelzi a lóverseny-epizód is, most már Alvinczi szereplésével. A „pesti vásár” nagy képe ezek által lesz teljes: a hazardjáték sugallata, pénzzel és szerelemmel, mintegy csúcsra viszi az író élményéből nőtt képzetet, a bordélyház-metáforát.

Így válik *A vörös postakocsi* valójában a megírás jelene, immár a huszadik századi magyar világ képévé, amelyben a feudalizmus „vörös postakocsija” rohog, s még mindig az Élet batárja szerepét is játszhatja, a polgáriasult világ, s annak első, hősi korszaka, emez erkölcsi züllöttségének tükröként, eszmei törekvései, nemkülönben pedig az a legáltalánosabb írói gondolat, hogy mi egykor élet volt, már csak irodalom, hiszen az Élet problematikus volta az, ami annyira kétségtelen ebben a regényben.

(Folytatjuk)

---

a szép keresése

---



---

## a bosch+bosch öt éve 3.

SZOMBATHY BÁLINT

---

### 3. TÉRINTERVENCIÓK, LAND ART, ARTE POVERA, VIZUÁLIS KÖLTÉSZET

„Az utóbbi években már úgy tűnt, hogy a művészek áttörtek minden lehetséges határt. Szétfeszítették a vitorlavászon szárnyának felületét levették állványáról a szobrot, gépeket kezdtek használni; közben a méretek egyre növekedtek. De a tárgyak akármennyire is tágasak és alkalmatlanok, a múzeumok és galériák elnyelik őket. Egyes művészek nem elégedtek meg ezzel. Kijelentették, hogy a fal, a mennyezet, a szoba, sőt a tárgy elkészítésének az ötlete is akadályozza őket. Ezért fordultak a képzelet vad tájai, a pusztaságok és síkságok, a hegycsúcsok és az óceán medre felé, hangoztatva, hogy az egész természetet tulajdon vásznuknak tekintik, és mindegyik élő dolog — a penésztől és az élesztőtől a tehenekig és tulajdon testükig — olyan anyag, amely alkalmazható az alkotásban” — írja a *Kayak Review* 1970. júniusi száma. Ezt a szöveget az úgynevezett „ökológiai művészet” ágazatai árnyékolják be, „amelyekre a csekély értékű anyagfelhasználás és a viszonylag alig szembeötlő hatás jellemző”; nagy részük, mint az összefoglalásukra használt elnevezés is mutatja, az élő szervezetek és a környezet viszonyát tanulmányozza (Land Art, Earth Art: föld-művészet; Process Art: folyamat-művészet; Arte Povera: szegény művészet stb.). Johannes Cladders, a möchengladi Városi Múzeum igazgatója azonban hangsúlyozza, hogy ezeknél a művészeti jelenségeknél nem is annyira a szokatlan, mindeddig idegen anyagok — „mint a föld és a hamu, fatönk vagy rőzse” — alkalmazása a lényeges, hanem „az ábrázolt és az ábrázolás azonosságának a kérdése”. Konkrétan „a kerékpár-alkatrész valószínű és nem más eszköz — mint a rajz, a kép vagy a szobor — által ábrázolt kerékpár-alkatrész. A zsámoly igazi konyhazsámoly, és nem művészien faragott vagy más eszköz segítségével reprodukált dolog. A kerékpár és a zsámoly többé már nem azok, amik összeillesztésük előtt voltak. Kiragadva megszokott összefüggésükből tulajdonképpen önma-

gukra utalnak (...). Azonosak önmagukkal. Művészi áttétel közbeiktatása nélkül léteznek". Az olasz elnevezésű Arte Povera (szegény művészet) nyilatkozataiban szintén ez az elv található meg. Az alkotás folyamán alkalmazott szerves vagy szervetlen anyagok kizárólag önmagukat képviselik: „A szegény művészet nem illusztratív vagy elméleti tevékenység, az eszme bemutatásának folyamata sem képezi célját; törekvése, hogy egy tudatos akció tényleges jelentésének az értelmét mutassa be. Alapvető jellemvonását a dolgok teljes azonossága jelenti, valójában az esztétikai tautológia leleplezése: a tenger folyadék, a szoba fénnel megtöltött tér, a pamut pamut, a szög két koordináta érintkezése — az élet akciók végtelen sokasága.” Ezekben a kijelentésekben nagyszerűen tükröződik az az álláspont, mellyel az alkotók meg kívánnak szabadulni a „szemantikai komplikációktól”, a két-vagy többértelműségtől, a hasonlatoktól, az irodalmi allúziók vonzásától, mely egészen idáig a művészeti alkotást jellemezte, és jellemzi sokszor ma is. A vászon vagy a szobor elvetése csak jelképes kifejezése annak a megismerési törekvésnek, mely lencséjében a „valóság magvát” élesíti ki.

Amikor 1971 augusztusában Slavko Matković kiment a térbe, ez a tett azt jelentette, hogy szembe fordult azokkal az alkotókkal, akik a természet sematikus ábrázolására rendezkedtek be, nem pedig annak formálására, átalakítására és hiteles tanulmányozására. Nem beszélve arról, hogy erre a pillanatra már egy hosszú és évekig érlelt festészeti tevékenység illetve gondolatépítés után került sor, mely már önmagában — az ábrázolási felületen — is tartalmazta a környezet, a világ átalakításának, újjáértelmezésének igényét. A „vissza a természetbe” programja a realitás, a valóságos idő és tér relációján, nem pedig a kifejezési síkban valósult meg, mint Szalma Lászlónál 1969—70-ben. Ezért Matković megvalósítása, amennyire kötődik az akkor még nálunk jobbra ismeretlen ökológiai művészet elvéhez, annyira megtalálható benne a táj, a környezet valóságos, szó szerinti megváltoztatásának igénye, mely származását tagadhatatlanul a festészet, „az ábrázolt és az ábrázolás” problematikájához vezeti vissza. A Ludasi-tó felületén és partján véghezvitt munkálatainak egy része ezért nem annyira valamilyen határozott és körvonalazott művészeti elv vagy elmélet, hanem egy bizonyos fokú elégedetlenség eredménye, egyszerű térintervenció, melynek folyamán a táj egy kiragadott részének a megváltoztatása a cél, olyan úgynevezett idegen anyagokkal, mint a komputerszalag vagy a mészpor. A Száz méter légvonal vizualizációja a Ludasi-tó partvonalán vagy a Száz darab 35x18 cm-es papírlap elhelyezése a Ludasi-tó felületén című intervencióknál Matkovićot még kimondottan egy vizuális hatású kép érdekli, a kifeszített vagy leterített, egyeneseket, párhuzamosakat és kört képező szalag- és mészcsíkok, a száz papírlap anyagjellege még kevésbé jelentős.

Szombathy 1972-es intervencióit, melyeket szintén a Ludasi-tó partján, Hajdújárásnál hajtott végre, hasonlóan vizuális elv vezeti majd. A környező fatörzsekre, villanyoszlopokra, a tó felületére, végül a szerző testére helyezett színes papírzászlók egy olyan szabad gesztus kifejezői, melynek hatására átalakul a közvetlen környezet vizuális állapota és összetétele. Azzal, hogy a környezetbe beültetett egyfajta vizuális kód végül az emberi testre is rákerül, nem más, mint az ember és a természet azonosulásának egyfajta kinyilatkoztatása: a természetten keresztül



az ember, az emberen át viszont a világ, az univerzum manifesztálódik. Ez a beavatkozás, mely 1972 nyarán a Fruška gora nemzeti parkban módosított formában megismétlődik, Matković téralakításaihoz hasonlóan több olyan kérdést vet fel, mely az alkotás helyére, folyamatjellegére, létezésének korlátozott tartamára, a művészet „mulandóságára” utal.

Mielőtt ezekre a problémákra térnénk ki, meg kell említenünk azokat a tájalakításokat, melyeket Szalma László végzett ugyanebben az évben Szabadka környékén, hiszen látszatra nála lelhető meg legtisztább formában az a vizuális repertoár, mellyel kimondottan a táj külsejének, vizuális struktúrájának a vonatkozásában kívánt hatni. Bizonyos betűk és számok, tipográfiai jelek, valamint használati tárgyak jelennek meg, melyek eredeti környezetükből kiszakítva szokatlanul és idegenül hatnak, s így — a mesterségeség látszatát keltve — még inkább önmagukra, önmaguk eredetére terelik a figyelmet. Az elemek konfrontációjában a táj, a környezet természetes, és a vizuális elemek vagy használati tárgyak bizonyos értelemben művi repertoárjai szerepelnek. Szalma az új technológia származékait, az ipari termelés anyagait a természetes környezet egy lehetséges képletével kívánta szembeállítani, mintegy folytatva azokat a gondolatokat, melyek korábban festészetében a természetes és „civilizált” elemek közvetlen összeütközését képviselték. Ez a kérdéskör azonban itt — a festészet eléggé verbális képleteit meghaladva — a modern művészet eszközeinek polarizálódási problematikájáig fejlődött ki, a figyelem középpontjába a technológiai és a természetes alkotói eszközök közötti kiéleződés, maga az eszközválasztás került.

Ez a heterogén közeg, az emberi környezet „esztétikai szennyeződése” nyomja rá bélyegét Szalma 1971-ben készült, Belgrádban bemutatott Játék és Komputer, valamint 1972-ben felvételezett, és a csoport szabadkai tárlatán vetített 8 mm-es kísérleti filmjeire, melyeket nagyfokú ironia jellemez, s egy kis túlzással az új irányzatok paródiájának is nevezhetnénk. „Szalma filmjeiben a humornak és a játéknak »térkomponáló szerepet« ad, ezek a tájak nevetnek a valóság és a művészet szembeállításakor”, jegyzi meg Ács József.

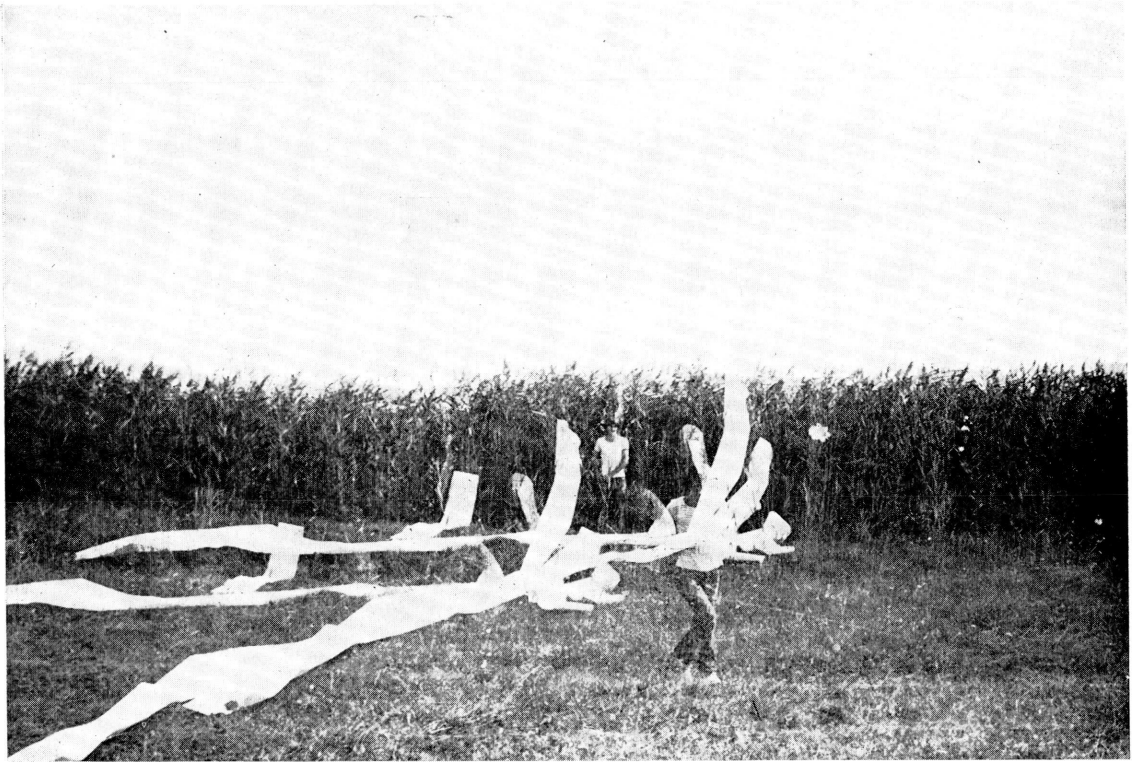
Van azonban ezekenek az alkotásoknak — Matković, Szombathy és Szalma munkáira gondolunk — néhány közös jellemvonása, melyekről már említést tettünk. Mindenekelőtt — s ebben a kritikusok is megegyeznek — ezeknek és a hozzájuk hasonló munkáknak az alkotón kívül úgyszólván nincs élő szemtanúja, megalkotásuk után az enyészetnek, a „természet szokásainak” vannak kitéve, de egyben olyasvalamit bizonyítanak, amire idáig csak ritkán volt képes a művészet: tulajdon létének mulandóságát. A műről készült felvételek vagy feljegyzések után az úgyszólván magára marad, élete rövid, csak addig tart, ameddig megalkotásának folyamata. Nem törekszik valamilyen örök és végső formára. Ezt a tényt még hitelesebben bizonyítja a Land Art, a föld-művészet, melyet Kerekes és Szombathy tevékenységén át tudunk megvizsgálni.

Kerekes László 1972 nyarán jeleket rajzolt a Palicsi-tó kiszáradt medrébe. Bizonyos képzelte koordináták metszéspontjától jobbra és balra, a koordináta-rendszerbe mézporral belerajzolt egyenes mentén számok, rejtjelek, numerikus szimbólumok helyezkedtek el, de ezeknek az ada-

toknak az elemzése sosem vezethetne bennünket valamilyen logikus szerkesztési folyamat képletéhez. Itt a legkevésbé fontos, hogy milyen vizuális eszközökhöz nyúlt a szerző, s hogy külön-külön akart-e velük „mondani valamit”. Maga az elképzelés, a tervezés válik fontossá, s az, hogy az alkotó a saját módján („nyelvén”) jelöli meg a világot, helyezi rá pecsétjét a természet, a talaj egy részére. „Walter de Maria 1969-ben vonalakat húzott a nevadai sivatagba. Egyszerűen két párhuzamos vonalat, amely — mondják — fél mérföld hosszú. De nem lényegtelen ezt tudni. Kevésbé a mérték, a vonal hosszúsága miatt, mint inkább az elhatározás miatt: két meghatározott hosszúságú vonalat húzni a sivatagba”, — írja Johannes Cladders.

Szombathy, aki 1972-ben tanulmányszerűen foglalkozik a Land Art-tal, már annyi fáradságot sem vesz, hogy a tájba menjen. Ehelyett a szabadkai Városi Múzeum régészeti osztályához folyamodik segítségért, és ásatásokról készült negatívokról állít ki képsort a Bosch+Bosch novemberi tárlatán, melyet a Képzőművészeti Találkozó termeiben tartottak meg. Arra kíván rámutatni, hogy a művészi jelenség már „művészeti” válása előtt is, nevének és fogalmának meghatározását megelőzve létezett, s nem fontos, hogy ki kezelte az eszközöket, ki tervezte, ki végezte el a munkát, valamelyik alkotó vagy munkás: „A Land Art kísérletek esetében a valóságot a művészettel szembesítjük. Egészen éles és pontos módszerrel ennek a konceptusa arra világít rá, hogy a művészeti jelenségeknek előbbi keltezését kell adni, mint amilyen a személyes stílus megjelenése. A művészi jelenség az alkotás — vagyis értelmezése — előtt létezik.” (Ács József)

„Ugyanez áll a Land Art számos művére is. Így Carl Andre kőhalmára. Az ember nem tudja, hogy Andre hordta-e össze és rendezte el, vagy úgy bukkant rá, ahogy most látjuk? Kőbánya, kavics-törmelék tárolója-e vagy kőkupac, amely a föld megművelése közben útban volt? »Mesterséges« termék-e vagy ún. »természetes«? Ki tud arról, hogy Bill Bollinger 1970-ben Kölnnél egy fatörzset dobott a Rajnába? A bedobás helyétől néhány méterre az ár irányában már nem lehetett semmit sem észrevenni. A vízben úszó fatörzs semmiben sem különbözik attól, amely véletlenül vált le a tutajról, és most sodródik el. Vagy Jan Dibbets árka. Vajon azért ásták ki, hogy kábelt rakjanak az amszterdami városi parkban? Munkások hányták ki vagy művész? (...) Akár Andre kőhalmá, akár Bollinger dorongja vagy Dibbets árka — az ábrázolt mindig önmaga is. Nincsen közbeeső fokozat, mint egy szobornál, amely a bronzon vagy márványon át utal az emberre.” Nem a hidak, az „át-tételek”, vagy a megjelenési formák a döntőek, hanem az azonosság, a művészet és a természet hiány nélküli egybeesése, a természet eszközzé válása, amelyet McLuhan úgy fogalmazott meg, hogy „az új eszközök nem hidak az ember és a természet között, hanem maguk a természet”. Mondrian már McLuhan előtt ennek a hídnak az eltűnéséről beszélt „a művészet és a természet egybeesésének javára”. S akármennyire hasonlítanak Walter de Maria vonalai a mazsa és pavacas preinka kultúrák vonalaihoz, Michel Heizer vonalrendszere a Palpa-völgyben csak repülőről látható nyolcvan méteres madárlábhhoz, ezeknek a dolgoknak kevés közülük van egymáshoz: „Az egyik mágia, a másik konceptus”, egy elképzelés megvalósítása. A Land Art alkotásai és az ókori kultúrák vagy az ősművészet bizonyos jelenségei közötti hasonlóság szembeötlő,



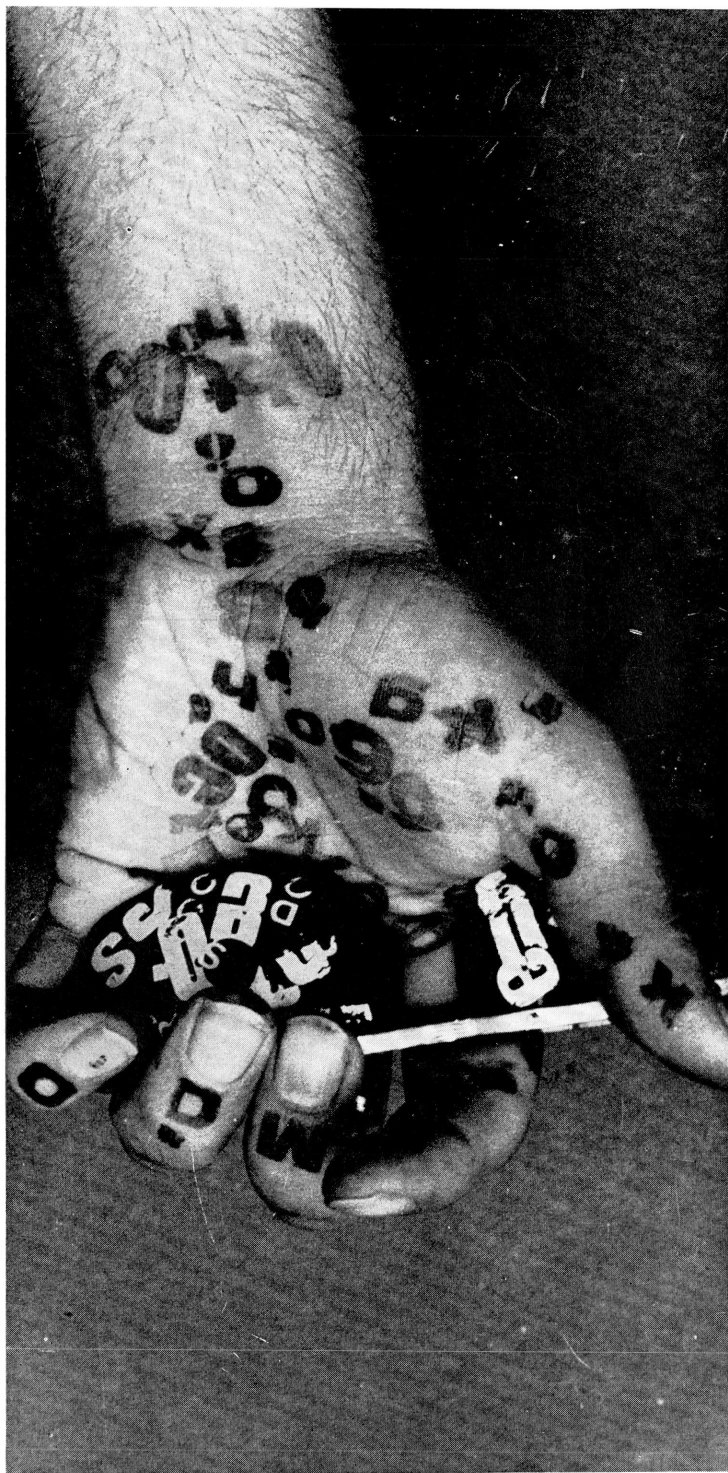
1. Slavko Matković: Intervenció a térben



2. Szalma László: Intervenció a térben



3. Kerekes László: *Lord Art, Palicsi-tó medre, 1972*



4. Csernik Attila: A tárgyköltemény felé

de meg is marad ezen a fokon, a külső hasonlóság határán. A közös csak az, hogy az időszerű művészet anyagaivá az élet principiumai válnak, a tűz, a víz, a föld, a levegő; ezek az alkotói anyagok ma mindinkább a művész létéhez, életfenntartásához kötődő mozzanatok bemutatásánál kerülnek előtérbe. Erről írt Moholy-Nagy László is, amikor az alapenergia elemei meghódításának a fontosságát húzta alá, még ha ez a „művészi” megnyilatkozás intenzitásának és minőségének a rovására is történe. Az a mélyedés, melyet Kerekes László vájít a kiszáradt tómederbe, talán utal bizonyos régészeti jelentőségű árkokra vagy földmunkálatokra, de csak abban egyezik meg velük, hogy a megmunkálás anyaga mindkét helyen a föld. Kerekeshez viszonyítva Szombathy közelebb van a konceptuális gondolkodáshoz, hiszen a Land Arttal való foglalkozás nála csak egy gondolati folyamat, mely a saját kezű megvalósításhoz sohasem jut el: tevékenysége a művészet természetére irányuló vizsgálaton alapul, s mint Kosuthnál, már semmi köze sincs az „egyedi művek” alkotásához.

A csoport 1971-es, második zentai tárlatán Matković különböző anyagokat vett igénybe (alma, stiropor, színes gyapjú, 30 darab Fortevit kapszula), melyek meghatározott ötletek vizualizációja és materializációja révén az elképzelés és a megvalósítás egyidejű médiumát képviselték, olyan közeget, mely igyekszik kizárni a kétértelmű vagy bármilyen jelentésbeli kinyilatkoztatást. Az ötlet anyagba való átültetése Germano Celant szerint „mentális és tényszerű vizsgálat modelljévé” válik, s általa kibővíthetjük tapasztalatainkat a jelenlevő tényekről vagy magáról az ötletéről, a felgyülemlett anyagokról.

Az Arte Povera-t képviseli Matković *Almák a szélben* című objektuma is, mely a mennyezetről lógó, kör alakban szétágazó és fehérre festett esernyővázból, valamint a fémpálcák végére aggatott pingponglabdákból állt. Az eredeti ötlet szerint — az a címben is benne van — a labdákat a szerkezet alá helyeztet ventillátornak kellett volna mozgatnia. Első önálló tárlatán (*Rad/Work, Ifjúsági Tribün Galériája, Újvidék, 1972*) ismét kiállította a *Vizesést* — egy falra erősített alumíniumfóliáról 10 dkg világoskék gyapjú vízesésszerűen hullik alá —, s az *Objektumot*, mely ragasztószalaggal összekötött spraydoboz-halmaz. Ez a művészet, „melyben eltűnik a néző szeme elől a fantázia és a mimézis hárttyája”, azt a feltevést bizonyítja, hogy az alkotó tevékenységét mindinkább a létforma irányítja. Eszközeit nem egyfajta artsztikum, ellenkezőleg, maga az élettér, a mindennapi tevékenység közege szolgáltatja. Matković objektumai — újszerű „szobrai” — valamint Szombathy *A postás uzsonnája* című *Arte Povera* munkája — olyan anyagokból áll, mint postabélyeg, használt levélboríték, gyufaskatulya, cigarettavég, zsebkés, csontdarab, egy paprika- és kenyérdarab, mindez egy falra erősített kerékpár-csomagtartón —, mely a *Képes Ifjúság* 1971-es tárlatán lett bemutatva, hitelesen bizonyítják a mindennapi, az ember közvetlen környezetéből származó tárgyakként, használati eszközöknek az ábrázolt és az ábrázolás azonossága elve alapján történő „térhódítását”, eluralkodását. Amit Szombathy anyagai ábrázolnak, az valójában a postás uzsonnája; az anyagok önmagukra utalnak, nem másra: jelentkezésük az azonosság újszerű kérdésére épül. A „valóságos valóságos, az akció akció, az ötlet ötlet, az esemény esemény”, a tárgy tárgy, a kivitelezés kivitelezés. Mindez Marcel Duchamp-ot idézi — ilyenek például ready

made-jei vagy Csapda című alkotása, egy ruhafogas, melyet a padlóra fektetett — és az általa felvetett kezdetleges azonossági kérdést. Ő a földre fektetett, szokatlanul elhelyezett ruhafogast „elidegenítette meg-szokott funkciójától, és a valóság és azonosság problematika értelmében visszavezette önmagára”. De míg Duchamp-nál a cím arra utal, hogy a tárgy megváltoztatta értelmét — ez különben Matković Vízésésére is vonatkozik —, addig a Postás uzsonnájánál ilyen értelmű módosulásról nincs szó: az értelem és az értelmezés hitelesen fedi egymást, az arány tehát egy-egy.

A vizuális költészet kezdeti nyomai Szombathy Bálint 1969-es Szélmalomharc a Nappal című képverseiben jelentkeztek, melyeket a csoport első, szabadkai tárlatán állított ki. A három alkotást mértani (kör) és betűelemek (Sz, B) képezik. Az éles peremű mértani testek konstruktivitását betűk rapszódája egészíti ki: az írott nyelv atomjai a geometriai testek körül és mellett mozgásba hozzák a síkot, felsorakoztatásuk ritmusa meghatározott élelkséget visz az ábrázolási felületre. Ezek a kísérletek a figurálistika jelentkezésével félbeszakadtak.

A vizuális költészet nemzetközi eredményeivel 1970—71 folyamán ismerkedtek meg a csoport tagjai. 1970 végén, az újvidéki Ifjúsági Tribünön megtartott kiállítás után kiépül a kapcsolat a *Signal* című belgrádi folyóirattal, mely vizuális, konkrét, szignalista verseket közöl. Első számában, 1971-ben Magyar és Matković, 2—3. számában pedig Szalma és Szombathy jelentkeznek. Ez a négy alkotó részt vesz a vizuális költészet nemzetközi szemléjén, melyet 1971 szeptemberében tartottak meg a belgrádi Atelje—212 galériájában, az 5. BITEF alkalmából. A korai munkákat verbo-vočko-vizuális elvek vezérlik, azonban kevés kivétellel megmaradnak a síkban, a fehér papírlapon, ahol a formálás, az alakítás feltételei kötöttek. Matković, aki a vizuális költészet elméletben és gyakorlatban egyaránt foglalkozik — Szalma és Szombathy munkái töredékesek —, 1971-ben a ljubljánai *Problemi Magazin*ban, 1972-ben pedig az *Új Symposion*ban közléteszi A vizuális költészet új útjai című tanulmányát, mely jelentős adalék a nemzetközi mozgalom elméleti munkáihoz. Abból indul ki, hogy a költészet — így a vizuális is — megmaradt a síkban, a felületen, „s azt kezeli a kifejezés egyetlen lehetséges helyeként”. Azzal, hogy a költészetnek ez a fajtája rávilágított a látás nyelvének meglétére, egyben elvetette a „tárgyvershez” való közeledés minden lehetőségét, a költő a „szemlélésének »tárgyától«, objektumától való menekülés végletébe esett”; bár a vers háromdimenziós kiterjedésére hivatkozott, mégis megmaradt a sík ábrázolásánál. „Az objektumnak e tagadásával tulajdonképpen a költészet edukatív és esztétikai funkcióját szegényíti, vagyis magát a tárgyat mint esztétikai (költészeti) információk forrását. (...) Minden dolog — fizikai tárgy, amely bennünket körülvesz, birtokolja esztétikai, költői tartalmát, kisugározza azt, s az alkotót arra ösztönzi, hogy lejegyezze őket. De az alkotó lejegyzése (asszimilált és művészileg feldolgozott lejegyzés) közben e tartalmak kétdimenziós interpretálást kapnak. Az alkotó megfigyeléseit és szellemi folyamatainak eredményeit papírra — felületre — halmozva megszünteti a harmadik dimenziót, menekül tőle. Csal bennünket, amikor azt követeli, hogy a kétdimenziósat mint háromdimenziósat éljük át.”

A közvetett bemutatásnak ebben a kritikájában Matković a költői témául választott tárgyra való „írást” szorgalmazza, mellyel a fizikai



tárgy a költői mű szintjére emelkedne. A költészet nyelvi szövete rávetül a tárgyakra, s az újonnan kialakult esztétikai állapotban a szemlélő érzékszervei frontális erőfeszítést visznek majd végbe: érzékelhetővé válik a tárgy „nedvessége, puhasága, hangzósága, szaga, íze, hőmérséklete stb.”, melyek költői tartalmakká alakulnak át. „Az így megfogalmazott álláspontok arra a megállapításra készítetnek bennünket, hogy az új vizuális költészetet megtalálhatjuk a hegyekben, a mikroszkóp lencséje alatt, a tűzben és a vízben, a fizikai és kémiai kísérletekben, az utcán és a világűrben”, mutat rá Matković a vizuális költészet távlati lehetőségeire, melyek lényegében azonosak a már érintett ökológiai művészet képességeivel.

Elméleti tevékenységével párhuzamosan Matković „térbe helyezett” vizuális költészettel foglalkozott: bizonyos használati eszközökkel — szék, szódásüveg, zsineg, spraydoboz — összekötött nagy fehér papírbeütöket állított ki a térbe, s ezzel teremtette meg a valóságos harmadik kiterjedést. Az alkotás anyaga a külső dolgokkal összefüggő, velük egyenértékű, változatosan variálható és kombinálható „szubjektív nyelvezet”. A térbe helyezett betűk és betűcsoportosulások a többihez hasonló élő szervezetek, melyekre befolyással van a külső környezet mindegyik hatóeleme.

Bármennyire is kiterjedt Matković figyelme ennek az új vizuális költészetnek minden elméleti és gyakorlati mozzanatára, az úgynevezett tárgyra-írás nem nála, hanem a csoporthoz 1973-ban csatlakozó Csernik Attilánál valósult meg a leghitelesebben. Nála a tárgyra való írást festészeti-képzőművészeti periódus előzte meg, mely már elég korán tartalmazta az írott nyelv legkisebb elemeit. 1970-es figuralista korszakában azonban ez a jobbára díszítőelemként alkalmazott betűanyag egyéni kalligráfiai képződménnyé alakult át, olyan alakzattá, „mint amikor a szavakból kihagyjuk a magánhangzókat, és olyan fogalmakat alakítunk ki, amelyeknél nagy agytörő munkára van szükség, hogy megfejtsük a rébuszt, a szót...” (Ács József). Csernik rébuszait betűk halmazai jellemzik, melyeknek körívű radiációjuk van, a központi jelet viszont az erőtérből kivont, megnagyított betű helyettesíti, rányomva bélyegre a felület egészére. A kiemelt betűjel gyakran dombormű, s így háromívű kiterjedése valóságos, nem pedig virtuális, beleélt. A tipográfiai ornamentika — Csernik grafikai formatervező, ez a kérdés tehát naponként foglalkoztatja — nyitott formákat, szerkezeteket teremt, de ez a nyelv még mindig poliform, áttételes.

Miután már ebben a sokféleképpen magyarázható munkaszakaszban a központi elem térdimenziós megoldásával sikerült kiszakadni a síkból, 1972 folyamán a multidimenzionális költészethez érkezett, ahhoz a vizuális verseszményhez, melynek megvalósítását és permanens gyakorlatát A vizuális költészet új útjai című tanulmányában Matković szorgalmazta. Arcra és kézre vitt rá betűlenyomatokat, ezek a testrészek alakítás közben és utána is funkciójukból adódó, mozgást végeztek, kinetikai tulajdonságaik a mozgásban és az előttünk való átalakulásban voltak immanensek. Nála a fénykép — képsőbb a film is — csupán dokumentációs eszköz; az első az alkotási folyamatnak csak töredékeit, időszegmenseit adhatja vissza, tehát nem műként határozódik meg, nem vezet vissza ismételtelen az alkotást a síkba. A Ladik Katalinnal — szintén 1973-ban lett a csoport tagja — közösen készített tárgyköltészet-

ben Csernik ismét a testírást választotta, a test lett az alap, a képzési felület, mely mozdulatokat végzett, ezt viszont hordozójának pillanatnyi tevékenysége határozta meg. Csernik és Ladik objektív tárgyköltészet a müncheni Olimpiai Játékok művészeti műsorában Milko Kelemen Yebell című szerzeményét szolgálta, ahol Ladik volt a vokális előadó.

Vizuális költészetének eredményeit Csernik 1973-ban készített 8 mm-es kísérleti filmjében és 1974-ben kidolgozott tárgykönyvében összegezte. De míg könyvének anyaga az „a”, filmjében — bizonyos hangzásbeli előnyöket figyelembe véve — az „o” betűjel tulajdonságait vette elemzés alá. Az egymás fölé és mellé, blokkokba zárt betűelemek az áthelyezés, a szerző „kombinatorikus kulcsrendszere” révén örvénylést visznek a felületre: az elemek bejönnek a képbe, és el is tűnnek, anélkül, hogy eredetükről, származásukról vagy távozásuk irányáról tudnánk valamit. A képsík azonban Cserniknél sohasem válik a magánhangzók mechanikus gyűjteményévé vagy pusztá betűhalmazok hordozójává. A fehér alap után megjelenik a test, annak részei, a kéz, az arc, a láb; testtartásoknak (behaviour-oknak) vagyunk szemtanúi, és mielőtt a betűimpulzusok „gépies zörejjé” válnának, a test a tárgyra, az emberre irányítja a figyelmet. Így lesz az alkotás — intellektuális játszadás helyett — mélyen emberi, szenzibilis kinyilatkoztatás. Külön figyelmet érdemel, hogy Csernik az „o” jelelem vokális atributeumainak a feltáráására is hangsúlyt fektetett: a részek mozgását, közeledését és távolodását Ladik Katalin hangprojektuma takarja, s ez — mint Tóth Gábor írja — önálló fonikus költeménynek is megfelel. „Feltétlenül említést kell tenni a filmet kísérő »o« hangartikulációkról, melyek a csecsemő »o«-formálásától a ki- és belelegzés »anyagtalan« »o«-jáig széles megvalósulási helyzeteket mutatnak be”, írja Tóth a film budapesti vetítése alkalmából.

Könyvében Csernik az „a” betű viselkedését vizsgálja a kör alakú nyílással átluggatott, a nyílás elhelyezésével egyidejűleg megszüntetett felületen. Amit első látásra megállapítunk, hogy a harmadik kiterjedés, a mélységi dimenzió a virtuális lehetőségeket meghaladva kitapinthatóan, kimutatható otlevőségként valósul meg: a nyílás magvából „a” betűk csoportjai törnek fel és az oldalakon, a nyílás peremén kör alakban helyezkednek el. A betűjelek mozgását, közeledését és távolodását — a rébuszok központi jeleihez hasonlóan — ez a vizuális erőforrás határozza meg, így a nyelvi jelelemek alakítható anyagként bukkannak fel. A lapokon ugyanannak az elemnek az emeletes elrendeződését figyelhetjük meg, mintha ezáltal is utalás történne a betűjel több dimenziós életterére, látás-, hallás- és szóbeli összefüggésére. Az anyag, a legkisebb nyelvi egység rétegszerű elhelyezésénél fogva plasztikus jelleget nyer, mégpedig nem beleélt, képzeletbeli, hanem valódi térmegszervezéssel. „Csernik visszatereli figyelmüket a szövegre, annak alkotóelemeire, új szintéziseket hoz létre, egy esztétikai befogadást tesz lehetővé, s ezáltal a használatban elidegenedett textust újrhumanizálja. A test és a betű kontextusával foglalkozó munkái világitanak erre a relációra legpontosabban”, jegyzi meg Tóth.

A vizuális költészet darabjai mellett említést kell tennünk Szalma szignalista verseiről, Szombathy konkrét és jelverseiről, valamint Ladik 1973-as Flora című szövegkutatásáról. A csoport tagjainak munkáit több

hazai és külföldi folyóirat közölte. Szalma többek között az angliai *Second Eonban*, Matković és Szombathy a ljubljanaei *Problemiben*, a Milano sul Garda-i *Lotta Poeticában* közölt. Csernik, Kerekes, Matković, Szalma és Szombathy költeményei és szövegkutatásai bekerültek Klaus Groh *Visuell, Konkret International* című antológiájába, melyet a gersthoferi *Und* című folyóirat 1973. évi 11—12. száma közölt. Az ide tartozó publikált munkák megtalálhatók még a szabadkai *Pesmos* és *Kontaktor* című folyóiratokban, valamint az újvidéki *Mixed Up*-ban.

A balatonboglári kápolnatárlatok 1973. évi Szövegek / Texts című nemzetközi tárlatán Csernik, Kerekes, Szombathy és Matković állított ki. Külön említést érdemel Csernik Attila Eksperimenti nevű újvidéki önálló tárlata, melyet az Egyetemista Kultúrközpont szervezett 1974-ben.



---

napló

---



1.

(Két ifjúsági regényünkről.) „És azt is mondta bizonyára, hogy hiba volt ezt a dolgozatot közzétenni, mert lehangoló, sőt lesújtó képet fest a fiatalokról, főként pedig az iskola tanulóiról. Mert az olvasó elgondolkozik, és felteszi a kérdést, hol voltak a pedagógusok, hol volt az osztályfőnök, milyen munka folyt abban az iskolában, ahol egy gyerek ennyire magányos? És ő, apa, nem érti, hogy követhettek el ekkora hibát, és miért épp ezt a dolgozatot küldték tovább, amikor ifjúságunkra nem ez jellemző, és meggyőződése szerint rengeteg szép, derűs, fiatalos lendülettel megírt dolgozat akad az iskolában. Hogy lehetett épp ezt jutalomra javasolni?”

Mirnicz Zsuzsa *Ellopott csillagok* c. ifjúsági regényéből valók ezek a sorok, a regény gimnazista hősnője, Bátor Livia beszélgeti így képzeletében befolyásos egyetemi tanár apját, lányának tulajdon magányosságáról őszintén valló, s ezért családi botrányt kavarázó dolgozata miatt felháborodva. Alighanem reálisan elevenítve föl a tanári szobában lezajlott beszélgetést, nem csupán azért, mert feltételezzük, hogy ez a kislány igazán ismeri apját, s annak szemléletét, beszédstílusát, hanem mert ez a stílus, illetve a „jellemző” kérdésének ilyen felvetése, túlon túl is ismerősnek hat. Annyira, hogy nem először jut eszembe efféle okoskodás hallatán Maupassant, aki egy alkalommal, miután megkérdezték tőle, miért ír mindig boldogtalan asszonyokról, állítólag a következőképpen válaszolt: „Azért, mert a boldog asszonyoknak nincs történetük.” És persze nincs történetük „boldog diáklányoknak” sem, amiért is elvben ugyan igaza lehet éppen a „családi becsületet” védelmező apának a „szennyest kitergető” dolgozatot nyomtatásban is megjelentető magyar-tanárnővel szemben, amikor ifjúságunkat illetőleg „nem jellemzőt” emleget, éppen csak a szerinte „jellemzők” dolgozataival szegény „lehorodott” tanárnő aligha kezdetett volna valamit. Akárcsak maga az irodalom is, az se igen boldogul az efféle „jellemzőkkel”, legyen bár szó, mint

Mirnicz Zsuzsa regénye esetében, ifjúsági irodalomról. Persze nem csupán hősnőkkel (asszonyokkal, diáklányokkal) vagy általában a hősökkel kapcsolatban van ez így, hanem legalább ennyire érvényesnek látszik másra, társadalmi vagy nem társadalmi jelenségekre vonatkoztatva. Mert hát tetszik vagy nem tetszik, le kell nyelnünk a békát, és tudomásul kell vennünk, hogy az irodalom, különösen a próza, valamennyire mindenképpen a „rosszhoz” kötődik, arról tud szólni igazán, ami nincs rendben, ami nincsen a helyén. Hogy miért? Egyszerűen, mert probléma nélkül nincs irodalom, a probléma feltárásban lenne az irodalom „küldetése” is — ámbár válaszuk egészen triviálisan, pletykaszinten is megfogalmazható: az, hogy Kovácsék tökéletes házasság- és családi életet élnek, végeredményben senkit se érdekel.

Mirnicz Zsuzsa magányával birkózó, képmutatás ellen lázadó lányfigurája a szó „statisztikai” értelmében tehát csakugyan lehet nem tipikus vagy nem jellemző, ám annál tipikusabb regényalakként. Nálunk és nemcsak nálunk egyaránt, ámbár távolabbi irodalmi őseink felkutatását alighanem mellőzhetjük is, annál is inkább, mivel az első Mirnicz-regény hősnője, Kardoss Laura kapcsán erre sor került már, Bátor Livia (Lia) pedig annak közvetlen leszármazottjaként jellemezhető, akkor is, ha elődjéhez hasonlítva feltétlenül megkapóbb, emberibb, természetesebb. Kétségtelen írói előrelépésről tanúskodó, akárcsak maga a regény, abból adódóan, hogy ilyen, egyetlen figurára épülő regény esetében a központi alak sikeres kibontakoztatása a regény sikerét is jelenti egyben. Amiként persze ugyanez fordítva is áll: a regényalak élelenségét a regényment, a cselekmény határozza meg, a közeg, amelyben mozog, amelyet érzékel, s a maga módján természetesen értékkel is, tulajdon szemszögéből mondva ítéletet felettte.

Alapjában véve kellemes meglepetést okozón. Annyira, hogy az *Ellopott csillagokban* szinte csalódtam: elődjéhez, az *Égig érő fákhöz* viszonyítva sokkal nehezebben találok benne „kivesézni” valót. Ifjúsági regényről lévén szó, jobbára kákán csomót kereső bogarászással csupán.

De azért lássuk a csomókat. Mert beleakadhatunk akár a nevekbe is. Abba, ami már az *Égig érő fákh*ban is szemet szúrt egy kicsit. Mármint a Kardoss név, na meg mellékszereplőként akadt ott is egy Bátor, alighanem ugyanaz, aki itt Lia papájaként szerepel, kiemelkedő tagjaként egy köztisztviselőben álló és befolyásos családnak, és hát igazán nem tudom, hogy az ilyen családokra mennyire jellemzők ezek a szerény szövegi „i”-k ellenére is történelmi léghőkört árasztó és kutyabőrképzeteket keltő nevek, amit főleg azért nehéz nem megkérdezni, mivel az italozó és leánytanítványjaival is szívesen elszórakozgató matektanárt Kürthi Géának, a Lia unokanővérét, Zsút „megvásároló” korosodó jogászprofesszort, „a nemzetközi jog nagy tudósát”, „az ország egyik legnevesebb és legtehetősebb emberét” pedig dr. Fáy Andornak hívják. És ha ez mellékes is (mert lényegében az), nem egyéb nem túl szerencsés kézzel végzett névválogatásnál, a már említett Zsú kapcsán mindjárt felmerülhet egy bizonyos motiválatlanság, mivel szökését Fáyval csak úgy-ahogy tudjuk elfogadni, főleg mert ha ilyen befolyásos család tagja, szegénységét-kopottságát nehéz elhinni, hirtelen elhatározott érdekházassága miatt pedig alighanem különben hangsúlyozott komoly értékeiben is kételkedhetünk. Na de jó, mondjuk, hogy Zsú kiforratlan még, ám ugyanez Lia anyjáról már aligha mondható el, lévén átmenetileg külföldi ku-



tatóintézetben dolgozó és doktorálni szándékozó csillagász, s mint ilyen, csillagjaival Lia szemében a magasabb emberi értékek megtestesítője is. Mert hát svédországi tartózkodása idején lehet egy „Kurtja”, miért ne lehetne, hanem hogy ez a kapcsolat annyira háttérbe szorítsa benne nemcsak a csillagokat, hanem az anyai szerepet is, hogy sem Lia, sem annak vidéki nagyanyjához küldött kishúga se érdekelje többé, az talán mégis túlzás egy kissé. Mert akármilyen távol álljunk is az anyaság bármilyen gloriifikálásától, a tapasztalatok mégiscsak azt mutatják, hogy egyes szélsőséges példáktól eltekintve, anyaságukról még a Bátorinénál sokkal felszínesebb nők se szoktak egészen megfélekedezni, mégoly nagy szerelem hatására se, vagy ha igen, nem minden belső konfliktus nélkül. Ez utóbbinak, Lia által is érzékelhető tünetei nélkül ugyanis Bátoriné olyannak látszik, hogy kételkednünk kell, volt-e benne valaha is annyi emberi érték, amennyi ahhoz szükséges, hogy akár csillagász, akár bármilyen más hasonló szintű foglalkozás képviselője váljon belőle. Ahhoz ugyanis már pusztán csillagászi mivoltából fakadóan sokkal tudatosabb lénynek kell lennie, semhogy csak úgy sodródjon, illetve sodródásához legalább valami öngazolás kellene, mondjuk az, hogy munkáját nem ismerik el, tehát „nem érdemes dolgozni” és ebből még lánya tolmácsolásában is sejtenünk kellene valamit. Ugyancsak tudatosságából fakadóan kellene kifinomultabban képmutatónak lennie, ami egyébként még inkább vonatkozik az apára, Bátorira, akiről, éppen mert szinte anakronisztikusan kényes családi és társadalmi jóhírére, igazán „elvárhatnánk”, hogy viszonyát a „balkonos hölgyel” körültekintőbben bonyolítsa le, semmiképpen se úgy, hogy „hetekig nála alszik”, s átmenetileg anya nélkül maradt lányát ennyire magára hagyja. Elvégre minden visszataszító volta ellenére, van a képmutatásnak egy némileg pozitív oldala is: bizonyos határokon túl mégiscsak kötelez, ha másra nem, a látogatás fenntartására. Ábrázolóját, az írórt viszont, még ifjúsági regény írásakor is, feltétlenül arra, hogy e sajátosságait figyelembe vegye, következetes maradjon a képmutatás logikájának megmutatásában. Mindezek nélkül ugyanis, a helyenkénti ügyes bonyolítás ellenére, kissé kilátszik a lóláb, illetve Lia magányának konstruáltsága, az a szerzői igyekezet, hogy hősnője tanulmányi eredményeinek romlását, táskalopásban csúcsosodó félresiklását, a kislány áldozat voltának megtartása mellett mutathassa meg. Így jön aztán létre az a magány, melynek megtervezettségét a megelevenítő színek, ha feledtetni nem is tudják egészen, de helyenként sokban ellenúlyozzák. Mint pl. a születésnap magáramaradottság leírásakor:

„Ültem a konyhaszéken. Hallgattam a csap csöpögését. Reggel nem zártam el rendesen, azóta csöpögött. Mit szólna ehhez anyu? Megszidna? Ugyan... nem érdekes. Aludni kellene, az utóbbi időben sokszor szerettem volna aludni. Ha valami bajom volt, ha kiborultam. Akkor mindig arra gondoltam: beveszek valami altatót, lefekszem, és alszom, egy teljes napot, kettőt, tízet, vagy akár százat, és mire felébredek az ablakon besüt a nap, valaki, tán anyu, vagy valaki más bejön a szobába, és nagyon kedvesen, dorgálón, gyengéden lerántja rólam a takarót, azt mondja, ejnye, te világ lustája, hasadra süt a nap, tán az ágyadba hozzam a reggelit? — és én frissen ébredek, kicsit affektálok és nyafogást színlelek, de nagyon boldog vagyok, hogy felébresztettek, a rosszat csak

álmodtam. Odakinn süt a nap, és nincs fülledt lakásszag, csöpögő csap, elfelejtett születésnap.

A csap horkantott egyet.”

Vagy akár annál a résznél, amikor az osztályfőnöknő rajtaütésszerű megjelenésekor egy hátára fordult bogár vergődésének leírása segítségével érzékelteti hősnőjének szorultságát. Ez ugyan megoldásként lehet nem újszerű, viszont mindenképpen érzékeltes, és úgy szimbolikus, hogy egyben valóságos is, ami már csak az *Égig érő fák* kutya-epizódjának már-már szörnyszülött szimbólumkonstrukciója miatt is az egyenesbe jövés megnyilvánulásaként értékelhető.

Akárcsak a magányosság, vagy inkább az *elhagyatottság* minden már említett „összehozottsága” ellenére, a regény egésze is. Amelyben egy környezetének álszentségére, karrierizmusára és anyagiasságára rádöbbenő fiatal lány vall benne őszintén, bátran és reálisan — sok tekintetben halkabban, mint ahogyan azt elődje, Kardoss Laura tette, a korábbi regényhez viszonyítva valamivel kisebb látóteret befogón, nagyjából a család és az iskola által behatárolva, ám intimebben, elmélyültebben. És ami talán ennél is fontosabb, lényegében túlzó szentimentalizmus és romantika nélkül, úgyhogy még a tanárnőnek első személyben tett valamást követő rövid harmadik személyű „happy end” is elfogadható. Elvégre ifjúsági regény esetében mégiscsak kell egy kis feloldás a csillogatok ellopása — az illúziók elvesztése után.

\*

Úgy is mondhatnánk, főlöszleges a kérdés. Már mint Németh István gyermeknovella-füzért tartalmazó kötetének címe: *Ki látta azt a kisfiút?* Mert látjuk. Finoman megrajzolva, környezetét vallató, és elfogulatlan pillanatással szemügyre vevő, eleven kisfiúként. Bizonyos értelemben a szerző ezt megelőző *Sebestyén* című ifjúsági könyve címadó hősnéek kisöccseként, vagy akár olyan benyomásunk is támadhat a könyvecske olvasása közben, hogy magával az életének egy korábbi szakaszát élő Sebestyénnel találkozunk. Látszólag eseménytelen aprócska novellákban, illetve valomásszerű „világészlelésekben”, „eszmeletre ébredésekben” megmutakozva, akkor is eleven, a maga körül látottakat faggató, mindenre rákérdező emberkeként bontakozva ki a szemünk előtt, ha „papája”, azaz megalkotója talán nem mindenben volt következetes. Úgy az egyes történetecskék szintjét és mondanivalóját illetően, mint az egész kis könyv koncepciója tekintetében.

Némileg ugyanis sajnálhatjuk, hogy nem minden kis történet olyan megragadó, s ugyanakkor „szociális hátterű”, mint amilyen például a *Mi van a pincében?* című, ahol egy öreg szemétkuberáló alakját láthatjuk a kisfiú szemével, mégis életszerű és gondolkodásra készítő felvázolásban, vagy talán még inkább a *Mi van az új fiúval?*, ahol viszont egy környezete felé bezárult nevelőotthonbeli kis iskolatárs sorsa érinti meg futólag a róla beszámoló emberpalántát. De ugyanezt mondhatjuk el ennek az írásnak „párjáról”, a *Mi van a Zelma nyakában?*-ről is, amelyben egy „hátrányos szociális helyzetben levő” kislány alakja tűnik fel előtünk a maga nemében valóságos kis remekművet eredményezve. Merőben más tárgyú, de az említettek mögött semmiben sem elmaradó írás a *Mi van a nagymamánál?*, sőt több vele rokon írással együtt, amelyekben

ugyancsak a „betonketrecbe” zárt városi gyerek nagyobb mozgástér iránti vágya és a természet közelsége iránti igénye jut kifejezésre (gyakran a „gyerekszáj” megnyilatkozásainak ügyes ellesése segítségével), ez az írás lehet egyike a legjellemzőbbeknek Németh István kötetének alapállására és belőle fakadó hangvételére. Leginkább ugyanis ez a természet-nosztalgia és a gyerekek számára különösképpen sivárságot és korlátozottságot jelentő város szorításából való szabadulni akarás határozza meg a könyv hangját s persze a legtöbb írás tárgyát is egyben. Ez az „életérzés” fejeződik ki finom költőiséggel a *Három szem kukoricában*, amelyben a kíméletlen felnőtt „realizmus” tépi szét a kisfiú természetszeretetének szárait, s ugyanezt a „civilizációs” rövid pórázra fogottságot érezzük akkor is, ha a kisfiú egy villa rácskerítésén kukucskál be, vagy akár egy parkban tett iskolai kirándulásról számol be dolgozatában. Kitűnően jelzi ezt az alapvető beállítottságot egyébként mindjárt az elsőnek olvasható, giccset s kisfiút körülvevő mesterséges világot egyaránt telibe találó, s egyben az „igazi” öntudatlan igényléséről árulkodó pár soros „iskolai dolgozat” is, amelyet azért érünk mesterinek, mert, nyilvánvaló rejtetten érzékeltető módszere ellenére, szinte maradéktalanul egy kislelemista fogalmazványának látszatát kelti.

„Nekünk van egy macskánk. Én a mi macskánkat cicának hívom. A farka fekete, a füle piros, a cica pedig tiszta hófehér. Négy lába van. Egerekkel táplálkozik. Bajusza azért van, és azért hosszú, hogy ha alszik, rátehesse az egéryuk szájára. Ha onnan kibújik az egér, a macska fölébred és megfogja. A mi macskánk mindig gombolyaggal játszik. A nagymamának édes kiscicái vannak. A mi macskánk a falon lóg. Mama gobelin-cicának hívja. Az igazi macska karmol és dorombol. Az igazi macska bundája puha. A gobelin-cicát nem szabad megsimogatni, mert üveg alatt van és bepiszkolódik az üveg. Ilyen a mi macskánk. Én nagyon szeretem.”

Ezekkel a minden tekintetben természetesnek ható és nem csupán kevéssel, de szinte semmivel sokat mondó kis írásokkal szemben, akadnak Németh István kötetében olyan írások is, amelyeket már inkább „csináltak” érünk. Akkor is, ha érezhetően gyermeki kérdésfeltevésre épülnek, s a nyiladozó értelem számára még túl bonyolult valósággal szembeni értetlenséget tükröznek, kedvesen humoros hatásokat keltve, de nem minden tekintetben valószerű benyomást eredményezők. Leginkább talán a *Mi van a főnök begyében?* mondható ilyenek, mivel a képletes beszéd és a szó szerinti értelmezés összeütköztetéséből fakadó humor lehetőségeinek ügyes kihasználása ellenére se igen hihetjük erről a kisfiúról, hogy ennyire ne értsen olyan beszédfordulatokat, mint „begyében van” vagy „kitőri a nyakát”. Főleg, ha erre gondolva az is eszünkbe jut, hogy a kisfiú már az *Egri csillagok* olvasásánál tart, amivel nem csupán ez az epizód nincs egészen összhangban, hanem a *Mit gondolnak rólunk a kanadaiak?* c. naplórészlet sem, mivel azt képzelni, hogy a földgolyó túlsó felén élő emberek fejfelé lefelé lógnak vagy a fejük tetején járnak, szintén nem az *Egri csillagok* olvasói szokták, hanem náluk jóval fiatalabb korosztály képviselői. Olyan korú gyermekek, amilyenek különben a kisfiút is hinnénk, ha egyik-másik momentum, „félreütött” hangként ki nem zökkentene bennünket ebből a feltevésünkből. Vagyis Németh Istvánnak, bármilyen fogékonyságot áruljon is el a gyereklélek rezdülései iránt, nem mindig sikerült elkerülnie azt a csap-

dát, amely állandóan ott leselkedik az íróra, valahányszor a gyerektudat ábrázolására vállalkozik, egyszerűen abból adódóan, hogy az íróban saját gyerekkorának különböző szakaszaiból származó emlékei, amelyekre ilyen alkotás esetében építhet, elraktározva egyidejűleg vannak meg, viszont egy meghatározott korú gyermek megformálásakor csupán az erre az életkorra jellemzőeket használhatja föl. Legalábbis amennyiben gyermekfigurájáról „állóképet” alkot, s nem egy hosszabb életszakaszát vagy annak egyes epizódjait eleveníti meg, amit viszont a *Ki látta azt a kisfiút?* esetében aligha hihetünk. Akkor sem, ha az elején található, s *A kisfiú dolgozatfüzetéből* cím alatt szereplő rövidke írások, illetve az utolsó, *A kisfiú naplójából* című ciklus darabjai között feltétlenül megmutatkozik egy bizonyos fokozati különbség, ott rejlik az összetettebbé válásnak és a látásmód kiteljesedésének folyamata, amiből a kisfiú idősebbé válására következtethetünk. Ezt a benyomást erősíti meg a *Telefon* című befejező naplórészlet is, ahol a kis barátnőjével telefonon beszélgető kisfiú valami változást vél fölfedezni a nyaralásról megtért kislány hangjában, s ez kétségtelenül nemcsak a szóban forgó kislány, hanem a kisfiú rövidesen beköszöntő kamaszkorának első tétova fuvaltatát is előre jelzi. Azaz, inkább jelezné, ha a különböző életkorok már említett jellemzői, megfelelő sorrendbe állítva, megerősítenék ezt a „fejlődési vonalat”, és szeszélyes egymásmelletiségükkel nem elmosnák inkább. Akár még azzal is, hogy a fejjel lefelé lógó kanadaiakról szóló írás szintén itt, a záróciklusban található.

Persze gyerekkönyv, mondhatnánk, „kicsire nem nézünk” alapon melőzve a szőrszálhasogatást. Arra gondolva, hogy ilyen jellegű művet nem kell ennyire halálos komolyan, felnőtt könyvnek kijáró szigorral szemügyre venni. Ez azonban igaz is, nem is, mivel bármennyire kisgyerekről szóljon is, és bármilyen örömet találjanak is benne a gyerekolvasók, Németh István könyvének legfontosabb rétegét, azt a friss és elfogulatlan, rákérdező látást, ami benne leginkább értéknek számít, a gyerekek aligha képesek nemcsak igazán értékelné, hanem akár észre is venni — éppen mert gyerekek, s mert a gyerekkor varázsa valójában utólag születik meg, azok számára, akik már rég túl vannak rajta. Ilyen szempontból nézve tehát mégiscsak előnyt jelentett volna, ha e mindössze kilencvenoldalmi kis könyvben életre keltett gyermeki látás töretlen hitelességgel bontakozik ki. Ebben az esetben se lett volna kevésbé kedves olvasmány a gyerekek számára sem. Ámbár így is az -- felnőttek számára is.

## 2.

(Páskándi Géza prózájáról.) Meglepetés vagy nem meglepetés? — tűnődhetünk Páskándi Géza nem kevesebb, mint harmincnégy írást, novellát, többé-kevésbé színpadon is elképzelhető rövid párbeszédeselejtet, hosszabb elbeszélést egyaránt tartalmazó kötete, *A vegytisztító becsülete* elolvasása után. Az eddig költőként, s még inkább drámaíróként ismert Páskándi ugyanis mint prózaíró tagadhatatlanul meglepetés számunkra, sőt annak tekinthetjük e kétségtelenül kissé „mindenesnek” nevezhető kötet rendkívüli gazdagságát is. Főleg, ha a benne fellelhető izgalmas és érdekes ötletek, helyzetek valóságos légióját vesszük figye-

lembe — ugyanakkor azonban úgy érzem, csodálkozni akkor kellene inkább, ha az derül ki, hogy Páskándi mint prózáíró alatta marad költői és drámaírói erényeinek.

Nem meglepő azonban szerzőnk prózájának jellege sem. Drámai alkotásainak ismeretében ugyanis, na meg más drámaírói teljesítménnyel kitűnt szerzők, mindenekelőtt Dürrenmatt és Mrozek sajátosan abszurd-groteszk prózai írásaira gondolva akár azt is megvallhatom, hogy ezt a fajta prózát vártam-reméltem Páskánditól is.

„Lényeglátó”, „tettenérő”, „mélyfúró” — ilyenféle jelzőkkel illethetjük ezt a prózát, amelynek „használati utasítására”, anélkül, hogy a szerző ilyesmivel kívánt volna szolgálni, legmaradéktalanabban a kötet legvégén található, de még 1954-ből származó, A *hitfejtő* című remek elbeszélést olvasva bukkanhatunk. Nem véletlenül említem egyébként a keletkezési évszámot e novella kapcsán. Ennek ismeretében ugyanis, már témája, a reformáció kora, illetve főszereplője az ellenreformatórként buzgólkodó Albericus atya figurája sem tűnik öncélú múltba kalandozásnak, illetve figuraként holmi írói szeszély szüleményének. Tekintve, hogy Albericus az általa alapított és vezetett különleges „interpretációs bizottság” élén olyan buzgalommal igyekszik megtalálni és kimutatni a különböző egyházi és világi szövegekben minden „reformációgyanús” elemet, hogy ezáltal nem csupán az ellenséget leplezi le, hanem egyháza őszinte híveinek minden szellemi megnyilatkozását is megbénítja, és lehetetlenné teszi, hogy végül maga is áldozata legyen annak a folyamatnak, amelyet életre hívott. Rendőrfőnöke ugyanis a végén azzal a megokolással tiltja meg neki az „interpretatio ilyen gyakorlatát”, hogy „az eretnekek elsőként is cselekszenek és szervezkednek, az eretnekek főként emberek, nem szavak és textusok. Munkád haszon nélkül való a Szent Egyház számára, s csak arra jó, hogy papságunk most amúgy is zilálódó összetartását széjjelebb szórja, hogy egyik a másiktól tartson; hogy már saját szavaikban se bízzanak, hogy féljenek önnön szavaiktól, mintha azok az ellenségé lennének”, s ugyanakkor rámutat Albericus beteges buzgalmának belső rugóira is, elsősorban hitbeli gyengeségére. Azzal, hogy kimondja: „Pironkodjék, aki rosszra gondol. Magára kell alapoznia annak, aki a másíkról rosszat feltételez. Röstellje magát, aki rosszra gondol!”

Ugyanebben az írásban találjuk még az alábbi rendkívül érdekes és több szempontból is tanulságos szövegrészeket.

Mondjuk Albericus következő „elméleti megállapítását”:

„A tökéletességre jutott interpretatio a némaság határa. A némaság csöndet jelent. A csönd — a lélek befordulását szolgálja. A lélek befordulása — a tisztulást. A tisztulás — Isten közelségét. Isten közelsége — a mennyország üdvössége”.

Vagy amikor, ugyancsak Albericus, egy tanítványa figyelmét hívja föl arra az aligha elhanyagolható tényre, hogy:

„... igaz ugyan, hogy az *autor* nem válogathatja meg *lectorait*, ám a *lectorok* nem véletlenül választanak némely *autorokat*.”

De talán még ennél is érdekesebb, legalábbis, ami a már említett „használati utasítást” illeti, amikor Albericus részletekbe menően fejti ki úgyszólván „szemantikainak” mondható interpretációs elméletét. Már-mint tanítványainak, akiknek:

„Nem kevésbé volt nehéz megérteniük és emlékezetükbe vésniük,

hogy mit jelent, milyen fontos az ‚in textus‘, vagyis a ‚szövegben nyilvánvalóan levő‘, és a ‚sub textus‘, vagyis ‚a szövegben nem kifejezetten levő‘ értelem megkülönböztetése. Am ezenfelül is még voltak: ‚szövegen túli‘, ‚szöveg mögötti‘, ‚szöveg előtti‘, ‚szöveg feletti‘, ‚szövegen átsejlt‘, ‚szövegbe érthető‘, ‚szövegbe érezhető‘, ‚szövegbe hallható‘, ‚szövegbe sejtető‘, ‚szövegbe hihető‘, ‚szövegbe akarható‘ értelmek is, melyeket ki kellett szegény növendékeknek halászniuk a többnyire világi, de gyakran megyei papi szövegekből (levelek, prédikációk, inscriptiók, egyebek). Az ‚implicite‘ (benne lehető és bele foglalható) és az ‚explicitite‘ (benne levő és kifejezett) elvét is heteken át gyakorolták.”

Ez a részlet nem csupán azért érdekes, mert különösképpen nyilvánvalóvá teszi, hogy a novella, megszületésének idején, rendkívül aktuális, félelmetesen irodalomnyomorító „valóságzférát” vett célba, hanem mert éppen annak a „szöveg mögötti szövegnek” a jelentőségére figyelmeztet, amelynek szem előtt tartása nélkül — bármennyire nem eretnokségekre vadásszunk is — Páskándi számos írását és a szerző törekvéseinek lényegét aligha érthetnénk meg igazán, illetve kötetének nem egy darabja többé-kevésbé szellemes, de mondanivaló nélküli játéknak tűnhetne csupán. Írásainak egy tekintélyes része ugyanis feltétlenül olyan, hogy mondanivalója pusztán a szituációból következik.

Főleg a kötet elején található novellákra és párbeszédekre vonatkozik ez. Olyanokra, mint a könyv nyitódarabja, a *Milyen szép feleségünk van*, amelyben egy szerencsétlen kocsmatöltelék dicsekszik hasonzerű társának felesége szépségével és fiatalságával, érezhetően saját elesettségét igyekezve ellensúlyozni, s egyben részvétet kelteni önmaga iránt. Szavai azonban csak azt eredményezik, hogy társa is a maga feleségének szépségével áll elő, minden erejével igyekezve túllícitálni. „Fantázia-kiélés” ez tehát, a valóság ellensúlyozása illúziókereséssel, mások ámitásával, akárcsak *A mese* című novella esetében, amelynek hőse, a meseíró is, egyfajta „árnyék ént” teremtvé magának, háttorzongató meséiben azt írja meg, amit csak szeretne megtenni, de aminek véghezvitelére a valóságban nem vállalkozik. Ugyanez a momentum munkál a *Lilikord* című hősében is, aki egy napon észreveszi, hogy az öregeket gyerekeknek, a gyerekeket viszont öregeknek látja, s akinek orvosa, miután páciensét képtelen kigyógyítani furcsa betegségéből, végül is azt ajánlja, írjon fantasztikus filmet belőle. Gyakori, egyéb írásokban is megtalálható e sok tekintetben a művészi kifejezés lelki gyökerei körül tapogatózó motívum, amelynek legkorábbi változata, s a többi hasonló írásnak mintegy előképe a még 1957-ben született *Csendes óra* című, látszólag teljesen realisztikus novella is. Főszereplője, az idős rokkant portás a végén találja meg a maga „csendes óráját”, szándékosan és rendszeresen ide menekül házsártos felesége elől, hogy aztán képzeletében királynak érezhesse magát.

Céltudatos szerkesztési elvre vall tehát, hogy az egyes írások keletkezési idejétől függetlenül, éppen ezeket a „kiélős” novellákat találjuk a kötet elején. Egyfajta előszobájaként a következő szakaszt képező „tudománynépszerűsítő párbeszédeknek”, amelyek már érezhetően úgy születtek, mint *A mese* szerzőjének alkotásai: ezekben az írásokban, amennyiben a pszichológia felől közelítjük meg őket, a normális körülmények közt kifejezésre nem jutó, gyakran ki sem mondott, s még kevésbé tetté váló lelki mozzanatokból lesz szituáció és cselekmény, nem-

egyszer éppen Páskándi egyik vitathatatlan szellemi őst, Karinthy Frigyeszt eszünkbe juttató, sokszor olyan pompás alapötletre épülő humoros jelenet, hogy akár hosszabb lélegzetű abszurd (vagy hogy Páskándi több helyen megfelelő magyarázatokkal alátámasztott meghatározását használjuk inkább: „abszurdoid”) színpadi műnek is magja lehetne. Ilyen mindenekelőtt a talán „legkarinthysabb” kis dramolett, a *Ne tudja a jobb, mit cselekszik a bal*, amelynek magányos sakkozója úgy érzi, akár a világos, akár a sötét nyer, mindenképpen ő lesz a győztes, úgyhogy a játék nem is érdekes igazán, ám miután végre partnerre akadva, egymás után ötször is vereséget szenved, megsértődve újra egyedül folytatja a játékot — csakhogy ekkor már kettéosztott énjének „vesztes felén” a sor, hogy kikérje magának a „győztes” fölényeskedő gúnyolódását, gondolati mondanivalóként mindenekelőtt az ember „részhajlái” vagy „szurkolási szükségletét” juttatva karikírozott formában kifejezésre. Hasonlóan briliáns ötlet képezi alapját *A hadsereg borbélyának* is, ahol a jelenetbeli hadsereg szolgálati szabályzatának abból a pontjából fakad a mulatságos dilemma, hogy „A hadsereg borbélyá az a katoná, aki köteles mindazokat a katonákat megborotválni, akik nem borotválkoznak egyedül, de időmegtakarítás miatt tilos neki azokat is megborotválni, akik egyedül borotválkoznak”, úgyhogy a hadsereg borbélyá végül is nem tudja, vajon ezek szerint számára kötelező-e vagy tilos a borotválkozás. Kár viszont, hogy e remek alapötletre épülő jelenet a továbbiak során kevésbé sikerült befejezésbe torkoll. Egyes „túlhajtott” fordulatokat ugyanis csak részben indokol az, hogy később kiderül, a borbély valójában nem is a szolgálati szabályzatot olvasta, hanem egy Bertrand Russel logikájáról szóló könyvet, melyet korábbi olvasója a szolgálati szabályzat fedelében rejtett el. Nem arról van szó egyébként, hogy holmi valóságosságot kérünk számon ettől az írástól, mivel annak jellege folytán ilyesmi semmiképp sem elvárható, úgy tűnik azonban, hogy a „természetes” befejezés az lett volna, ha dilemmájába zavarodó borbélyunk, ahelyett, hogy öngyilkossági kísérlete közben ráébredve a megoldásra, tudósna csap föl, valóban öngyilkos is lesz. Sőt akad az e csoportba tartozók közt kimondottan erőltetettnek ható írás is: ilyen a *Tudós nő, avagy: hegy a hegygel találkozik*, amely kissé talán a kötet egészének szintje alatt is marad. Igazán sikerültnek az ide sorolt írások közül azokat mondhatjuk, amelyeknek alapját valóságos tudományos probléma vagy elmélet képezi, s ad lehetőséget a szerzőnek paradox helyzetek létrehozására. Úgy, mint *A csodaégi információ* esetében, ahol a farkasok megszelídítésének csodáját művelő Assisi Szent Ferenc a modern információelmélettel megismerkedve úgy érzi, csodái nem is igazán csodák, sőt valójában az a csoda, amikor egy éhes farkas végül mégiscsak meg-eszi. Ennél is többre értékelhetők azok az írások, amelyekben az alapötlet a cselekmény során kibővül és továbbfejlődik, illetve modellé szélesedik, többnyire valamely emberi tulajdonság felnevelése és egyeduralomra juttatása következtében. Ilyennek mondható akár az *Árnyékban* című rövid egyfelvonásos, melynek során a nyilvános kivégzésre érkezett két úr, az elkövetkezendőktől megriadva, eleinte még azt is lehetségesnek tartja, hogy kettejük valamelyike lesz az áldozat, majd úgy nyilatkozik, hogy bármennyire érdekes is lehet a halálraitélt utolsó szava, mégsem kíván a látvány tanúja lenni, ám amikor kiderül, hogy az elítélt az utolsó pillanatban kegyelmet kapott, csalódottan távozik, sőt

elhatározza, kérvénnyel folyamodik a kegyelem visszavonása érdekében. Még inkább parabolyszerű modell-történetté tágul a szituáció az *Elég-tétel, avagy: ha már egyszer megtörtént* c. terjedelmesebb elbeszélés során, ahol az egyszer már megtörtént dolgok visszavonhatatlanságának ténye válik a történet alapjává, azáltal, hogy főszereplője, Szentpéteri, miután egy távoli ismerőse az utcán minden ok nélkül pofon vágja, leköpi és belerúg, úgy érzi (sőt merénylője is ezt hangsúlyozza), a rajta esett sérelem jóvátehetetlen; így jön létre ebben az írásban az „előzéstánc”, az emberre annyira jellemző fölénykeresésnek az az ördögi köre, ami a képtelenségig konstruált mese ellenére nagyon is valóságos, és amiből Szentpéteri képtelen kikapcsolódni.

Ezekben az írásokban, legyenek bár pusztán felvetett szituációk vagy összetettebb demonstráló modellek, mindenképpen a helyzeteken s az általuk lehetővé tett kérdésfeltevéseken van a hangsúly, amiért is szereplők inkább csak „alkatrészei” a helyzeteknek, anélkül, hogy igazán háromdimenziós emberek vagy akár „jellemek” lennének, amit egyébként ilyenfajta írásoktól elvárni kritikusai melléfogás is lenne. Tézisnovella-jellegük persze nyilvánvaló, érdekességük-értékük tehát szükségképpen az általuk bizonyított tételek érdekességétől vagy éppen szokatlanságától függ, fanyalagva tanmeséket emlegetni azonban, úgy, ahogy azt Váncsa István, a kötet *Új Írás*-beli recenzense teszi, csak akkor lehetne megokolt, ha lemondunk arról, hogy ezt a jelzöt banális és megszentelt igazságokat bizonyító írások számára tartogassuk. Páskándi írásai azonban, akár egyetértünk az általuk illusztrált tételek állításaival, akár nem, ilyeneknek semmiképpen se mondhatók. Lombikban készült-ségük, „képletszerűségük” elkerülhetetlen velejárója viszont a „fekete humor”, sőt helyenként egyfajta cinizmus, amiért is néha kegyetlennek, „élveboncolásnak”, az ember kíméletlen „kizsigelésének” tűnnek. Swifti vonás ez, természetesen nem csupán Páskándira jellemző, hanem korunk irodalmának egy igen jelentős, a felszínen könyörtelen, de az embert éppen humanista kiindulópontból vallatóra fogó vonulatára általában is. Ez a humanista alapállás egyébként, ami voltaképpen az ember melletti elkötelezettséget jelenti, szenvedélyes tiltakozást az ember mindenfajta megnyomortítása ellen, rejtetten vagy kevésbé rejtetten fellelhető Páskándi úgyszólván valamennyi írásában, ám különösen azokban érezhető, amelyekben a szerző nem csupán valamely többé-kevésbé majdnem mindig bizarr helyzet részletesebb kibontakoztatására vállalkozik, hanem (mintegy túlteljesítve az ilyenfajta írásokkal szemben felállítható normákat) az egyes szereplők gondolat- és érzésvilágának megmutatására is, megalkotóiknak nemegyszer olyan vonásait is felszínre hozva, amelyeknek meglétében a „fekete humorú” írások olvasásakor esetleg kételkedhetnénk: képességét a részvételre, együttérzésre, az emberi esendőségek megértésére.

Rábukkanhatunk az írónak erre a képességére egészen egyszerű és közvetlen formában is. Mondjuk az *Európa térképe* c. írásban, a társai „csoportszadizmusának” áldozatul eső, de a „bolyhoz tartozás” kedvéért még ezt a szerepet is vállaló diákgyerek, a gyámoltalan kövér Szenapel ábrázolásakor, vagy áttételesen a *Mitológiai pillanat* című hosszabb, költői-filozofikus elbeszélésben. Kharón, az alvilág révésze azért kéri el itt és veszi át „megőrzésre” az általa szállított lelkek értéktárgyait, hogy ezzel a visszatérés reményét keltse bennük, sőt hosszabb



időn át folytatva ezt a gyakorlatot, mindinkább maga is hinni kezd a „feltámadásban”. Amíg csak egy alkalommal magát Pallasz Athénét is az alvilágba nem viszi, s közben rá nem döbben, hogy a halál lényegét, legalábbis szubjektív értelemben, az intellektus halála jelenti. Athénétől halljuk ugyanis az alábbiakat: „Hippokratész azt mondta: az érzelem székhelye a szív. Soha senki nem törődött eddig a fejjel. A fejet senki sem vette észre: a fej maga sem vette észre saját magát, mert el volt foglalva azzal, hogy védje a testet. A fej elgondolhatta, hogy van szív, s az az érzelem székhelye, de a szív nem gondolhatta el, hogy van fej. Ezért a fejre senki sem gondolt soha. A fej maga sem vette észre önmagát. Amikor elhajolt egy kő elől, nem is vette észre, hogy önmagát védi: az egész testre gondolt, miközben önmagát is védte öntudatlanul. A szív, mindig csak a szív! Szegény fej — ki vette volna észre: a tüdő, a vese, a máj? Csak önmagát vehette volna észre, ha nincs elfoglalva a többiek védelmével. Az Akhilleusz sarka közel van a földhöz: ezért sebezhető. A fej közel van az éghez: ezért kell meghalnia.” Nem egyedülálló különben az értelem barbár megsemmisítése elleni ilyenfajta tiltakozás, jóval konkrétabb történelmi helyzetbe ágyazva ugyanezt találjuk az antifasiszta harcosok emlékezetének szentelt és egy náci koncentrációs táborban játszódó *Weisskopf úr, hány óra?* című nagyszerű elbeszélésben is. Ennek a, mellékesen a zsidó intellektus történelmi szerepe előtt is tiszteltő, írásnak főszereplője, Weisskopf úr, az idős órás, azzal váltja ki rabtartói dühét és magasztosul bukásában is hőssé, hogy óra nélkül, de bámulatós időérzéke birtokában, kötelességének érzi tájékoztatni fogolytársait a pontos időről. Ez az elbeszélés több rétvű mondanivalójával és bravúrós felépítésével, kétségtelenül egyik legkiválóbb darabja a kötetnek, amiért is feltétlenül megérdemli, hogy hosszabban is szemügyre vegyük, elmondva róla, hogy Páskándi három szálon haladva párhuzamosan bontakoztatja ki, tartalmilag is három részre osztható elbeszélésanyagát. Írásának külső, *valóságosnak* mondható síkja jelenti az elbeszélés tulajdonképpeni cselekményét: a szolgálatos tiszt rájön, hogy a foglyok tudják, hány óra, az őrk a barakkban óra után kutatnak, majd mikor kiderül, hogy hasztalanul, az „eleven órát”, Weisskopf urat „kobozzák el”, hogy nyomban ki is végezzék. A második sík formailag álombeli, tartalom dolgában viszont *szimbolikusnak* számít: Weisskopf úr, mialatt a külső cselekmény a maga útján halad, időnként „folytatásos álmát” meséli fogolytársainak. Ebben az történik, hogy Hitler azzal a bejelentett szándékkal fűrészele le Weisskopf úr koponyájának tetejét, hogy beleürítsen, de mivel az öreg órás feje nem üres, tervét csak úgy valósíthatja meg, ha előbb sorra kiszedegeti belőle a zsidó gondolkodók által létrehozott szellemi kincseket, Einstein, Mendelssohn, Spinoza életművét éppúgy, mint Dávid zsoltárait vagy az Énekek énekét, és bár agya látszólag kimeríthetetlennek bizonyul, az utolsó éjszakán, közvetlenül azelőtt, hogy Weisskopf úr szinte prófétai küldetésstudattal vállalt időjelző szerepe tragikus véget ér, a Führernek már csak a Talmudot és a Tórát kell kiszednie, ám ekkor az álom azzal ér véget, hogy az éjjeli edényként használni kívánt koponya szétrobban, egyszerre eredményezve pesszimista és optimista tolmácsolási lehetőséget, mivel e bizarr álomból azt érezzük ki, hogy az értelem és a tudás kiszolgáltatottja ugyan az erőszaknak, végső fokon csak megsemmisíthető, de megálázására, *amiig létezik*, nincs lehetőség. E kétféle értelmezési lehetőség je-

lenti aztán az elbeszélés harmadik, *filozófiai* síkját, illetve ennek vetülete az a változás, ami a történetet elbeszélő filozófusban végbemege, aki, mert a táborban megpróbál egy, az időről szóló filozófiai munka írásába menekülni, eleinte gyötrelmesnek érzi Weisskopf rendületlen időjelzését, mivel az szüntelenül a „konkrét időre”, tehát az elviselhetetlen valóságra emlékezteti, később azonban mindinkább a Weisskopf által képviselt szembenező és helytálló magatartás hatása alá kerül, annyira, hogy ennek tanulságait végül is ő fogalmazza meg. Az egyéni élet szemszögéből nézve pesszimistát is, azt, hogy: „Aki semmit sem ért, olyan előnnyel indul, mint a mindent értő. Ez a tudatlanok és a bölcsek egyenlősége: az egyiknek azért nincsenek előítéletei, mert nem tud előítéletet, a másiknak pedig mert ismeri őket, és tudja, mennyit érnek.” Ám általános „egyénen túli” értelemben ugyanígy az optimistát is: „Lehet, hogy az idő emberevő: de a teljes emberiség egyforma hosszú, egyforma végtelen az idővel. Igen: egyenlő ellenfelek vagyunk!”

„Emberevő időről” szól a másik háborús témájú, szintén hosszabb elbeszélés, a *Nem éppen vadállat* is, ezúttal nem az embertelenség áldozatai, hanem annak hordozói felől közelítve meg tárgyát. Lényeglátó módon a belső és a külső valóság közötti ellentét megmutatása révén tárva fel az embertelenség gépezetének működési törvényszerűségeit, érdekes módon megfordítva, de nagyon is a „talpára állítva” azt az alkotói formulát, amiről korábban szó esett már. Ebben a „sztoriját” tekintve is maradéktalanul realista novellában ugyanis szintén abból lesz történet, ami normális emberek esetében és körülmények között észrevétlenül marad a rutincselekvés „ápoló és eltakaró” függőnye mögött. De mivel háború van, a rutincselekvés lehetőségét az embertelen cselekvés jelenti, szükségszerűen az emberies szándék vagy inkább a józan megfontolás kerül a függöny mögé. A *Nem éppen vadállat* tisztjei és katonái esetében is, akik valóban nem éppen vadállatok, inkább csak „foglalkozási betegségük” megnyomorítottjai, amiért is a maguk módján igyekeznek csak elkerülni a vadállat szerepét. „A háború utolsó napjait, az sincs kizárva, hogy utolsó óráit éljük — szeretne volna mondani —, meg kell őriznünk szüzességünket; gondolhatja, hadnagykám, mit értek én ezen: ez alatt a négy esztendő alatt soha egyetlen parancsot sem tagadtam meg, csak éppen *precizen* hajtottam végre; de hiányzott a végrehajtásból az a túlzás, ami a végrehajtót *de facto* bűnössé teheti, ami a végrehajtót *de facto* vadállattá változtatja, márpedig éppen vadállatok nem vagyunk, hadnagykám...” — fejti ki az elbeszélés századosa egy kivégzendő katonaszökevény kapcsán, majd a rá jellemző gondolatmenettel a „minimális”, „maximális” és „precíz” parancsteljesítés közötti különbséget érzékelteti — sajnos csak önmagával és az olvasóval, mivel alárendeltjével, a hadnaggyal szavak nélkül igyekszik csak megértetni, hogy a szökevényt futni hagyhatja, s aztán ugyanezt teszi a hadnagy is az őrmester felé, úgyhogy a végeredmény mégiscsak a szökevény halála lesz, ugyancsak a parancs végrehajtásával megbízott katona szándéka ellenére, ám a történet kérélhetetlen logikájának kiteljesedéseként. Legalábbis amennyiben helyesen értelmeztük az elbeszélés kissé kódósított befejezését, mivel a szöveg nem nyújt határozott támpontot a szökevény sorsát illetőleg, úgyhogy arra inkább csak a mondanivaló kézenfekvő követelményeit figyelembe véve következtethetünk.

Nem csupán a háborús tárgyú, tehát az emberies és embertelen kérdését a legélesebb formában felvető írásokban találkozunk azonban a külső és belső világnak ezzel a részleteiben is kibontakoztatott szembeállításával, illetve a kettő viszonyának hitelesen ható ábrázolásával, hanem néhány más tárgyú elbeszélésben is. Leginkább kivételt a még hátralevő jelentős írások közül csak a *Vércukor* képez, amelyben, valamennyi írás közül alighanem a leglíraibb eszközökkel megmutatva, egy hosszú szenvedés után elhunyt apa temetésének leírását ismerhetjük meg, fiának tolmácsolásában, olyan mesteri érzékeltetéseként az őszinte fiúi fájdalomnak s a „halottsirató” környezet kicsinyességeinek, hogy, bármennyire eltér is ez a mindenekelőtt a betegség és a halál kegyetlensége ellen tiltakozó írás a kötet leginkább fővonulatként jellemezhető koncepciójától, már csak azért is mulasztás lenne nem említeni. Ugyancsak az élet kegyetlensége, pontosabban az „egymást fölfalás” könyörtelen ténye elleni lázadásnak hat *A disznó feltámadása*, amely egyébként sokkal inkább az imént említett „fővonulatba” illeszkedik. Az egész könyv alighanem legkülönösebb írása ez, amelyet talán az írói belehelyezkedés *ad absurdum* viteleként is meghatározhatunk. Szabályszerűen realiztikus ábrázolással kezdődik, nyilvánvalóan a háborút követő években vagyunk: az elbeszélés parasztházaspárja, évek óta nélkülözve a disznóölés áldásait, kenyeret és hagymát reggelizik, szomorúan nézi az üres disznóolat, s a valaha évenként hizlalt és levágot disznókra emlékezik. Ennek során tudjuk meg, hogy az asszony háborúban elesett csitrikori szerelmeinek nevét ragasztva rájuk, rendszeresen kézhez szoktatta az állatokat, úgyhogy levágásukkor megsiratva őket, húsból egy ideig enni sem tudott; az erre való emlékezés lesz aztán kiindulópontja a férfi álmának, melyben, mintha csak távoli útról térne meg, „Feri”, a disznók egyike lép a szobába, emberi nyelven beszélni kezd, keserű szemrehányással illeti gazdáit, amiért felhizlalták és levágták, sőt megfogadja, hogy új életében tartózkodni fog minden falánkságtól, végül pedig teljes borzalmasságában újra átéli tulajdon leölését — mert valahogy ez a bravúrja ennek az írásnak, hogy szinte észrevétlen átcsúszás után, egyszer csak rájövünk, hogy már nem is álmodó egykori gazdájának énjében vagyunk, hanem mintegy az emberi és állati lét közös gyökerei közé gabalyodva, magának a disznónak a „tudatába” lépünk át.

Végül, bár nem legvégül, még valamit a kötet két utolsó előtti elbeszéléséről is — tekintve, hogy a sorrendben legutolsó írás beszámolónk elejére került. Annyit ugyanis feltétlenül el kell mondanunk a *Záróra után*, illetve a *Karácsony-koldus* c. írásokról, hogy az előbbi esetében egy levitézlett alkoholista balett-táncos képzeletbeli „másodvirágzásáról” esik szó, arról, hogy Barladai, bár nem is emlékszik a lerészegedett állapotában történetekre, mégis elhiszi ivócimborájának, hogy mámoros intermezzói során újra egykori nőhódító szerepében tündököl, sőt barátja halála után még annak „túlvilági üzenetében” is inkább hisz, sem hogy nyomorúságos helyzetét tudomásul vegye, az utóbbi elbeszélés hőse viszont úgy igyekszik menekülni nyomasztó magánya elől, hogy az év elején mindig új családdal köt ismeretséget, majd annak karácsonyesti vendégeskedésben való kulminálása után, csendben felszámolja azt — amíg csak a gyermeki szokimondás rá nem döbönti, hogy semmi keresnivalója az önelégült családi boldogságba süppedt „normálisok” között.

Gazdagon árnyalt belülről ábrázolásával ez a két nagynovella is csak még inkább megerősíti azt a benyomásunkat, ami az itt tárgyalt terjedelmesebb elbeszélések olvastán mindinkább feltámad bennünk: azt ti. hogy Páskándi, ha rászánja magát, messze meghaladni képes a pusztán szituáció-felvetést, illetve a drámaíróként kamatoztatott parabolászerű modellépítést, sőt valahol alighanem még a regényíró is ott szunnyad benne.

Más kérdés, hogy két kisregénye tulajdonképpen nem e „szunnyadó regényíró” felébredése révén született, nem az ember belső világának itt tapasztalt ábrázolása további elmélyítéséből fakadt mű, hanem tézist igazoló írás, „szituáció-regény”.

\*

Páskándi Géza fentebb tárgyalt kötetének leghosszabb írását, az 1964-ben íródott, detektívregénynek nevezett *Lajos Fábián megöletését* ugyanis nem ok nélkül mellőztem eddig, hanem mert célszerűbbnek látszik a szerző másik „detektívregényével”, az önálló kötetként megjelent *Beavatkozással* együtt foglalkozni vele. Annak előrebocsátása mellett, hogy egyik mű sem a szó központi vagy éppen kommerc értelmében detektívregény.

Ez sem meglepetés különben. Annak a nyilvánvaló rokonságnak köszönhetően ugyanis, ami Páskándi alkotásait a mindenekelőtt Dürrenmatt által képviselt irodalomhoz fűzi, megint csak azt mondhatjuk, ilyenfajta „filozófikus detektívregényekre” számítottunk is. „Alibi-detektívregényekre”, olyan álbűnügyi történetekre, amelyekben a bűntett és a nyomozás bonyodalmi valójában csak arra szolgálnak, hogy írójuk által lényegesnek érzett egzisztenciális-morális problémák megragadását és felmutatását lehetővé tegyék. Mindkét esetben a végletekig konstruált mese segítségével. Sőt attól tartok, a *Beavatkozás* esetében túlságosan „összehozott” mese megformálásával is.

Mert akárhogy vesszük is, kétségtelenül a *Lajos Fábián megöletése* látszik sikerültebbnek. Ebben a formáját tekintve sokban Dürrenmatt kisregényére, a *Balesetre*, de indítását illetőleg kissé Kafka *Perére* is emlékeztető kisregényben ugyanis az történik, hogy az első személyt és a vele szinte minden tekintetben azonosan viselkedő, alighanem csak a kollektív felelősség megmutatása érdekében létező hivatali kollégáját, Kezniczeyt váratlanul egy rendőrtiszt keresi föl, s egykori munkatársuk, Lajos Fábián után érdeklődik. Az elbeszélő és társa rögtön sejtik, s hamarosan meg is győződhetnek róla, hogy Lajos Fábián gyilkosság áldozata lett, sőt, bár a rendőrtiszt ezt nem mondja ki, feltételezik, hogy kettejtüket vádolja a gyilkossággal, majd arra döbbenek rá, hogy ha közvetlenül nem is, közvetve mindenképpen felelősség terheli őket volt munkatársuk életének kioltásáért. A rendkívül szorgalmas és nagy munkabírású Lajos Fábián ugyanis eredetileg süketnéma volt, úgyhogy nem csupán hivatalnoki erényei révén élvezte a hivatalfőnök kegyeit, hanem fogyatékosága is bizonyos védelmet biztosított számára, s ennek folytán, amikor a hivatalban leépítéstől kellett tartaniuk, két munkatársa feltételezte, hogy a főnök nem a különben családtag Lajos Fábiánt bocsátaná el, hanem kettejtük valamelyikét vagy mindkettőjtükét. Ami természetesen elegendő ok volt Lajos Fábián iránti gyűlöletükre,

sőt, családos emberek lévén, gyűlöletük számára még a morális öngazolás lehetősége is biztosítva volt. „A gyermekeinkre való gondolás megszentelte legerfidebb terveinket is. Izzó, már-már ördögi gyűlöletünk felett mint a megbocsátás szelleme ott lebegett gyermekeink angyalarca. Mindenkinek (minden családosnak) a gyűlöletnek csakis ezt a formáját ajánlhatom, mert ebben szentesített társadalomfenntartó érdek működik”. — vallja erről az elbeszélő az előzményekre visszapillantva. Ennek a „szentesített gyűlöletnek” hatására aztán a két hivatali kolléga, anélkül, hogy rejtett indítékait akár egymásnak is bevallaná, látszólag humanus gesztusra szánja el magát: hírét véve, hogy városukba egy süketnémákat hallóvá és beszélővé operáló sebész érkezett, elküldik hozzá Lajos Fábiánt, sőt még hozzá is járulnak a műtét költségeihez — titokban azt remélve, hogy kollégájuk, akiről úgy érzik, voltaképpen a harcosan szókimondó emberek fajtájából való, új helyzetében bizonyára hamar bajba keveredik. Számításuk, amint azt a rendőrtiszt megjelenése után megtudják, végeredményben be is igazolódott, mivel a hallása birtokába jutott Lajos Fábián, új munkahelyén a főnök sikkasztási terveit kihallgatva, zsarolni kezdi felettesét, aki végül is gyilkosság árán szabadul tőle. Így avatja büntarssá a két féltékeny kollégát, akik viszont e szerepükre ráébredve végül mégis büntelenségükről győzik meg önmagukat, arra hivatkozva, hogy Lajos Fábiánnak, miután lehetővé tették számára, hogy annak minden lehetőségével és felelősségével együtt teljes emberi életet éljen, végső fokon más választása is lehetett volna. Ez egyébként nem jelenti kizárólag az elbeszélő öngazolását, hanem egyben a regény üzenetét is kiszélesíti, mivel amellet, hogy Dürrenmatt *Balesetéhez* hasonlóan a „láthatatlan bünt” hozza felszínre, a sartré-i választás döntő szerepét is kihangsúlyozza. „A bírósági döntést egyelőre még nem tudhatjuk. Bármi is lesz, egy bizonyos: ártatlanul ítélnék el.” — olvashatjuk befejezőképpen, mintegy az öngazolási mozzanat aláhúzásaként, ami azért látszik fontosnak, mivel az ítélet ilyen nyitva hagyása, illetve a külső (objektív) és belső (szubjektív) ítélet közötti különbség lehetőségének e megmutatása révén Páskándi műve voltaképpen a *Perrel* és a *Balesettel* is sajátos viszonyba kerül. Azáltal, hogy az előbbi *igazságtalan* s az utóbbi *igazságos* halálos ítéletével szemben, mintegy megkérdőjelezi az ítéletet, illetve az olvasóra bízva az ítélezést, újabb változatát alkotva meg a „per-regényeknek”.

Páskándi másik, különben jóval korábban született, s eredetileg az *Ifjúmunkás* című lapban folytatásokban közölt „detektívregényét”, a *Beavatkozást* azonban már (vagy inkább még) nem lehet ennyire márkás irodalmi alkotásokkal polemizáló műnek tekinteni. Nem csupán azért, mert a rossz híreket közlő levelek kézbesítését humanus meggyőződésből megtagadó, s e szentnek tartott cél érdekében még a gyilkosságok sorozatától sem visszariadó postások vallási szektájáról szóló és hajmeresztő részletekben sem szűkölködő mese túlságosan is mesterkél, hanem mert a tétel, amit ez a fabula a fülszöveg tanúsága szerint is bizonyít, mármint hogy „a misztikus fanatizmus, a fanatizmus általában nemcsak embertelen, hanem az adott körülmények között agresszíven emberellenes formát is ölthet, és akkor nincs más lehetőség, mint harcolni ellene a megsemmisítésig”, valahogy túlságosan is kézenfekvő ahhoz, semhogy igazolására ennyire bonyolult „bizonyítóapparátus” létrehozása igazán indokolt lenne. Ezért e kissé közhelyszerű „főtézisnél”

sokkal érdekesebb az a „melléktézis” (már-már „antitézis”), ami a „beavatkozni vagy nem beavatkozni?” dilemmájában tükröződik, a történet bonyolításának abban a momentumában jutva kifejezésre, hogy a rossz híreket tartalmazó leveleket megsemmisítő szekta létezésére eredetileg néhány kisszerűen zsaroló levél tereli a rendőrség figyelmét, a gyilkosságsorozat pedig csak azután kezdődik, hogy a szekta a lepleztetéstől tartva egymás után teszi el láb alól áruló vagy csak megbízhatatlannak vélt tagjait, úgyhogy a gyilkosságoknak közvetve a rendőrség beavatkozása is okozója lesz. „Eszembe jutottak a főnök múltkori szavai: ha a bűnözéstörténetben kimutatnák, a bűnök hány százalékát termelte ki a lét és hány százalékát maguk a nyomozók, akár a Fouché módszerével, bűnné ütni a büntetlenséget is, csak hogy saját létezésük hasznosságát, pótolhatatlanságukat bizonyíthassák, akár pedig a »beavatkozás« szülte új fejleményekkel, ötven-ötven százalék lenne az eredmény” — állapítja meg Bert, a regény nyomozó-főhőse, voltaképpen Mrozek *Rendőrségének* képletét látva igazoltnak, s általában is, a *Beavatkozást* olvasva valahogy sokkal súlyosabb érveket találunk a beavatkozás ellen, mint mellette, annyira, hogy a beavatkozás szükségességének bizonyítása inkább csak deklaratív marad. Olyan, jobbjára csupán érzelmileg megalapozott kijelentések révén, mint amit a regény végén is találhatunk: „Akármilyen következtetésre is jutok, egyet már bizonyosan érzek: be kell avatkozni... És mégis... be kell avatkozni.” Ebből eredően aztán egyfajta ellentmondás keletkezik a *bizonyítani kívánt* és a valójában *bizonyított* tétel között, ami egyébként szándékos is lehet, ám ezt nem azért érezzük a regény gyengéjének, mintha nem értenénk vele egyet (elvégre ez szempont kérdése), hanem mert Páskándi a beavatkozás szükségessége melletti bizonyításnak nagyon is nyilvánvaló lehetőségét mulasztotta el: mindössze azt kellett volna még megírni a felgöngyöltett szektáról, hogy valamelyik rossz híreket tartalmazó levél nem továbbítása a címzetthez még nagyobb szerencsétlenséget okozott, vagy éppen a szekta által meggyilkoltakét is meghaladó számú áldozatot követelt. Esetleg csak „követelhetett volna”, ami viszont e feltételeesség révén a „nem beavatkozni” serpenyőjébe is bedobott volna egy érvecskét — egyszóval bőséges lehetőség kínálkozott többféle változatra is. Ez pedig mégiscsak a kisregény intellektuális izgalmasságát bizonyítja, azáltal, hogy továbbgondolásra, variálásra késztet, megmozgatja kombináló fantáziánkat. Akkor is, ha az általa bizonyított tétel súlya nem mérhető ahhoz a példaképhez, Dürrenmatt *Az ígéret* című nevezetes „detektívregényéhez”, amely a *Beavatkozás* olvasásának kezdetekor a szemünk előtt lebegett. Ám még ha a „nagy tézis” hiánya folytán el is marad emögött, vagy éppen nem aknázza ki maximálisan mindazokat a lehetőségeket, amelyeket a benne felépített szituáció magában rejt, így is jelentős színfoltot képvisel Páskándi Géza legfőképpen rendkívüli sokoldalúságról tanúskodó alkotásai között.

---

HÍD IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. — 1974. NOVEMBER — KIJADJA A FORUM LAPKIJADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSEG ÉS KIJADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODA MIŠIĆ UTCA 1. — SZERKESZTŐSEGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10-TŐL 12 ÓRÁIG. — KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA. — ELŐFIZETHETŐ A 65700-601-196-OS FOLYÓSZÁMLÁRA, ELŐFIZETÉSI DIJ BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 20.—, FÉL ÉVRE 10.—, EGYES SZÁM ÁRA 2.— DINÁR, KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 37,50, FÉL ÉVRE 18,75 DINÁR; KÜLFÖLDÖN EGY ÉVRE 3.— DOLLÁR, FÉL ÉVRE 1,50 DOLLÁR. — KÉSZÜLT A FORUM NYOMDÁJÁBAN NOVI SADON

---











